

Rijkjan Sikkel

Een goede vriend

© 2020 Rijkjan Sikkel IHLIA

Tekst: Michel Otten

Tekstcorrectie: Gemma Rameckers

Vormgeving: Martien Sleutjes naar een ontwerp van Gemma Rameckers

Uitgegeven door Stichting IHLIA

'*Rijkjan Sikkel: Een goede vriend*' verschijnt in de serie Roze Levensboeken

Projectleider Roze Levensboeken: Herman Boers

www.ihlia.nl

Disclaimer: IHLIA heeft haar uiterste best gedaan om alle rechthebbenden van de foto's te benaderen of duidelijk de bron te vermelden. Mocht u onverhoopt toch menen de rechten te bezitten of de genoemde bron klopt niet, neem dan alstublieft contact met ons op via martien@ihlia.nl.

Rijkjan Sikkell

Een goede vriend

opgetekend door Michel Otten

Onder het motto "Blijven vertellen, opdat we niet vergeten" legt IHLIA met de collectie Roze Levensboeken de geschiedenissen van oudere lesbische vrouwen, homomannen, biseksuelen, transgenders en interseksue personen (lhbt'i'ers) vast voor latere generaties en onderzoek.

Levensboeken geven het verleden een menselijk gezicht en zijn een bron van herkenning en erkenning. Herkenning voor lezers die soortgelijke ervaringen hebben en erkenning voor de strijd die veel oudere lhbt'i'ers hebben geleverd om zichzelf te kunnen zijn. Want maar weinig mensen zijn zich bewust van de persoonlijke en maatschappelijke strijd die door lhbt-i-ouderen is gevoerd. Om over de gevoelens van de ouderen zelf nog maar te zwijgen. Er is nog altijd een groep oudere homoseksuele mannen, lesbische vrouwen, biseksuelen, transgenders en interseksue personen die zich kwetsbaar, geïsoleerd of eenzaam voelt.

Tegenwoordig is de acceptatie van homoseksualiteit en genderdiversiteit weliswaar verbeterd, maar we vergeten dat deze 'roze' ouderen onder hele andere omstandigheden zijn opgegroeid. In een tijd waarin homoseksualiteit en genderdiversiteit taboe waren en in een samenleving die vond dat lhbt'i'ers ziek of zondig waren. Iedereen moest zijn eigen weg vinden, met nauwelijks informatie en geen internet. Met deze collectie levensboeken vergroot IHLIA ook

de zichtbaarheid van lhbt-i-ouderen.

'Je levensverhaal vertellen aan een schrijver betekent terugkijken op je leven, de mooie en verdrietige tijden bezien, soms ook herzien, beschrijven wat je hebt geleerd, welke momenten van geluk je hebt gekend. Je zoekt de foto's op van je jeugd en dierbaren, dagboekfragmenten en die ene ansichtkaart', schreef Anton Koolwijk bij de presentatie van de eerste boeken. Anton is humanistisch geestelijk verzorger bij Amstelring en een van de initiatiefnemers van de collectie Roze Levensboeken.

Voor deze bijzondere collectie noteren vrijwilligers de levensgeschiedenis van een lhbt-i-oudere aan de hand van een aantal gesprekken. De schrijvers kregen een training van Wout Huizing van Stichting Reliëf over 'Mijn leven in kaart'. Deze methode helpt ouderen om hun leven op te tekenen met behulp van een vrijwilliger. IHLIA ontwikkelde een specifieke aanvullende vragenlijst die meer toegespitst is op de levensloop van veel oudere lhbt'i'ers. Inmiddels heeft IHLIA, met behulp van verschillende subsidies en vele vrijwilligers, van tientallen verhalen mooie boeken kunnen maken. Veel boeken zijn online te lezen via de website van IHLIA. Dankzij financiële bijdragen van de Vrienden van IHLIA en Roze 50+ is het mogelijk deze collectie verder uit te breiden.

Lonneke van den Hoonaard, directeur IHLIA

Voorwoord van schrijver Michel Otten

In november 2019 kreeg ik de mogelijkheid om het levensverhaal van Rijkjan Sikkels te noteren. Een eerste afspraak is bij een dergelijk project altijd spannend. Voor mij, maar natuurlijk ook voor de verteller. Maar meteen al bij binnenkomst in zijn woning Zaandam voelde ik dat het wel goed zou komen. Rijkjan was al snel heel erg open over zijn ziekte die al een tijdlang als een zwaard van Damocles boven zijn leven hangt. Maar ik zag in het afgelopen halfjaar geen man die bij de pakken neer is gaan zitten.

Misschien is er meer sprake van – bij gebrek aan een beter woord – berusting over zijn leven. En met zijn geweldige vriend Arnold heeft hij zijn plek gevonden. Hoe anders was het in zijn jeugd toen hij wel voelde dat hij anders was, maar er nog geen woorden aan kon geven. Het liefst wilde hij weg, weg van zijn leven met zijn ouders – zeker door de moeilijke band met zijn vader – en zijn broers en zussen. Maar waarnaartoe?

Amsterdam bleek de plek te zijn. Als student ontdekte hij de stad, haar vele homokroegen, mooie jongens en bloeide helemaal op. En hij gaf ook iets terug. Er moest iets veranderen aan de positie van homoseksuelen en hij zag daarin een rol voor studenten, zodat het zich daarna als een olievlek zou verspreiden over het hele land. Tekenend voor zijn karakter is dat als hij iets vindt wat niet klopt je het dan niet bij woorden moet laten, maar er ook iets aan kunt doen. Het resulteerde onder andere in de oprichting van de Amsterdamse Studentenwerkgroep Homoseksualiteit. Maar ook op latere leeftijd met

zijn emancipatiewerk in Zaandam.

Hij ontdekte al vroeg zijn leiderschaps kwaliteiten en de behoefte om een goede mentor te zijn. Die rollen zou hij later nog vaker vervullen. Niet alleen op werkgebied, maar ook privé. Een moeilijke episode was de ontdekking op zijn dertigste van zijn bipolaire stoornis. Het beïnvloedde zijn leven enorm, maar hier bleek hij uiteindelijk ook goed mee om te kunnen gaan. Niet in de laatste plaats door zijn ontmoeting met Ko die hem in rustiger vaarwater bracht.

We hadden ongeveer zes interviews gedaan toen corona toesloeg. Nu was het niet meer mogelijk dat ik vanuit Amsterdam naar Zaandam kon fietsen om onder het genot van een kopje thee hem te interviewen. We waren al een heel eind, maar via de e-mail konden we het helemaal afmaken. Gelukkig konden we een paar weken terug nog een afsluitende Skypesessie inplannen en elkaar nog even ‘live’ zien.

En nu ligt het resultaat voor ons. Ik wil Rijkjan van harte bedanken voor zijn tijd, zijn openheid en gastvrijheid. Maar vooral voor zijn vertrouwen in mij om zijn levensverhaal aan mij te vertellen.

Michel Otten
augustus 2020

I

ONDERWEG
(1945-1965)

Volgens de berekeningen van mijn ouders kwam ik een paar weken te vroeg ter wereld: op 25 mei 1945, net na de bevrijding. Terwijl een buurman houtjes hakte om water op het noodkacheltje warm te maken, haalde mijn vader, die huisarts was, mij zelf. Toen de klus eenmaal was geklaard, hebben de heren er samen een borrel op gedronken. Mijn ouders noemden mij Rijk-Jan, maar op het gemeentehuis zeiden ze dat die naam niet bestond. Toen zijn het officieel twee voornamen geworden: Rijk en als tweede voornaam Jan. Eenmaal in de dertig vond ik een naam met een streepje en twee hoofdletters zo bekakt dat ik mij sindsdien Rijkjan noem.

Ik ben geboren aan de Prof. Adolf Mayerlaan 2, Maartensdijk in de wijk Tuindorp die een uitbreidingswijk van Utrecht was, maar pas na de oorlog officieel onderdeel werd van de gemeente Utrecht. Bijna al onze familieleden woonden in de Domstad. Zo stammen de Sikkels af van een echtpaar dat zich in de zeventiende eeuw vanuit Tiel in Utrecht vestigde. De man was vleeschhouwer en dat beroep is steeds doorgegeven, de laatste in de rij was mijn grootvader. Hij had een slagerij in de Voorstraat die naast het abattoir stond waar hij toezicht op moest houden. Mijn grootvader wilde echter niet zijn hele leven slager blijven. Hij heeft daarom de zaak verkocht met de bedoeling te gaan rentenieren en als diaken nuttig werk voor de kerk te gaan doen. Helaas belegde hij zijn geld in papieren die in de

dertiger jaren niets meer waard bleken. In die tijd was mijn vader student en elk dubbeltje moest worden omgekeerd. Dit heeft hem wel gevormd. Terwijl hij zo zuinig mogelijk moest leven, zag hij mij een keer op mijn zestiende op straat lopen met een zak patat. Dat kon volgens hem niet, dus werd ik gelijk op mijn zakgeld gekort.

Hoe anders was het bij mijn grootvader van moederskant die een selfmade man was. Door hard te werken en met veel zelfstudie werkte hij zich van kantoorklerk op tot accountant met een eigen bureau. Het ging hem financieel voor de wind en hij kocht een groot huis op de Begijnkade, waar zijn gehandicapte oudste dochter beneden kon wonen. Het huis had veel standing: het was ruim opgezet en stijlvol gemeubileerd. Dit in groot contrast met de bescheiden woning van mijn vaders familie die daar maar op een paar honderd meter vanaf stond.

Zowel mijn vader als mijn moeder waren allebei de jongste in het gezin. Ze zijn lang verloofd geweest, ik meen zeven jaar. Zoals in die tijd gebruikelijk was, moest mijn vader eerst een baan hebben voor ze konden trouwen. Vóór de verloving is mijn vader nog korte tijd met Tine omgegaan. Zij trouwde later met oom Jan, de oudere broer van mijn moeder, die dat haar leven lang lastig vond. In hun verlovingsstijd deden mijn ouders vrijwilligerswerk in de Jonge Kerk van dominee Oberman, een bevlogen progressieve man met wie ze een goede relatie kregen. Verschillende keren begeleidden

ze samen een fietsvakantie op Texel. In één dag fietste het hele gezelschap van Utrecht naar de jeugdherberg op het Waddeneiland. Ondertussen volgde mijn moeder een spoedopleiding tot onderwijzeres. Wies Dekker was haar mentor en daar is een levenslange vriendschap uit voortgekomen. Maar toen heel veel later bleek dat Wies lesbisch was en ook nog eens met haar vriendin ging samenwonen, werd de opstelling van mijn moeder best krampachtig. Eigenlijk wilde ze niets met die vriendin te maken hebben.

In 1940, toen de Duitsers Nederland hadden bezet, kon mijn vader de praktijk van een Joodse huisarts overnemen die een vooruitziende blik had en zich in Utrecht niet meer veilig voelde. Mijn moeders vader had veel vertrouwen in mijn vader en gunde zijn dochter het allerbeste en zorgde daarom voor de financiering van de praktijk. Het betekende ook dat op 25 oktober 1940 mijn ouders eindelijk konden trouwen. Hoewel door dit huwelijk mijn moeder werd ontslagen als onderwijzeres – een getrouwde vrouw mocht niet blijven werken – kon mijn vader zijn beroep in de Tweede Wereldoorlog blijven uitoefenen. Als huisarts was hij de enige in de wijk die een telefoon mocht hebben én na spertijd over straat mocht zijn. Veel communicatie verliep dan ook alleen via hem.

Patiënten die in Duitsland tewerkgesteld dreigden te worden, wilden graag een medische verklaring waarin stond dat ze te ziek waren. Mijn vader heeft die verklaringen afgegeven, maar moest zich in het aantal beperken omdat het anders in de gaten zou lopen. Dat moet heel

moeilijk zijn geweest. En heel dapper, met een vrouw en inmiddels twee kinderen. Maar hoe mijn vader dit ervaren heeft, weet ik eigenlijk niet. Sowieso werd er over de oorlogsjaren nauwelijks gepraat. De enige verhalen die ik hoorde gingen erover dat er aan het eind van de oorlog geen gas en elektriciteit meer was. Het hele huis werd 'verlicht' met fietslampjes die op een accu waren aangesloten. Een goede vriend van mijn vader, 'oom' Teddy, zat in het verzet en bracht iedere dag een opgeladen accu. Het leek alsof na de bevrijding alles verbannen werd wat aan de oorlog deed denken. Zo mocht ik bijvoorbeeld niet spelen met oorlogsspeelgoed. Daarentegen werd er bij ons op 4 mei en op 5 mei strikt volgens protocol gevlagd en liepen we aan de hand van vader mee in de dodenherdenking.

Zelf heb ik, toen ik een jaar of vijftien was, in de bibliotheek alles wat er te lezen viel over de oorlog gepakt. Dat heeft diepe indruk op mij gemaakt. Ik moest het lezen. En toen ik het idee had dat ik alles wist, wist ik ook meteen dat ik er nooit meer iets over wilde horen.

De praktijk van mijn vader was aan huis gevestigd. Wij woonden op de begane grond en op de eerste verdieping waren de wachtkamer, de spreekkamer en de behandelkamer. Op de tweede verdieping bevonden zich onze slaapkamers. Het spreekuur begon om acht uur en dan moesten wij als kinderen niet alleen beneden blijven, maar

mochten we ook niet meer naar het toilet. Dat was gereserveerd voor patiënten. In die tijd had een huisarts geen assistente, de telefoon moest vaak door mijn moeder opgenomen worden. Ook dat vond ze niet makkelijk.

Daar kwam toen nog bij dat, hoewel hij een tijd een afspraak met andere artsen had dat ze voor elkaar waarnamen, hij toch liever altijd zelf naar zijn eigen patiënten ging. Collega's bij ons in de buurt waren vrijgevestigde artsen en zij zaten verlegen om nieuwe patiënten. Als hij zelf geen dienst had en een patiënt van hem had hulp nodig dan had hij de indruk dat de vervangende arts de patiënt overnam. Voor mijn vader was dat een reden om in wezen altijd beschikbaar te zijn. Daar stond tegenover dat we in de zomer altijd vier weken op vakantie gingen. Mijn vader had een vervanger geregeld en dan liet hij het arts-zijn helemaal los. We gingen altijd naar Texel en er werd ons op het hart gedrukt dat we op het eiland tegen niemand mochten zeggen dat mijn vader arts was zodat hij ook echt vakantie kon houden.

Toch kreeg hij steeds minder plezier in zijn vak. Een van de redenen was dat hij een verandering merkte in het contact tussen arts en patiënt. Hij heeft mij later verteld dat hij het er heel moeilijk mee heeft gehad dat de mensen steeds mondiger werden. En hij was wel iemand die het prettig vond om een bepaald gezag uit te stralen. Hij was gewend dat de dokter het het beste wist, zeker vroeger toen de huisarts enorm in aanzien stond. Daarnaast was overleg niet zijn sterkste kant.

In 1952 is hij op het onderwerp medische sportkeuring gepromoveerd en kreeg hij enkele

Met het hele gezin, Jeroen is nog niet geboren (1949)

Samen met mijn zussen (1949)

jaren later het aanbod om bedrijfsarts bij de Nederlandse Spoorwegen te worden. Op dat aanbod is hij ingegaan. Veel later, toen was ik al een jaar of 22, is hij bedrijfsarts bij de VU geworden. De universiteit groeide enorm, zo ook de bedrijfskundige dienst waar hij

uiteindelijk hoofd van is geworden. Mijn vader vond het heerlijk om bij de VU te werken. In die tijd was het echt nog een gereformeerde universiteit, dat waardeerde hij vanuit zijn christelijke levensovertuiging enorm.

Mijn vader was samen met mijn moeder lid van de Nederlands Hervormde Kerk. Tijdens onze jeugd gingen ze niet zo veel naar kerkdiensten, maar wij werden allemaal wel naar de zondagschool gestuurd. Aan tafel werd gebeden en er werd voorgelezen uit de (kinder) bijbel. Daarnaast zaten er in de vriendenkring van mijn ouders veel dominees. Eigenlijk had mijn vader zelf dominee willen worden, af en toe hield hij een preek in de jeugdkapel en zelfs in de kerk.

Zelf raakte ik in de vijfde klas van de lagere school al mijn geloof in God kwijt. De concrete aanleiding was het breken van een buisje jodium in een verbanddoosje dat ik in mijn achterzak droeg. Het doosje viel op een stenen vloer en ik 'wist' dat het buisje het niet overleefd zou hebben. Ik richtte mij met een schietgebedje tot God en verzocht Hem zijn bestaan te bewijzen door het buisje weer heel te maken. Tijdens dat gebedje was ik er al bang voor, maar God bewees zijn bestaan niet.

Steeds vaker wilde ik niet meer mee naar de kerk, daar maakte mijn vader zich ernstige zorgen over. Een aantal keren nam hij mij mee voor een lange wandeling over de hei om mij te overtuigen van de noodzaak van geloof. Maar het effect was dat ik mij steeds beter bewust werd buiten zijn geloofstraditie te staan. Zo luisterde ik liever op zondagochtend met een klein zelfgebouwd radiootje naar een radiopraatje waarin interessante zaken

besproken werden die niet werden afgesloten met een gebed. Ik vertelde dat mijn moeder, maar die was er van overtuigd dat het toch wel van de kerk zou zijn. Deze radiopraatjes vormden echter mijn eerste kennismaking met het Humanistisch Verbond, waar ik nog steeds lid van ben.

DROMER

Toen mijn vader bij de NS ging werken, werd de huisartsenpraktijk verkocht maar konden wij in het huis blijven wonen. Ineens hadden we veel meer ruimte. Dat was ook wel nodig, want we waren inmiddels met ons zevenen. Ik was precies de middelste: mijn oudste zus Marijke was drie jaar ouder dan ik, anderhalf jaar later volgde Liesbeth. Na mij kwam twee jaar later zus Hilde, en het nakomertje was mijn broer Jeroen. Hij en ik schelen vijfeneenhalf jaar. Als middelste voelde ik altijd dat als er leuke dingen waren voor de oudsten, ik bij de jongsten hoorde en als er leuke dingen waren voor de jongsten, ik bij de oudsten hoorde. Jeroen zei weleens dat alle dingen waar ik voor moest vechten, hij automatisch mocht doen. Daarin was hij ook wel slim: hij had namelijk geleerd dat als je iets wilt, je dit niet van te voren moet vragen, maar gewoon moet doen. Ik was juist zo dom om van te voren aan te kondigen wat mijn plannen waren.

Marijke en Liesbeth hadden onderling wel eens woorden, maar dan pakte ik een dik boek uit de kast en dan zei ik: 'In wetboek zoveel staat...' En omdat ik dat als klein jongetje zei,

Familie Sikkel, omstreeks 1990

moesten ze altijd meteen vreselijk lachen. Zelf had ik met Hilde veel problemen, omdat ze veel aandacht zocht, terwijl ik gewoon mijn eigen gang wilde gaan. Ik had bijvoorbeeld op zolder een tafel met treinspullen en als ik daar ging spelen, kwam ze ook naar boven en begon ze mij af te leiden door te zingen: 'We zitten zo gezellig samen op zolder.' Toch heeft mijn jongste zus, toen ik in een moeilijke fase van mijn leven zat, zo rond mijn dertigste, mij een tijd in haar huis opgenomen. Dat was klasse.

Helaas is Liesbeth al vroeg aan borstkanker overleden. Maar met mijn broer en andere twee zussen heb ik nog goed contact, ook al wonen we allemaal verspreid over het land. Het is dus

niet zo dat je zo even bij elkaar binnenloopt. Als herinnering heeft Marijke een boek gemaakt met een heleboel foto's van ons erin. Toen kasten van mijn moeder werden opgeruimd, heeft ze de foto's verdeeld die stamden uit de verzamelingen van onze grootouders en die van onze moeder zelf.

Ze was zelf niet zo consequent

in het bewaren van herinneringen. Zo maakte mijn moeder alleen voor de oudste kinderen een geboorteboekje. Op de achtergrond speelde mee dat ze, toen we nog heel jong waren, af en toe ziek was. Dan lag ze ineens een paar weken in het ziekenhuis. Waarom wisten wij niet, maar tegen ons werd gezegd dat ze moest uitrusten. Behalve dat het voor haar niet makkelijk was, was ze door haar gedrag in onze ogen heel onvoorspelbaar. Als je bijvoorbeeld van school kwam, wist je nooit of ze thuis in een goede stemming was of dat ze enorm ging uitvallen. Zeker als ik buiten speelde en met een kapotte of vieze broek thuiskwam kon ik ongenadig op mijn kop krijgen. Daarbij vond

ze alle buurtkinderen niet goed genoeg voor ons. Weliswaar had ze er weinig invloed op als je buiten tikkertje of stoepranden speelde, maar je hield er wel rekening mee. Net zoals je er rekening mee hield dat ze niet wilde dat vriendjes bij ons over de vloer kwamen, terwijl ik bij anderen vaak mee mocht eten. Het was denk ik ook een van de redenen dat mijn vader die baan bij de NS heeft aangenomen. Om mijn moeder te ontlasten.

Ik was een dromer, iemand die veel op zichzelf was. Ik las alles wat ik te pakken kon krijgen. Zodra ik begon, hoorde ik niet meer wat er om mij heen gebeurde. Ik begon met boeken als Bolke de Beer, later heb ik bij gebrek aan titels veel meidenboeken van mijn zusjes gelezen. Ook las ik van die dikke verzamelboeken met verhalen die nog stamden uit de jeugd van mijn ouders. Dat betekende dat alles in de oude spelling en in oud-Nederlands geschreven was. Een tijd lang heb ik daarom een ouderwets soort Nederlands gesproken: als ik met vriendjes speelde had ik een wat deftige praat. Later zijn we lid geworden van de openbare leeszaal. Daar ging ik trouw naar toe, want ik had mijn boeken altijd al uit voordat ik er weer naartoe mocht. Een van de onnozele dingen die ik heb gedaan toen ik een jaar of negen was, is dat ik geprobeerd heb om de Bijbel te vertalen. We hadden zo'n grote oude familiebijbel in gotisch schrift. En ik dacht dat dit voor de mensen slecht te lezen was. Ik had de typemachine van mijn vader geleend en

Ik in het bos (1955)

de Bijbel ernaast gelegd en ik was begonnen met typen. Toen mijn moeder dat zag werd ze ontzettend boos. Ik denk door de combinatie van de familiebijbel en de typemachine. Van die

vertaling is uiteindelijk niks gekomen.

In ieder geval verschaftte het lezen mij toegang tot andere werelden. Dat wilde ik eigenlijk al van jongs af aan, als kind liep ik veel weg. De eerste keer was op weg naar de kleuterschool. De route mocht ik zelfstandig afleggen, omdat ik maar één straat hoefde over te steken en ik vervolgens alleen nog het aaneengesloten trottoir hoefde te volgen. Bovendien reden er in het Tuindorp van vlak na de oorlog nauwelijks auto's; een in de straat geparkeerde auto was een uitzondering. Een aantal keren liep ik de school voorbij. Terwijl ik zwierf, waarschuwden mensen mijn ouders aangezien ik als zoontje van de huisarts helaas opviel. Al snel kwam mijn moeder mij per fiets ophalen. Ik moest thuis in de hoek gaan staan in afwachting van bestraffing door mijn vader. Maar dit weerhield mij er niet van om vaker weg te willen lopen. Toen ik op de lagere school zat, heb ik een laken van mijn moeder gestolen om er een tent van te kunnen maken. Met de bedoeling om het huis uit te gaan, van alles af te zijn en een nieuw bestaan op te bouwen. Uiteraard had ik geen idee hoe dat dan allemaal moest. Ik weet nog heel goed dat ik een buurjongetje in vertrouwen nam dat ik weg wilde lopen. En hij begon dat toen luidkeels op straat te roepen. Je moet ook nooit iemand vertrouwen.

Toen ik wat ouder was, kreeg ik zwemles in buitenzwembad De Kikker. Dat was geen onverdeeld genoeg, want we kregen daar al les als het water nog maar vijftien graden was. Om er te komen moest je eerst een paar kilometer door de weilanden fietsen. Dat betekende: 's ochtends vroeg op, naar het

zwembad, weer naar huis en vervolgens naar school. Meestal fietste je met andere mensen samen, maar op een ochtend fietste ik in mijn eentje naar huis. Toen ik midden tussen de weilanden was, vroeg ik mij opeens af waarom ik eigenlijk fietste. Wat moest ik, wat deed ik hier eigenlijk? Wat wilde ik? Toen ben ik maar even in het gras gaan zitten met het gevoel dat het van mij allemaal niet hoefde.

Tijdens aardrijkskunde hoorde ik over onbewoonde platen bij de Waddeneilanden. Ik bedacht dat ik me zou laten afzetten op zo'n eiland en daar een soort boerderijtje zou beginnen. Allemaal niet reëel, maar heerlijk om over te fantaseren. Overigens heb ik tientallen jaren later vol interesse gelezen hoe Jan Wolkers het vond op zo'n onbewoond eiland. En toen ik twaalf jaar was, ontdekte ik mooie open plekken in bos Voordaan, op een paar kilometer van ons huis. Er waren stukken waar geen paden waren en niemand kwam. Ik vroeg me af of ik hier geen hut zou kunnen bouwen. Op de een of andere manier had ik heel grote spijkers en die ben ik al eens begonnen om in een stam te slaan, maar het is er verder niet van gekomen.

Omdat ik zo op mijzelf was, had ik niet veel vriendjes en vriendinnetjes. Wel trok ik op heel jonge leeftijd een tijdje op met een overbuurjongen van dezelfde leeftijd. Dat was Gerard, de zoon van de slager. Met hem zat ik bijvoorbeeld toen ik een jaar of zeven was op zwemles in binnenzwembad OZEBI. Na het zwemmen moesten we plassen en deden we wie het verste kwam. Hij kwam veel verder dan

ik en dat was een frustratie. Ik heb pas jaren later bedacht dat hij waarschijnlijk zijn voorhuid naar achteren schoof. Met Gerard heb ik heel ernstige gesprekken over Sinterklaas gevoerd. Want in tegenstelling tot mijn vriend was ik net zover dat ik er niet meer in geloofde. Hij nam mij mee naar zijn vader die achter de toonbank van de slagerij stond. Toen Gerard hem het probleem uitlegde, keek zijn vader mij aan en zei: 'Maar Rijkjan, ben je daar nu wel héél zeker van?' Toen wist ik het ook niet meer.

Ik weet niet waarom ik hem later uit het oog ben verloren, maar het kan ermee te maken hebben dat hij katholiek was en dus naar een andere kerk en school ging. Grappig is dat hij een broer had die twee jaar jonger was: Kees. Met hem had ik helemaal niks, want dat was nog zo'n kleintje, hij speelde veel met mijn jongere zus. Een paar jaar geleden was ik in Utrecht bij de opening van een tentoonstelling over homokunst en toen kwam er opeens een lange, slanke man op mij af en vroeg: 'Kan het soms zijn dat je vroeger aan de Adolf Mayerlaan hebt gewoond?' Ik keek hem aan en toen zei ik meteen: 'Dan ben jij Kees.' Hij was er met zijn vriend en hij had via via al gehoord dat ik ook homo was. Het was leuk om met hem te praten over hoe zijn ouders reageerden op zijn homoseksualiteit en hoe de mijne dit bij mij deden. Er waren een paar heel grote parallellen. Voor Kees was ik al eerder het bewijs dat homoseksualiteit heel normaal is, aan de overkant van de straat kwam het immers ook voor.

Maar op de lagere school wist ik nog helemaal niet dat homoseksualiteit bestond. Ik zat op de Burgemeester van der Voort van

Zijpschool, de plek waar mijn moeder had les gegeven. Ondanks hun geloof waren mijn ouders een groot voorstander van openbaar onderwijs. In mijn herinnering waren de klassen overvol, wel meer dan vijftig kinderen in één lokaal. In de tweede stond Wies Dekker voor de klas, destijds de mentor van mijn moeder. Ik vond haar streng en tot mijn grote spijt ging zij ook mee over naar de derde klas. Een lichtpuntje was een van de jongens in mijn klas: Hans. Ik kon niets met die warme gevoelens die hij bij mij opriep, maar als ik tussen de middag voor een boterham thuiskwam, rende ik eerst naar mijn slaapkamer en ging ik languit op mijn buik liggen rijen terwijl ik aan Hans dacht. Als zevenjarige kon ik mijn gedrag niet plaatsen maar ik wist dat het niet door de beugel kon en dat ik het voor anderen geheim moest houden. Vanaf de vierde klas kregen we eindelijk een man voor de klas en dat voelde voor mij heel goed.

Mijn vader maakte zich er intussen zorgen over dat ik, behalve met mijn zussen, helemaal niet met meisjes omging. Terwijl de interesse er andersom wel was. Een meisje uit de vierde klas was zo ziek dat mijn vader op doktersvisite moest. Zij klaagde tegen hem dat ik niet met haar wilde spelen. Ze wilde heel graag zien wat ik in een hoekje van de tuin met kabouters en plantjes had gemaakt – al weet ik niet meer precies wat dat was – maar ik had nooit de behoefte gevoeld om haar uit te nodigen. Mijn vaders zorgen hadden te maken met de grote verwachtingen die hij van mij had als de oudste zoon en stamhouder. En op de een of andere manier viel ik tegen. Al vanaf jonge leeftijd is mij geleerd dat je als echte man niet mocht huilen,

moest voetballen en sportief zijn. Waar hij een echte voetbalfan was, was ik helemaal niet in sport geïnteresseerd. Ik ging weleens naar een braakliggend terrein waar mijn vriendjes voetbalden, maar als er een elftal gekozen werd was ik altijd de laatste die gekozen werd. Bekend verhaal, maar dat maakte het niet leuker. Ik was helemaal niet goed in het achterna rennen van die bal, ik probeerde het eigenlijk alleen omdat ik erbij wilde horen. Mijn moeder legde de schuld voor de moeizame verhouding bij mijn vader, ze verweet hem dat hij te weinig aandacht aan mij gaf. Het zou verklaren dat, hoewel ik normaal was met leren praten, ik pas tegen mijn derde papa kon zeggen.

NATURISTENBLAADJES

Mijn ouders bleken eigenlijk niet zo tevreden over onze plaatselijke lagere school. Vanaf mijn vijfde klas gingen we naar Puntenburg in het centrum van Utrecht. Deze school was ambitieuzer in het voorbereiden van haar leerlingen op hbs en gymnasium. De fietstocht naar school ging dwars door de stad en dat bracht een nieuwe dimensie in mijn leven.

In 1957 ging ik naar de eerste klas van het gymnasium. Op school was een turnvereniging, mannen uit de hogere klassen, die in mijn ogen volwassenen waren, gaven af en toe een voorstelling in spannende witte kleding. Maar dat was eigenlijk een van de weinige leuke dingen, ik liep daar verder helemaal vast. Een belangrijke oorzaak hiervan waren de talen. Ik had er geen gevoel

voor en geen geheugen, maar daar kwam ook bij dat ik nooit mijn huiswerk deed. Het is een wonder dat ik nu een beetje Engels spreek en dat ik Frans en Duits kan lezen. Toen kregen we daar ook nog Latijn bij.

De slechte resultaten werden versterkt doordat ik sinds mijn geboorte last had van astmatische bronchitis. Dat duurde tot mijn 25e met af en toe een periode dat ik er helemaal geen last had. Ik heb heel lang een inhaler moeten gebruiken. Iedere keer als ik een verkoudheid had of een griepje gingen die automatisch over in een bronchitis. In de winter van dat schooljaar kreeg ik er ook last van en ik voelde mij zo hopeloos dat ik 's avonds het raam van mijn slaapkamertje opendeed om naar buiten te kunnen hangen in het ijskoude weer. Op deze manier hoopte ik dat de bronchitis heel serieus zou worden en ik niet terug hoefde naar

Met de schoolklas (1958)

school. Ik knapte toch op en mocht naar buiten om wandelingetjes te maken die mij moesten helpen om aan te sterken. Toen zei mijn vader: 'Rijkjan, je moet wel beter willen worden.' Ik was boos toen hij dat zei, maar hij had gelijk. Hij voelde aan dat er wat zat. Mijn ouders hebben druk overlegd, al was het te laat om mij over te zetten naar een hbs waar het misschien iets makkelijker zou zijn. Ze zijn toen met een heel bijzondere oplossing gekomen: ik ben voor een aantal maanden teruggegaan naar de lagere school om van daaraf een nieuwe start te maken op een hbs.

Het volgende jaar ging ik naar De Munnik, een particuliere hbs waarbij de klassen niet groter waren dan 24 leerlingen. Dat klonk in die tijd een beetje als individueel onderwijs. De Munnik zat op een grachtje in Utrecht in de buurt van een tijdschriften- en sigarettenwinkeltje op de Voorstraat. Daar ontdekte ik de naturistenblaadjes en veel later, toen ik een jaar of negentien was, de tijdschriften met homo-erotische foto's en tekeningen die onder de toonbank verkocht werden. Die naturistenblaadjes vond ik een openbaring, want als je veertig keer een bladzijde met foto's van vrouwen omsloeg stond er opeens een jongen naakt.

Op De Munnik zat ik maar twee jaar. Ik ging over naar de tweede klas, vraag alleen niet hoe want ik had helemaal niet zo hard gewerkt. Maar het jaar daarop ging ik niet over. In die periode verhuisden we ook nog eens met het hele gezin naar Hilversum en kwam ik in de tweede klas van de Gemeentelijke HBS terecht. Inmiddels had ik twee jaar achterstand op leeftijdsgenoten. Mijn zus Marijke wist

laatst te vertellen dat mijn vader in de middelbareschoolperiode ook studievertraging had opgelopen. Mijn vader probeerde het eerst op het gymnasium, maar moest ook overstappen naar de hbs.

In het laatste jaar dat we in Utrecht woonden besteedde ik veel tijd in een klein garagebedrijf vlak bij ons huis. Ik was namelijk idolaat van de jonge monteur. Mijn ouders vreesden dat ik het garagevak in wilde terwijl zij heel andere plannen met mij hadden. De echte reden van mijn interesse konden ze ook moeilijk weten. Toen we naar Hilversum verhuisden kwam mijn vader met het bericht dat 'oom' Teddy in zijn garage uitgerekend in mijn paasvakantie zonder hulp zat. Was dat niet iets voor mij? Twee weken heb ik met veel plezier in die garage gewerkt, ondanks dat oom Teddy veeleisender was dan dat ik hem kende. Dertig jaar later vertelde hij op een receptie dat het om een opzetje van mijn ouders ging. Oom Teddy moest mij die twee weken zo streng aanpakken dat ik alle lust voor het garagevak zou verliezen.

Daarna hebben mijn ouders gestimuleerd om naar de padvinderij te gaan, bij de landverkenners. Het padvindersoniform vond ik best spannend, vooral van de zeeverkenners. Een van mijn vriendjes had daar opgezeten en van hem mocht ik een dik handboek van de zeeverkenners lenen. Het stond vol tekeningen waarbij mij meteen opviel dat bij ieder kruis een bobbel te zien was. Zonder dat ik wist wat ik er mee aan moest, wond het mij op. Op een

weekend ging ik samen met zo'n zeven jongens zonder begeleiding kamperen. 's Middags verveelden we ons en ik stelde voor om *Boeienkoning* te spelen: om beurten werd een van ons vastgebonden en dan keken we hoe snel hij zich los kon maken. Ik vond het een leuk spel. De volgende avond werd ik echter door een begeleider opgebeld, omdat er klachten waren binnengekomen. Er zouden in ons weekend rare dingen gebeurd zijn en hij vroeg of mij iets was opgevallen. Hij was niet erg duidelijk over de klachten, maar volgens mij kon het alleen over het vastbindspel gaan. Ik heb gezegd dat mij niets was opgevallen en tegelijkertijd besepte ik dat ik kennelijk fout was geweest.

Bij de padvinders hadden we ook een blaadje en daarvoor zochten ze een nieuwe eindredacteur. Daar moest ik natuurlijk zelf ook voor schrijven, want er zijn altijd maar weinig mensen die stukjes inleveren. Dat heb ik een paar jaar lang met heel veel plezier gedaan. Het drukken gebeurde met een stencilapparaat met vier kleuren, op het werk van de *akela*. Een jongen van mijn leeftijd kon stripverhalen tekenen en dat namen we op in het blaadje. Hij was zo goed dat ik tegen hem heb gezegd dat hij het hoofdkantoor in Den Haag moest benaderen en ze laten zien wat hij maakte. Uiteindelijk kwam hij met zijn strips in het landelijke blad van de padvinderij. Dat betekende helaas wel dat ik zijn strips kwijt was.

Met zeventien jaar verliet je de verkenners en kon je naar een voortrekkersstam. Ik koos voor *De Peddelaars*. Zij beheerden het padvinderskampeerterrein Beukenwoud in de

Peddelaars - Kerstfeest Stamhut Beukenwoud 1966.

bossen van Lage Vuursche. Zomers deden we klusjes en overnachtten we daar om beurten als kampwacht. In de wintermaanden kwamen we alleen op zaterdagavond bij elkaar in onze blokhut op het terrein. De Peddelaars hadden als bijzonderheid dat de leden heel verschillende achtergronden en opleidingen hadden. Het was een beetje een vrijgevochten groep, aan een uniform deden we niet. Er werd onderling veel geplaagd en tegelijk voelde iedereen zich welkom en gewaardeerd. Beukenwoud werd voor mij een tweede thuis, zeker in het weekend was ik daar meer dan bij mijn ouders.

KEURIG

Mijn vader heeft twee keer de moeite genomen om mij seksueel voor te lichten. De eerste keer was rond mijn zesde. Dat sloeg niet aan, ik kan mij er ook niets van herinneren. De tweede

1962

keer was ik een jaar of twaalf. De biologieles, want dat was het vooral, kwam tot stand doordat we tijdens onze wandeling een varkenstransport tegenkwamen. Dat varken, een enorm beest, was waarschijnlijk op weg naar een vrouwtje. Na afloop van de voorlichting wist ik dat zaad op Brinta lijkt en dat

seksuele gemeenschap heel lekker is. Het eerste kon ik mij beter voorstellen dan het laatste. En toen mijn vader klaar was met de voorlichting had hij duidelijk haast om weer naar huis te lopen.

Mijn moeder was kennelijk niet helemaal tevreden met het resultaat van de voorlichting. Op mijn vijftiende kreeg ik een boekje van haar, ik geloof dat het *Jongens vragen* heette. Eén hoofdstuk vond ik heel spannend. Er stond bijvoorbeeld in dat een aardige man, als je in de trein zat, zijn hand op je knie kon leggen. Je moest dan heel verstandig zijn en de hand van je knie afhalen en bij die man terugleggen. Doordat mijn vader toen bij de spoorwegen werkte, hadden we vrij reizen en zat ik veel in de trein. Maar hoezeer ik er ook naar verlangde, een hand op mijn knie heb ik nooit gevoeld.

Zomer- en bijbanen

Als student kreeg ik maandgeld dat gelijk was aan de toenmalige beurs. Als ik meer nodig had, moest ik dat maar zelf verdienen. Al op de middelbare school werkte ik in de zomervakantie als fietsenjongen op het station van Hilversum. Alle fietsen die in die tijd per trein werden verstuurd moesten we snel in- en uitladen. Na enkele jaren werd ik ook weleens gevraagd een vaste medewerker te vervangen. Ik zat regelmatig in het hokje van de kaartjescontroleur. Omdat er twee keer per uur twintig minuten lang geen treinen voorbij kwamen, kon ik daar heerlijk lezen. Een keer moest ik op de seinpost invallen om de spoorbomen te bedienen.

In de zomermaanden was er een tekort aan loketbeambten en samen met enkele anderen kreeg ik een spoedopleiding voor het loket binnenland. Eén of twee keer per week ging de baas geld afstorten bij de bank 500 meter verder op. Als ik aan het werk was, moest ik mijn loket sluiten en met hem meelopen; de tas hield hij dan tussen ons in. Het was de bedoeling dat je enkele jaren als loketbeambte beschikbaar bleef en dat heb ik ook gedaan.

Toen ik in Amsterdam studeerde, heb ik ook verschillend andere zomerbaantjes gehad. Zo heb ik vier weken in het magazijn van de Amstelbrouwerij gewerkt. Af en toe werd je uitgeleend voor een klusje op de medische afdeling. Een keer werd ik met een grote rubber hamer bij een lopende band gezet. Over de band kwamen gevulde flessen die machinaal van een soort dop werden voorzien, maar die dop stak telkens nog iets teveel uit. Mijn taak was om met een goed gerichte klap dat te herstellen. Dat leek een overzichtelijke taak alleen werd de band steeds sneller gezet, tot ik het niet meer bij kon houden. Gelukkig werd ik daarna niet meer voor dit soort klusjes gevraagd. Onder het personeel in het magazijn heerste een uitgesproken anti-homostemming; alleen Wim Sonneveld kon er mee door omdat hij een gewaardeerd artiest was.

Maar als het gebeurd was, was ik waarschijnlijk de trein uitgesprongen.

Op mijn zeventiende las ik dat homo's zich verzamelden in Amsterdam op het Spui. Ik bedacht mij dat als ik naar homo's wilde kijken, om te zien wat voor volk het was, ik dan naar de hoofdstad moest. Dus vertrok ik 's ochtends vroeg met de trein naar Amsterdam. Tegen negenen was ik op het Spui. Geen homo te zien. Ik wist niet dat er vooral bij een grote pisbak – die ze veel later weggehaald hebben – bedrijvigheid was. Misschien ook wel 's ochtends om negen uur, maar daar heb ik niet gekeken. Ik heb ook nog voor het Maagdenhuis gestaan, maar ik zag helemaal niks. Nogal teleurgesteld ben ik via de rosse buurt weer naar het station gelopen.

Homo's heb ik toen maar even laten zitten. Maar omdat er geen druppeltje heteroseksualiteit in mij zat, verkeerde ik wel in een isolement. Naar schoolavonden met bal na ging ik bijvoorbeeld niet. Over mijn echte gevoelens kon ik met niemand praten. Op de middelbare school dacht ik er wel eens aan hoe het mijn verdere leven zou moeten. Als ik katholiek was geweest, had ik priester kunnen worden. Directeur van een weeshuis was misschien ook een optie. Ik had namelijk een vriendje die in een weeshuis woonde en die mevrouw die dat leidde was aardig en

1964

verstandig. En op die manier had ik meteen al kinderen.

In de laatste klas van de middelbare school kreeg ik twee keer een vriendinnetje. De eerste was dol op mij, terwijl ik haar steeds probeerde uit te leggen dat ik het heel leuk vond om met haar om te gaan, maar dat er niet meer in zat. Laat staan dat ik het erotisch wilde maken. Wist ik veel dat je daarmee olie op het vuur gooide. Zij had een mooie zeilboot en we zouden gaan zeilen. Toen belde ze op en zei dat ze met een probleempje zat: een ex-vriend van haar – een heel mooie jongen – wilde heel graag meezeilen, terwijl ze met mij afgesproken had. Toen zei ik grootmoedig: 'Laat hem ook meegaan.' In een later stadium ging zij naar Zwitserland en toen zocht een vriendinnetje van

haar contact. Zij was eveneens aardig, maar ik wist nog niet hoe mijn leven er verder uit moest gaan zien. Haar ouders hadden een motorjacht op Loosdrecht, we gingen toen samen een stuk varen. Zij kleepte zich netjes in de kajuit om en ik op een andere plek op de boot. Achteraf bedacht ik mij dat het toch de bedoeling was dat er wat anders zou gebeuren.

Ik was zo'n keurige jongen. Beetje te keurig. Ik had wel meer willen durven, en dan natuurlijk met jongens. Maar hoe?

In mijn klas zat Joop M. en we waren allebei figuren die er maar een beetje bij hingen. Hij woonde in het centrum van Hilversum en vond het leuk als ik bij hem langskwam. Aan de muur had hij een paar foto's van bijna naakte dansers. Hij zei: 'Sommige mensen zeggen dat als je dat ophangt dat je homo moet zijn, maar dat vind ik niet. Wat vind jij?' 'Nee,' zei ik 'dat vind ik ook niet.' Joop vertelde dat in de boekhandel om de hoek een boekje lag van Tolsma, ik meen dat het *Homoseksualiteit en homo-erotiek* heette. Hij zei: 'Vind je nou ook niet dat je een beetje op de hoogte moet zijn van wat het nu inhoudt?' Dat was ik met hem eens. De volgende dag op school kwam hij naar me toe en zei dat het boekje was uitverkocht. Ik zei: 'Ja dat klopt. Ik heb het.'

Joop wilde wel meer, maar ik vond hem niet aantrekkelijk. Hij voelde wel aan dat ik behoefte had om mijn horizon te verbreden en was zo aardig om mij in contact te brengen met een vriend van hem die dj was en homo. En waar ik een paar keer met hem ben geweest. Ook kwam ik erachter dat er in het naturistenbladje dat verkocht werd in dat winkeltje vlak bij mijn oude school in Utrecht ook kleine advertenties

stonden: bijvoorbeeld van een jongeman die een andere jongeman zocht voor een naturistische fietsvakantie in Zweden. Dat wilde ik ook wel! Ik heb toen ik achttien was zelf maar een advertentie gezet. Ik kreeg daar maar liefst vier reacties op. Mijn ouders snapten er helemaal niks van dat ik met die gesloten enveloppen snel naar boven liep.

Er was er eentje bij van een jongen bij mij in de buurt. Daar heb ik toen mee afgesproken. In de bosjes hebben we elkaar uitgekleept, maar ik lag nog niet boven op hem, of ik kwam al klaar. Het was niet meer te houden. Die jongen was het verder niet, maar dat was mijn eerste erotische avontuur. Een of twee maanden erna had ik mijn eindexamen. Waar ik alles de jaren ervoor met hakken over de sloot haalde, heb ik de middelbare school met onverwacht hoge cijfers afgesloten: zoals een tien en twee negens voor de wiskundevakken. Daar waren ze op school heel trots op, dat was eigenlijk nog nooit voorgekomen. Ik heb nog altijd het idee dat het te maken had met dat er iets in mij was ontloken: mijn seksualiteit.

HENNO

Na het eindexamen heb ik in 1964 een jaar bouwkunde in Delft gestudeerd, maar ik had een kamer in Den Haag. Om mensen te leren kennen, ben ik daar weleens naar een jongerenvereniging toegegaan. Toen ik daar de eerste keer kwam, kreeg ik eerst een soort intakegesprek. De man die het runde zei met glimmende oogjes dat de meeste mensen die er kwamen daar ook hun huwelijkspartner

vonden. Hier moest ik dus niet zijn. Telefoon had ik natuurlijk niet. Zelfs mijn hospita had er geen. Met in mijn broekzak het nodige kleingeld zocht ik een telefooncel. Meestal stonden er al een paar mensen te wachten. Je kon maar kort praten en zeker niet een tweede gesprek

1965

beginnen want dan begonnen de mensen achter je op de deur te bonzen of trokken hem soms zelfs open. Maar de post werkte geweldig. Er werd verschillende keren op een dag bezorgd en als je een brief verstuurde kon je binnen de kortste tijd een antwoord verwachten.

Naast mijn studie werd ik in Delft ook lid van een groep van de padvinderij. Ik bezocht de studentenvoortrekkersstam waarvan sommige leden actief waren in de landelijke organisatie, de NPV. In die tijd was er veel discussie over de toekomst van het voortrekken. In sommige stammen werden meisjes opgenomen, maar de meeste stammen waren traditioneel en waren daar op tegen. Ik bezocht een landelijke vergadering waar het bestuur aftrad. Iemand die openlijk gezegd had geen toekomst voor het voortrekken te zien, werd tot voorzitter

benoemd. Hij moest binnen drie maanden met een voorstel komen hoe verder te gaan. Ik had er geen vertrouwen in dat hem dat zou lukken en daarom zocht ik contact met vier potentiële bestuursleden om een nieuw bestuur te vormen. We hadden veel verschillende achtergronden, maar we waren het er samen over eens dat de stammen een grote vrijheid moesten hebben, van traditioneel tot gemengd. Er zijn vele manieren van voortrekken werd onze slogan. De tijdelijke voorzitter bleek na drie maanden inderdaad nog niets te hebben uitgevoerd. Onze plannen werden omarmd en binnen een half uur werd mijn clubje als nieuw bestuur gekozen. Alleen ik wist dat de nieuwe bestuursleden niet alleen vanwege hun geschiktheid maar ook op basis van hun seksuele aantrekkelijkheid door mij waren geselecteerd.

Als voorzitter voelde ik mij prettig. De bestuursleden kwamen regelmatig bij elkaar en we konden goed met elkaar overweg. Ook de contacten met enkele hoofdbestuursleden en beroepskrachten van de NPV waren stimulerend. Maar er was een probleem dat geleidelijk aan groter werd: ik was mijn homoseksualiteit aan het ontdekken. Voor mij was het heel duidelijk dat praktiseren en een functie bij de padvinderij niet samen gingen. Als het ter sprake kwam ontkende ik altijd dat onder padvinders homo's zouden zitten en nu bleek ik er zelf een te zijn. Ik moest kiezen tussen een leven als stiekeme homo of bij de padvinderij weggaan. Homoseksualiteit was in die tijd niet bespreekbaar, er werd zelfs nog vervolgd op basis van art. 248bis én ik wilde de padvinderij ook geen schade toebrengen.

Ik heb mijn probleem met het hoofdbestuurslid besproken. Hij en ik konden het goed met elkaar vinden en hij wilde mij niet als bestuurslid kwijt. Zijn voorstel was om het de tijd te geven, het zou toch ook om tijdelijke gevoelens kunnen gaan. Daar dacht ik heel anders over en daarom heb ik mijn activiteiten op Beukenwoud en landelijk geleidelijk afgebouwd. Dat was in de periode dat ik in Amsterdam studeerde en mijzelf verder ging ontdekken.

Een gedachte die ik wel lang heb gehad is dat ik op jongens viel, maar dat ik geen homo was. Sterker nog: als mensen het over homo's hadden – of hoe ze dat in die tijd noemden, dat weet ik niet meer – dan had ik altijd het idee dat het niks met mij te maken had. Homoseksualiteit was iets heel verwerpelijks en de paar mensen van wie bekend was dat ze homo waren vond ik *gribussen*.

Tot ik in de zomer van 1965 voor het eerst verliefd werd. En wel in Londen. Dat is de reden waarom die stad mij altijd nog warme gevoelens geeft. Ik vond in de Britse hoofdstad een slaapplek in een hostel, een huis met op iedere kamer een viertal bedden. Er zaten twintig jongens, allemaal van mijn leeftijd, van wie de meesten in mijn ogen zeer aantrekkelijk waren. Een Franse jongen deed een beetje vreemd, ik kon hem niet helemaal plaatsen. Hij nam mij op een gegeven moment mee naar een homobar in de buurt. Ik wist eigenlijk niet dat zoiets bestond. Hem heb ik na die eerste avond nauwelijks meer gezien, maar ik ben daar met allerlei mensen in contact gekomen en ook in andere homobars

terechtgekomen. Op een gegeven ogenblik stond ik in die eerste homobar aan de kant. En daar stond ineens een jongen voor mij en die zei: 'Wil je met mij dansen?' 'Dansen?,' zei ik angstig. En toen zei hij een beetje boos: 'Of wil je niet?'

Het was een droomjongen. Hij had van dat Engelse kostschoolhaar, dus vrij lang dat een beetje over zijn ogen hing. David was slank van gestalte en hij was denk ik een jaar jonger dan ik. Het contact was heel plezierig, ik weet niet eens meer of we uiteindelijk gedanst hebben, maar in ieder geval wel gepraat. Het was een jongen uit Londen, vaak logeerde hij bij een vriend die er ook was. David vroeg of ik mee naar huis ging. In die slaapkamer stonden drie bedden en in ieder bed lagen twee mensen. Wij lagen op het meest linkse bed. Ik wist niet precies wat er gebeurde, maar er gebeurde iets wat ik niet kende: ineens zat ik in hem. Hij had zich op zijn buik gedraaid en hij had mij als het ware in zich getrokken. Ik wist helemaal niet dat dit kon. Maar het was zo lekker, ik was nog nooit zo lekker klaargekomen.

Ik ben toen een week langer in Londen gebleven. We hebben heel veel samen opgetrokken. Het scheelde dat die vriend van hem en diens vriend – die zei meestal niet zoveel – ook aardige mensen waren. Op de een of andere manier klikte dat allemaal. Ik had mijn koffer nog in het hostel staan. Daar ging ik nog maar af en toe heen om wat te pakken, slapen deed ik er niet meer.

Hij is met Sinterklaas – zo'n vier maanden later – een weekend naar Amsterdam gekomen. Dat deed hij heel dom: op donderdag kreeg ik bericht dat hij de volgende avond kwam. Daar was ik dus niet op voorbereid. En ik moest op zaterdag naar mijn ouders toe, dus van vrijdag

tot zaterdag zijn we samen geweest. Toen heb ik hem in hotel Phoenix gedropt en een kamertje voor hem geregeld. De volgende ochtend vroeg was ik weer bij hem. En toen hebben we de toekomst besproken, hij had de hoop dat we wel samen verder zouden kunnen. Maar ik was student op een klein kamertje bij een hospita en financieel afhankelijk van mijn ouders. Hij was ongeschoold, sprak geen Nederlands. Wat kun je samen beginnen? Dat heb ik toen met hem besproken en daar was hij heel verdrietig over.

Toen gebeurde er iets merkwaardigs: hij zei dat hij in ieder geval één ding wel wilde. Hij draaide mij op mijn buik en neukte mij. Dat heb ik nooit helemaal kunnen plaatsen. Dat was dus iets waarvan ik nooit had gedacht dat het mij zou overkomen. En ook helemaal niet dat het eigenlijk best aangenaam kon zijn. Hij heeft mij op die manier voor de tweede keer ingewijd. Die avond is David teruggegaan naar Engeland en zijn we elkaar uit het oog verloren.

In het jaar dat ik in Delft studeerde, is mij een andere ontmoeting ook nog heel lang bijgebleven. Het ging om Henno, een jongen die ik in mijn lagereschooltijd heb leren kennen. Hij woonde destijds in Zeist, hij was zes jaar ouder dan ik en beschikte over onuitputtelijk veel speelgoed. Mijn ouders brachten daar af en toe een bezoek en dan mocht ik met Henno naar de speelkamer. Later ging ik wel eens zelfstandig met de bus naar hem toe. Hij was lang en slank, mooi, stoer en toch lief. Ondanks ons leeftijdsverschil konden we goed met elkaar

overweg en ik voelde mij altijd heel fijn bij hem.

Na de lagere school is ons contact verwaterd. Hij is gaan studeren in Delft en toen hij zeven jaar later hoorde dat ik daar ook studeerde, heeft hij mij bij hem uitgenodigd. Hij was klaar met zijn studie, maar woonde nog op een studentenkamer. In die periode was ik nog niet uit de kast, mijn gevoelens hield ik binnenskamers. De Henno die mij ontving leek in niets op de prachtige jongeman van vroeger. Hij was dik, vadsig, had een ongezonde huidskleur en rookte dikke sigaren. Onze conversatie was plichtmatig en ik was, een illusie armer, blij toen het afgelopen was. Dertig jaar later, mijn vader was al overleden, bezocht ik de stiefmoeder van Henno in het verzorgingstehuis. Zij was op latere leeftijd getrouwd met de buurman die bij mijn geboorte mijn vader had bijgestaan en was nu weduwe. Zij vertelde mij een verschrikkelijk verhaal: Henno heeft nadat ik bij hem op bezoek was geweest mijn vader om een gesprek gevraagd. Waarschijnlijk omdat mijn vader arts was en omdat hij de families goed kende en een soort vertrouwensman was. In dat gesprek had hij opgebiecht homoseksuele gevoelens te hebben en vroeg advies hoe daar mee om te gaan. Mijn vader adviseerde hem zo snel mogelijk te trouwen, wat overigens een gebruikelijk advies was in die tijd.

Een tijd later bleek Henno zijn leven te hebben beëindigd.

AMSTERDAM

(1965-1975)

Soms vragen mensen wanneer mijn coming-out was. Voor een aantal heterovrienden was ik al wel uit de kast, maar met mijn ouders sprak ik er voor het eerst op mijn 21e over, een aantal maanden nadat ik lid van het COC was geworden. Dat was na de zelfdoding van Henno, al hoorde ik dat zelf pas dertig jaar later. Onlangs vertelde mijn oudste zus Marijke dat dat kwam omdat mijn ouders haar hadden gevraagd om het niet aan mij te melden.

De avond voor dat ik mijn ouders ging inlichten, bezocht ik Marijke en haar man en vertelde wat ik van plan was. Ik verzocht ze om contact met onze vader en moeder op te nemen nadat ik ze op de hoogte had gebracht, omdat ik vermoedde dat ze dat wel nodig zouden hebben. Natuurlijk vond ik het spannend om het aan mijn ouders te vertellen. Maar inmiddels zat ik ook al helemaal in het homoleven van Amsterdam. Na de vakantie in Londen ben ik in 1965 in Amsterdam psychologie gaan studeren. En ik werd dit keer wel lid van een studentenvereniging; Unitas. Mijn motief was om op die manier vrienden te maken. Tijdens de introductieweken was er een forum met mensen van de ASVA. De nuldejaars zaten in de zaal, ik zat op de tweede of derde rij en toen begon Pitt Treumann van de ASVA opeens te lachen en naar mij te wijzen: 'Kijk, daar zit Gerard Kornelis van het Reve.' Andere mensen vonden dat ook en ik voelde me daar eerst ongemakkelijk bij. Maar toen dacht ik opeens dat als ze het aan mij zouden kunnen zien dat ik homo was, ik het net zo goed ook kon zijn.

Dus ging ik op onderzoek uit en ontdekte

in de eerste maanden de homobars van Amsterdam. Twee daarvan, La Ronde en Moors Eldorado, gingen al om 16.00 uur open. Bij de eerste keer dat ik de La Ronde bezocht was er 's middags op dat moment bijna niemand. Er was een portier die het luikje open deed: 'Weet u wat voor tent dit is?' 'Ja, daarvoor kom ik.' Deur ging open. 'U weet zeker dat u naar binnen wil?' Toen kreeg ik het gevoel dat ik zelfs hier niet welkom was. Gelukkig was er een barkeeper die weinig te doen had en, zonder zichzelf op te dringen, een soort vriendschappelijk contact maakte. Hem heb ik nog vaak opgezocht. Ook later vond ik het altijd het prettigste om naar een bar te gaan waar ik het personeel kende. Vanwege art. 248bis was er in de cafés een streng beleid: wat uitvoeriger zoenen en andere handtastelijkheden werden verboden. De bareigenaar was bang voor zijn vergunning. In sommige cafés stond een opgezette uil met kleine rode lampjes in de oogjes, die gingen branden als de situatie niet veilig was.

Een bar waar ik veel naartoe ging was de toenmalige MacDonald. Deze stond in de Reguliersdwarsstraat en was een kleine tent, maar uiterst populair. Ook bij een wat jonger publiek, dus daar voelde ik mij heel erg thuis. De prijzen waren normaal, maar als ik 's avonds uitging, dan kon ik mij maar een kwartje voor de portier en één consumptie permitteren. Echt niet meer, want anders kon ik de rest van de week niet meer uit. Een van de obers, Gerard, zei op een gegeven moment tegen mij: 'Rijkjan, ik vind het helemaal niet erg dat je niet zoveel te besteden hebt, maar als iemand jou een drankje aanbiedt, zeg dan alsjeblieft "ja", want wij hebben een handel hier. Dan zeg je even

gedag tegen die persoon en dan ga je gewoon weer je eigen gang.' Terwijl ik altijd dacht dat als ik een drankje accepteerde, ik dan bij iemand moest gaan zitten en een drankje terug moest aanbieden. Voor wat hoort wat, in die zin.

Het liefst ging ik naar het DOK. Al kon ik er niet meteen naar binnen, want er gold een leeftijdsgrens van 21 jaar. Toen ik in januari van 1966 hoorde dat ze in het DOK iets makkelijker waren en dat je al in het jaar waarin je 21 werd lid kon worden, ben ik er meteen op een holletje naartoe gegaan. Het DOK is zelfs een tijdlang mijn huiskamer geweest. Om de boel enigszins in toom te houden, had ik wel met mijzelf afgesproken dat als ik 's middags en 's avonds goed gestudeerd had, ik dan om 23.00 uur naar het DOK mocht. En dat werkte. Ik had een buurvrouw die mij 's ochtends om 11.00 uur weer wakker riep om koffie te komen drinken, dus je kunt niet zeggen dat er geen regelmaat was.

DOK stond voor *Door Ontmoeting Kunst of De Odeon Kring* en zat onder in het prachtige Odeongebouw. Boven is een mooie theater- of concertzaal waar ik later vaak kamermuziek gehoord heb. Op de eerste verdieping is een ruimte met een schitterend geschilderd plafond en daar heeft het DOK een tiental jaren later een ochtendbar gehad. Als om vier of vijf uur het DOK dichtging, dan ging die bar open. Verschillende keren werd ik om een uur of vijf wakker en als ik niet meer kon slapen fietste ik vervolgens naar het DOK. Officieel mocht je dan niet meer naar binnen, maar ik kende het personeel.

Oorspronkelijk zat het COC in Odeon, maar omdat de organisatie in die tijd geen rechtspersoonlijkheid kon krijgen, stond alles

Gespreksweekend

De stichting Dialoog van het COC organiseerde in die tijd gespreksweekenden, maar daar mocht je natuurlijk pas heen als je 21 was. Een van de redenen was het artikel 248bis dat mogelijkheden gaf om homo's boven de 21 te chanteren als ze het met jongens onder de 21 deden. Joop van de middelbare school had met mij te doen en kende de man goed die die weekends organiseerde. Zij hebben samen geregeld dat ik naar zo'n weekend mocht. Ik moest wel eerst gekeurd worden door de organisator of ik geen relschopper was. Ik kreeg daar een kamertje apart – wat ik overigens niet erg vond – zodat er 's nachts niks zou gebeuren. Er was heel goed over nagedacht, want zo'n weekend was natuurlijk voor homo's uit heel Nederland de ideale gelegenheid om andere mannen te ontmoeten. Later hoorde ik dat verschillende bezoekers dachten dat ik hetero was.

op naam van personen. En de penningmeester – dat was ver voor mijn tijd – dacht op een gegeven ogenblik: hier komt zoveel geld binnen, dat kan ik beter voor mijzelf gebruiken. Dus het COC mocht er niet meer in en vanaf toen heette het DOK. Het COC heeft vervolgens bij het Leidseplein, in de Korte Leidsedwardsstraat, een pand gevonden. Boven zat het landelijke kantoor van het COC, dat toen nog heel klein was. Beneden heeft Benno Premsele de zaak ingericht en dat is een schitterende moderne dancing geworden.

In die tijd was er in Amsterdam genoeg ruimte voor twee van die grote dancings, de

stad was toen de Gay Capital. In het weekend kwamen vliegtuigen vol met Engelsen en Duitsers naar Nederland om hier een gezellig weekend door te brengen. De bars, hotels en twee grote dancings die wereldvermaard waren, zaten in het weekend tjokvol. Persoonlijk had ik een duidelijke voorkeur voor het DOK want ik vond het COC saai, zeker wanneer ik alleen was. Toen ik later voor het COC aan de slag ging en we boven een vergadering hadden gehad, stak ik weliswaar om een uur of elf wel even mijn hoofd om de hoek van de dancing om een paar mensen even gedag te zeggen, maar wist ik niet hoe gauw ik weg moest om lekker naar het DOK te gaan. Als je het moet kenmerken was het COC burgerlijk en het DOK hoerig: veel rood en de obers waren ook een beetje anders dan gemiddeld. Bij het COC waren het beschaafde kleuren en in mijn herinnering was het tamelijk donker. In het COC kwamen ook meer vrouwen, al bleef het een minderheid. Overigens waren de meeste leden vooral lid van het COC om uit te kunnen gaan, want als je geen lid was, kwam je er niet in.

De eerste keren in het DOK voelde ik mij nogal ongemakkelijk. Ik zag daar veel mannen midden op de dansvloer intiem met elkaar dansen. Ik ging het liefst maar zo ver mogelijk naar achteren staan, zodat ik vooral niet gevraagd zou worden. Het was een soort automatische reactie: dit ken ik niet, dus dit wil ik niet. Ik denk dat er bij mij een behoorlijke portie interne homohaar meespeelde, ook gevoed door mijn vaders verwachtingen over hoe ik mij als man

zou moeten gedragen.

Mijn vader en ik hadden daardoor heel lang een lastige band met elkaar. Dat zat hem al in kleine dingen. Toen ik ouder werd stoorde hij zich bijvoorbeeld aan mijn taalgebruik, dat in zijn ogen niet mannelijk genoeg was. Zo sprak ik veel met verkleinwoorden, dus als we gingen kamperen had ik het over een *kampje*. Überhaupt als ik wat zei, was het vaak niet goed in zijn ogen. Hij was vaak geïrriteerd en liet bij veel dingen die ik deed merken dat hij het niks vond. Als ik iets voor elkaar wilde krijgen, moest ik dat altijd via mijn moeder regelen. Ze zei heel veel later dat zij het heel moeilijk vond om met deze spanningen om te gaan. Ze kon mijn vader niet afvallen en tegelijkertijd mij steunen. Overigens was ik ook geen lieverdje en liet ik op mijn beurt goed merken dat ik niet gelukkig met hem was. Dat deed ik eveneens met denigrerende opmerkingen. Mijn twee oudste zussen hebben nooit begrepen waarom mijn vader en ik tot mijn 25e zo bokkig tegen elkaar deden. Veel en veel later realiseerden ze zich dat het ook van mijn vaders kant kwam. Marijke zei onlangs nog tegen mij dat ze mij in mijn puberjaren niet zozeer lastig vond, maar meer dat ze last had van haar eigen onmacht ten opzichte van dat ik op afstand bleef. Volgens haar liet ik niet het achterste van mijn tong zien. Dat ik niet opener was had alles te maken met dat ik mijzelf nog niet kende.

Hoewel ik in de ogen van mijn vader weinig goed kon doen, kreeg ik soms ook een andere kant van hem te zien. Ik kreeg bijvoorbeeld zijn fototoestel mee toen ik met een vriend op de fiets tien dagen ging kamperen. Terwijl dat apparaat heilig was. Maar hij had gezien

dat iemand een soort fototentoonstelling had gehad en hij dacht waarschijnlijk dat ik op deze manier ook mooie foto's kon maken. Zo mooi zijn ze uiteindelijk niet geworden, maar ik vond het heel bijzonder dat hij het voor hem heel kostbare fototoestel aan mij meegaf. Terwijl we notabene gingen kamperen, we hebben zelfs in zandstormen geslapen.

Achter die schaarse momenten van kleine, maar liefdevolle gebaren zat waarschijnlijk ook veel bezorgdheid. Zeker toen ik mijn ouders vertelde dat ik homoseksueel ben. Achteraf besef ik dat mijn vader de geschiedenis van Henno in zijn geheugen gegrift had staan. Hij stond er op dat ik een psychiater zou bezoeken. Ik wilde dat helemaal niet, ze moesten mij maar accepteren zoals ik ben. Maar uiteindelijk sloten we een compromis: ik zou gaan praten met een dominee waar mijn vader veel vertrouwen in had. Met tegenzin ging ik het gesprek in en waar zijn vrouw, die ik alleen kende van gezicht, ook bij kwam zitten. Het was duidelijk iets wat ze niet dagelijks deden. Om hun er maar van te overtuigen dat ik echt homo was, heb ik een opsomming gegeven van alle vriendjes van de laatste jaren en gaf ik aan dat ik op dat moment een vaste relatie had. Al ging die geloof ik twee dagen later weer uit. Uiteindelijk hebben mijn inspanningen om mijn vader te overtuigen gewerkt, want tegen hem heeft de dominee gezegd dat er niks aan mijn homoseksualiteit te doen was en hij het zou moeten accepteren. Weliswaar gebeurde dit ook, maar het duurde nog een aantal jaren voordat een ingrijpende gebeurtenis voor mijn vader daadwerkelijk iets veranderde aan onze band.

WALTER

Toen ik eindelijk van het COC lid kon worden, is een vriend van mij, Walter Kamp, ook meegegaan. Hij was in Amsterdam een bekende figuur en was iets ouder dan ik en wereldwijzer. Daarmee werd hij voor mij ook een soort mentor. Op het moment dat ik hem leerde kennen, had hij net een kunstgalerie gehad. In dat pand kwam een uitzendbureau en omdat hij de huurder van dat gebouw was, is hij ook een van de directeuren geworden. Later kreeg hij ruzie en is toen uit het uitzendbureau gestapt. Wel nam hij het telefoonnummer mee. Een paar honderd meter verderop kon hij een paar kamers huren en is vervolgens ook een uitzendbureau begonnen. Als mensen belden met de vraag of ze contact hadden met het eerste uitzendbureau, zei hij: 'Nee, maar we kunnen u wel helpen.'

Walter was een echte zakenman. Als je naar Carré wilde en je had geen zin om zelf in de rij te moeten staan, kon je via hem kaarten bestellen. Hij regelde weer studenten die een klein bedrag per kaartje kregen. Zij werden getraind in wat ze moesten zeggen als ze in de rij stonden: 'Mag je maar zes kaarten per persoon? Oh wat erg, we zijn met ons achten. Hoe doe ik dat? Oh maar dan neem ik er voor jou wel twee, hoor.' Het was allemaal op het randje, maar een vriend van mij heeft toch een aardige zakcent verdiend door regelmatig in die rij te staan. Weliswaar had hij een goede commerciële neus en was Walter heel druk met zelfstudie om zich verder te ontwikkelen, maar in het begin was het best een moeizaam

bestaan. Ik kan me nog een moment herinneren dat ik op een vrijdagmiddag bij hem kwam en dat de bank geen geld wilde geven om de lonen uit te betalen. Uiteindelijk is hij in de loop der jaren enorm opgeklommen, zoals met zijn uitzendbureau waar hij een heel groot succes van wist te maken. Hij kon zich vervolgens bijvoorbeeld een woning, het was eigenlijk meer een paleis, op de Keizersgracht permitteren.

Nadat we tegelijkertijd lid van het COC waren geworden, zijn we beiden in de congrescommissie gaan zitten. Deze commissie besprak allerlei landelijke zaken en dat leek me heel erg leuk. Na driekwart jaar ging de voorzitter naar het hoofdbestuur van het COC, dus moest er een vervanger komen en toen werd ik daarvoor gevraagd. Walter werd secretaris. Hij werd daar echter niet zo vertrouwd, in die zin dat hij altijd heel veel wilde plannen had. Ook van die plannen waarvan hij dacht dat het COC er schatrijk van zou worden. Mijn taak was helaas om hem toch een beetje af te remmen en over te halen om voor de meer haalbare plannen te kiezen. Terwijl ik toch vrienden met hem wilde blijven.

En alsof ik nog niet druk genoeg was, heb ik in het tweede studiejaar ook veel tijd besteed aan het kroegbestuur van mijn studentenvereniging. Er was een speciale werkwijze: 's nachts om 02.00 uur ging de barkeeper naar huis en diegene die dienst had moest achter de bar plaatsnemen. Die mocht vervolgens pas naar huis wanneer de laatste bezoekers weggingen. Dat kon wel eens 08.00 uur 's ochtends worden; kon ik gelijk door naar college. Ik had wel een truc om mensen weg te jagen die te moe waren om te bedenken dat ze

ook zouden kunnen opstaan. Als de barkeeper wegging dan verkochten we niet meer van de tap, maar alleen flesjes. En die zette ik dan in de diepvries. Het bier werd steeds minder lekker, maar dat heeft nooit iemand doorgehad.

TROUWRING

Op een avond liep ik het DOK binnen. In het midden had je de dansvloer, die lag wat lager. Aan weerskanten waren trapjes, bovenaan zo'n trapje stond een lange, slanke blonde jongen: Wouter. Ik dacht meteen: jesus, dat is 'm! Van mijn aanvankelijke schroom in bars en dancings om te dansen, laat staan iemand aan te spreken, was steeds minder over. Bovendien had ik in het DOK inmiddels een strategie ontdekt: het was gewoon dat er steeds een aantal nummers werden gedraaid waarbij los werd gedanst en dan volgde er een drietal langzame nummers. Dan was de dansvloer gelijk helemaal vol. Voor mij was het moment om iemand ten dans te vragen vlak voor de langzame nummers kwamen. Ik liep meteen op Wouter af. Kennelijk voelde hij mijn intenties, want hij zei direct dat er niets van kon komen. Maar we hebben wel een tijdje gepraat en hij is die eerste nacht al met mij mee naar huis gegaan. Het ene weekend was hij bij mij in Amsterdam. En het andere weekend was ik bij hem, bij zijn ouders thuis in Tiel. Zijn moeder was invalide dus die kon niet naar boven komen, al weet ik niet of ze vermoedens had. We lagen niet in dezelfde kamer, 's avonds was het wachten tot Wouter ineens door de deuren verscheen van een kast die verbonden was met zijn kamer aan de andere kant. Een keer

maakte hij mij enorm aan het schrikken. Zijn zus kwam even gedag zeggen, terwijl we samen in bed lagen. Gelukkig zei hij er meteen bij dat dat geen probleem was.

Op zondag gingen we daar naar de kerk. Toen heb ik het verbruid, want tijdens de preek pakte ik dan een pocket uit mijn binnenzak en ging ik lekker zitten lezen. En omdat het lange preken waren, kon ik dus een eind opschieten. Op dat moment zei hij er niks van, maar later heb ik te horen gekregen dat wat ik deed toch wel heel erg was.

Wouter is de enige vriend van mij geweest die een keer bij mijn ouders gelogeed heeft. Zelf kwam ik al heel lang niet meer thuis om te slapen, omdat Amsterdam natuurlijk dichtbij was en omdat ik na een bezoek vaak zo gefrustreerd was, of ik vond dat ik er recht op had om gefrustreerd te zijn, dat ik nog snel een drankje in de stad wilde halen. Wouter vormde dus een uitzondering en kwam ook meteen een weekend logeren. Op die vrijdagavond dat we thuiskwamen, zei mijn moeder meteen: 'Je snapt natuurlijk wel dat hij niet bij jou op de kamer slaapt, want dat deden de vriendjes van je zussen hier ook niet toen ze nog niet getrouwd waren.' Los van het feit dat wij nog niet konden trouwen, was de vraag natuurlijk waar hij wel ging slapen. Dat bleek bij mijn jongere broer op de kamer te zijn. Ik vond het uiterst komisch eigenlijk, want wat was nou erger? Na dat weekend heb ik besloten dat bij mijn ouders overnachten te ingewikkeld was. Met volgende vrienden ben ik altijd alleen maar op bezoek geweest.

Oud en Nieuw vierden we op de Caledonia,

een studentenschip dat in de buurt van mijn woning lag. 's Ochtends werd het al wat rustiger, we stonden samen aan een bar in een vrij lege ruimte. Wouter zag pater Van Kilsdonk lopen en ze maakten een praatje met elkaar. Ik hield mij wat afzijdig, aan een priester had ik geen boodschap. Van Kilsdonk vroeg aan Wouter of hij verloofd was en wees daarbij naar een zilveren ring. Daar had Wouter niet direct een antwoord op maar ik legde mijn hand met dezelfde ring naast Wouters hand en zei daarbij: 'Ik zal het raadsel maar oplossen'. Van Kilsdonk zei drie keer 'Oh' en deed daarbij telkens een klein stapje achteruit. Een paar dagen later kreeg ik een brief dat hij graag eens met mij wilde praten over hoe sommige psychiaters over homoseksualiteit dachten. Als buitenkerkelijke had ik helemaal geen behoefte aan gesprekken met een pater. In die tijd vond ik katholieken sowieso nog een beetje eng. Hij wilde met mij eens praten over de uitspraken die prof. Kuyper over homoseksualiteit deed. Op de uitnodiging ben ik toch ingegaan en dit gesprek had een levenslange vriendschap tot gevolg.

Na ruim een half jaar merkte ik dat Wouter als hij bij mij in Amsterdam was heel treurig werd en stil op de bank zat. Toen kwam het hoge woord eruit: hij zag de relatie niet meer zitten. Hij was iemand die één ding heel erg graag wilde en dat was in deze maatschappij meetellen. En in zijn ogen kon hij dan geen homo zijn. Hij was al twee keer verloofd geweest, met dezelfde vrouw, maar had de verloving beide keren weer verbroken. Ik was goed gek van hem, want ik vond het een zalig iemand. Het raakte mij, want we konden ook over allerlei dingen praten. En hij was, minstens

even belangrijk, op mij gesteld. Maar het was helemaal over voor mij toen ik die winter op een feest was. Van een jongen hoorde ik dat hij Wouter met diezelfde vrouw had zien lopen op het Bolwerk in Utrecht. Die nacht heb ik de eerste de beste aantrekkelijke jongen versierd en mee naar huis genomen. Ik verkeerde in de naïeve veronderstelling dat door dit avontuurtje mijn gevoelens voor Wouter zouden verdwijnen, maar zo werkte het niet.

Een half jaar later kwam ik Wouter weer tegen. En opnieuw in het DOK. Hij nodigde mij uit in de woning in Tiel die hij inmiddels had. De volgende ochtend lagen we nog in bed en toen zei hij: 'Ik heb je iets heel bijzonders te laten zien'. Hij haalde een klein doosje uit de kast en er zaten ringen in. Twee seconden had ik het idee dat die ringen voor ons tweeën waren. Het moment werd extra pijnlijk, omdat ze voor hem en die vrouw bedoeld waren. Ik was overrompeld en begrijp nog steeds niet hoe hij dat ooit heeft kunnen doen. Ik was helemaal kapot en ik ben gauw weer weggegaan. Tien jaar later heb ik hem nog eens ontmoet, toen woonde hij met een vriend samen.

Bij Unitas is ook de kiem gelegd voor de meer activistische periode in mijn leven. Want ik vond het raar dat ik helemaal geen homo's tegenkwam bij de studentenvereniging en dat ik bij het COC nauwelijks studenten tegenkwam. Toen bedacht ik dat als er mensen zijn die iets voor de homobeweging zouden kunnen betekenen, dat het juist studenten kunnen zijn. Het academische milieu is dé plek waar

je zou kunnen beginnen met veranderingen aan te brengen, zodat het zich later wel zou verspreiden over heel Nederland. Veel later kwam ik erachter dat Jonkheer Schorer soortgelijke gedachten had gehad. Al voor de Tweede Wereldoorlog stuurde hij studenten jaarlijks een boekje met informatie over homoseksualiteit.

Als penningmeester van het sociëteitsbestuur kon ik heel makkelijk over de grote zaal van mijn studentenvereniging beschikken. Toen heb ik een datum gereserveerd voor een forum dat geloof ik Positiebepaling van de homofiele student heette. Het COC Amsterdam heb ik gevraagd of ze garant wilde staan voor als we financieel niet rondkwamen. Ze deden helemaal niet moeilijk, ze vonden het gewoon leuk dat er een initiatief was. Via Joop M. heb ik in Utrecht en zelf in Amsterdam een aantal homostudenten bij elkaar gehaald om te praten over wat we op een dergelijke avond zouden willen bespreken. Aan Ko Sterken, zelf student en later secretaris van het landelijke COC, heb ik gevraagd of hij een lezing wilde houden met daarin de punten verwerkt die uit die voorbereidende bijeenkomsten waren gekomen. Daarnaast hadden we nog een paar relaties, een psychiater – Nevejan – en iemand van Dialoog uitgenodigd om een forum te vormen.

Toen werd het spannend, want je wist niet hoeveel man hier op af zou komen. We hadden maar een klein beetje publiciteit gehad, omdat de VU weigerde om onze aankondiging op te nemen in hun studentenblad. Maar je had in die tijd natuurlijk geen sociale media, je was afhankelijk van de bladen van universiteiten en mond-tot-mondreclame. En bovendien:

hoeveel mensen hebben zin in iets serieus? Er kwamen die avond honderd mensen, de zaal zat afgeladen vol. Dat overviel me volledig. En toen ik om 23.00 uur aankondigde dat de feestruimte beneden tot 04.00 uur open bleef, werden de telefooncellen bestormd om andere mensen op te trommelen. Dat hadden we van tevoren expres niet aangekondigd omdat we een serieus publiek wilden trekken. En door de hoge baromzet tijdens het feest hadden we de financiële garantie van het COC helemaal niet nodig.

ASWH

Met die succesvolle eerste avond werd de Amsterdamse Studenten Werkgroep Homoseksualiteit (ASWH) geboren, al zijn we die naam pas een aantal weken later gaan gebruiken. We hebben toen afgesproken dat we meer van dergelijke avonden gingen organiseren. Met mensen die actief wilden zijn, kwamen we eens per maand bij elkaar en vormden we een kerngroep van vier, later vijf man. De feesten noemden we *Integratiefeesten*: we wilden ze doelbewust voor iedereen toegankelijk maken. Al waren uiteraard verreweg de meesten homoseksueel, dus dat zat wel goed. Wel moest je in die tijd student zijn, in verband met de sociëteitsvergunning. Bijzonder leuk vond ik dat veel heterobezoekers zeiden dat het de gezelligste feesten van de stad waren. Bovendien waren onder hen ook vrijwilligers. Ze vonden dat we goed bezig waren. Het ging allemaal in een open sfeer, ook omdat ze bijvoorbeeld zelf vrienden hadden die

homo waren.

De ASWH was niet het enige initiatief dat rond 1966 ontstond. Zo begon de stichting Ruimte in Amsterdam met de eerste soos voor homoseksuele jongeren. Ook in andere steden ontstonden studentengroepen, tot in Vlaanderen toe, die voortbouwden op de formule van de ASWH. Landelijk verenigden ze zich allemaal in de Federatie Studenten Werkgroepen Homoseksualiteit (FSWH). Binnen een jaar had iedere universiteit en hogeschool een eigen SWH. Ik geloof dat alleen de DSWH in Delft nog een verre afstammeling daarvan is, maar dat het verder nergens meer bestaat. Bijzonder was dat wij met de leeftijdsgrens van 21 jaar, vanwege art. 248bis, geen rekening hielden.

Er volgden nog twee ASWH-feesten bij Unitas. Er was eigenlijk best veel geroezemoes omheen.

Bestuursleden Unitas (1967)

Sociëteitsbestuur Unitas (1967)

Ik hoorde van verschillende leden van Unitas dat ze er trots op waren dat dit in hun gebouw gebeurde. Hierna werden de Integratiefeesten een paar keer in de Olofspoort georganiseerd. Ook nu waren ze afgeladen vol. Gelukkig kreeg ik hulp van Walter, hij was in onze vriendschap heel loyaal. Omdat we zelf voor mensen achter de bar moesten zorgen, is hij zeker drie keer barman geweest. Het was keihard werken, maar hij deed dat met veel plezier. Na de Olofspoort heb ik voor een jaar lang iedere maand een mooie grote ruimte kunnen huren in de sociëteit van Akhnaton, in die tijd gevestigd aan de Oudezijds Voorburgwal. Het leuke van de feesten was dat de barwinst voor ons was. Wij betaalden weliswaar huur voor die ruimtes, maar er kwam veel geld binnen waarmee we heel veel activiteiten konden ondernemen.

Vanwege de vergunning, moesten er altijd mensen bij de deur staan. Zo kon niet iedereen zomaar binnenlopen. Bij Akhnaton werd ik een keer naar beneden geroepen, omdat er een jongen met een mes in het voorportaal zou

staan. Deze jongen wilde per se naar binnen. Het was niet dat hij acuut wilde steken, hij had zijn mes alweer dichtgeklapt, hij had alleen even willen laten zien dat hij dat wapen bij zich had. De jongen was nieuwsgierig naar wat er gebeurde in het pand. Ik wist op dat moment niks beters te doen dan hem te zeggen dat hij zijn mes opgeborgen diende te houden en met mij mee kon lopen om alles te zien. Het was denk ik de beste manier om te de-escaleren. Ik ben toen met hem het pand doorgelopen en hij heeft overal gekeken en hij is weggegaan. Wat erachter zat, weet ik niet maar de deurwachten en ik stonden denk ik na afloop allemaal een beetje te bibberen.

Wat we in de Akhnaton ook probeerden te doen was om voorafgaand aan het feest, voor wie dat wilde, een lezing te organiseren. In ieder geval iets serieus. We hebben zelfs nog professor Kuyper geprobeerd uit te nodigen en gevraagd of hij over de liefde wilde praten. Helaas is hij niet gekomen, wel zijn collega professor Stam van de VU. Kuyper heeft later wel gezegd dat, toen hij met de FSWH onenigheid had, hij onze benadering beter vond: contact zoeken in plaats van meteen in de aanval. Ik had meer een verbindingzoekende benadering en bij de FSWH zaten een paar mensen die wel eens flink uit hun slof konden schieten – wat overigens natuurlijk op bepaalde momenten ook goed kan zijn. Maar ik was nooit van de bewuste provocatie. Zo organiseerden we bijvoorbeeld dansacties, maar het doel was integratie. Met een man of tien gingen we naar een van de studentendancings in Amsterdam en daar dansten we volgens van tevoren afgesproken richtlijnen: niet te close en als je

met z'n tweeën danste niet vlak naast andere dansende jongens- of meisjesparen gaan staan. Dit om de acceptatie zo makkelijk mogelijk te maken. Maar het vervelende was dat dergelijke afspraken heel erg strijdig konden zijn met je eigen gevoel. Als je net op het punt stond dat je de wereld durfde te laten zien dat je homo bent, was het lastig dat je je dan moest inhouden.

Tijdens deze activiteiten was pater Van Kilsdonk vaak op de achtergrond aanwezig en sprak hij met iedereen die daar behoefte aan had. Ik leerde hem kennen tijdens dat oud-en-nieuwfeest toen hij mij uitnodigde voor een gesprek. Op dat moment zaten we midden in de oprichting van de ASWH en Van Kilsdonk kende als studentenpastor de studentenwereld natuurlijk heel goed.

Dus het contact met hem bleek een gouden greep. Vrij in het begin hebben we via hem voorlichting kunnen geven aan de decanen en studentenpredikanten. Misschien zaten de studentenartsen daar ook bij, maar dat weet ik niet meer. In ieder geval was het een vrij grote groep. Het was op zich een welwillend gezelschap, maar er was ook één predikant bij die behoudend en gereserveerd was. Toen werd er op een gegeven moment aan mij gevraagd of ik wist om hoeveel mensen het ging die homoseksueel waren. Ik heb toen gezegd dat al zou het er maar één zijn, ik het toch belangrijk vond dat daar op een goede manier mee om wordt gegaan. Twee predikanten hebben aangeboden om voor onze mensen, onze vrijwilligers, voor zover ze dat wilden, een gespreksgroep te beginnen. Al met al speelde Van Kilsdonk dus een belangrijke rol. Toen mijn activiteiten bij de ASWH en het COC aan het

eind van mijn studententijd afliepen, waren we inmiddels goede vrienden geworden en dat is tot zijn overlijden in 2008 gebleven.

Naast de enthousiaste reacties van bezoekers, zijn mij van deze periode ook de bijzondere

1967

ontmoetingen bijgebleven met iedereen met wie ik samen heb gewerkt en de bijzondere situaties waar ik uit hoofde van mijn functie in terecht kwam. Zoals eerder gezegd hadden we een kerngroep van uiteindelijk vijf personen. Een van hen was Madelien en met haar ging ik een keer posters ophangen bij de studentenverenigingen. Er stond met grote letters Amsterdamse Studenten Werkgroep Homoseksualiteit op en terwijl we bezig waren kwamen er natuurlijk mensen kijken. Het mooiste commentaar vond ik een keer dat een jongen zei: 'Oh ja, dat dacht ik wel', een rare opmerking omdat Madelien en ik er als een ideaal heteropaar uitzagen. In de kerngroep zat in het begin ook een jongen die eigenlijk tegen het uit de kast komen van homo's was. Dus wat hij nou bij ons deed? Hij was er ook heel erg op tegen dat wij op de feesten gelegenheid gaven dat homo's elkaar ontmoetten en daardoor eventueel met elkaar naar bed gingen. Op de achtergrond kostte dat soort dingen veel energie.

Ik leerde ook Paul Kruijswijk kennen, de landelijk geestelijk raadsman van het Humanistisch Verbond. Toen ik met hem in gesprek raakte klikte dat enorm. Hij vertrouwde mij. Paul vroeg aan mij of ik voorlichting wilde geven over homoseksualiteit op een bijeenkomst van alle studentenraadsleden van het Humanistisch Verbond. Paul was al een wat oudere man, ik denk een jaar of zestig, en was vroeger dominee geweest. Maar dat weerhield hem er niet van om nieuwe dingen te proberen in een stad die steeds meer veranderde. Zo wilde hij wel eens een keer biologisch dynamisch eten en

vroeg aan mij of ik gids wilde zijn. Dat werd een ramp, want alle rijstkorrels kwamen onder zijn kunstgebit. Maar ik vond het heel erg leuk om een vriendschappelijk contact te hebben met een interessante man waarbij seksualiteit tussen ons helemaal niet speelde. We hadden waardering voor elkaar en hij heeft mij ook een keer meegenomen naar zijn vriendin.

Mijn ontmoeting met Paul heeft ook nog geleid tot een klein baantje. In die tijd waren huwelijksbureaus in opkomst. Mensen konden hun gegevens naar een centraal adres opsturen en dat bureau maakte dan boekjes met hun gegevens en anderen konden daarop reageren. De levensbeschouwelijke organisaties vonden dat er zoiets voor hun eigen mensen moest komen, als het maar wel op een verantwoorde manier gebeurde. Het Humanistisch Verbond wilde ook wel meedoen, maar die wilde dat liever gezamenlijk doen. Daar waren de anderen nog niet aan toe, dus toen vond het Humanistisch Verbond het beter om zelf maar alvast te beginnen. Als mensen zich aanmeldden moesten ze een vragenlijst invullen en dan kwam er een vrijwilliger op bezoek om te kijken of het allemaal wel een beetje klopte. Paul vroeg aan mij of ik dat voor dat bureau in Amsterdam wilde doen. Ik heb dat een aantal keren gedaan, maar ik heb me er wel een beetje over zitten verbazen dat ik als homo bezig was om vrouwen aan de man te helpen. En om een voor mij onbekende reden heb ik alleen gesprekken met vrouwen gevoerd. Toch leverde het mij een mooie bijverdienste op: ik kreeg toen iets van 20 gulden per gesprek.

Hoe mooi het ook begon, de ASWH veranderde al snel van karakter. Wij startten als een kleine actiegroep, maar naarmate er meer mensen bij kwamen, groeide ook de behoefte aan gezelligheid. Ook wilden steeds meer mensen meedoen die geen student waren. En die hadden ook weer andere belangen. Uiteindelijk raakten de meningen over de doelstellingen erg verdeeld. De naam ASWH werd veranderd in AJAH: Amsterdamse Jongeren Aktiegroepen Homoseksualiteit. Met de naamsverandering ging er ook een andere wind waaien bij acties, zoals de dansacties. Er werd een danspeloton gevormd en zij gingen dan met een man of dertig in een bus naar een dancing in de provincie. Om te laten zien dat er homo's bestonden, gingen ze massaal met elkaar dansen, ook close. En ze werden dan een half uur later met z'n allen min of meer gekneusd naar buiten gegoooid. Eigenlijk wisten ze dat van tevoren als je het zo aanpakt. Ik denk dat het beter was geweest als ze het op de oude manier hadden gedaan. Maar ik ben er niet bij geweest, tegen die tijd had ik de groep al verlaten. Toch was ik nog niet helemaal weg. Zo heb ik nog een tijd de financiën moeten beheren van het geheel. Twee keer is iemand anders penningmeester geworden, maar om de een of andere reden ging dat weer niet door en deed ik het weer een tijdje. Ook bij de FSWH waren er problemen met de financiën. Daar ben ik kascommissielid geworden om te helpen controleren of het goed ging. Toen hebben ze

ook nog gevraagd of ik penningmeester wilde worden, maar dat zag ik toch niet zitten.

De AJAH is geleidelijk aan ook uitgebloeid. De belangrijkste reden was mijns inziens dat ze zich op te veel dingen tegelijk wilden richten. En dat er niet een paar figuren waren die duidelijk de leiding hadden. Er ontstond ook een nieuw soort activisme, met een grote groep mensen een ledenvergadering van de NVSH of COC Amsterdam bezoeken om bepaalde standpunten te helpen doordrukken.

Gelukkig vond ik in deze drukke periode ook nog genoeg tijd om een beetje uit de band te springen.

Op de een of andere manier was Walter daar vaak bij betrokken. Bovendien was hij altijd in voor nieuwe dingen. Net in die periode kwam porno beschikbaar en in Amsterdam kwam de afspraak dat er naar dergelijke films gekeken kon worden op voorwaarde dat er niet

1968

meer dan twintig mensen aanwezig waren. Homopornofilms bestonden geloof ik nog niet, maar er kwamen in heteroporno natuurlijk ook heel veel mannen voor. In ieder geval huurde of kocht Walter films die we in een ruimte bij mij op zolder bekeken, samen met een aantal leden van mijn studentendispuut (bij Unitas heette dat een college). Tevens had Walter een projector die hij een paar keer meenam als we eens per week bij elkaar kwamen. We hadden beiden veel schik om te zien hoe mijn heterovriendjes enorm opgegeild werden.

Tussen mijn twintigste en vierentwintigste heb ik met heel veel mannen seks gehad. Ze waren altijd van ongeveer mijn leeftijd. Ik kon geen seks om de seks hebben, voor mij was een gevoel van verliefdheid en het idee van een relatie een voorwaarde. Vaak was de volgende dag de kater dan ook groot omdat het toch alleen om de seks was gegaan. Later kwamen Walter en ik erachter dat ik verschillende vriendjes had gehad waar hij in een eerder stadium ook iets mee had gehad. En om het nog complexer te maken: Walter was een beetje idolaat van mij. Hij was echter realistisch genoeg om te beseffen dat dat er wat mij betreft niet in zat, maar dat we wel op een andere manier leuk met elkaar konden omgaan.

Door alle spannende avontuurtjes liep ik op een gegeven moment gonorroe op. Bovendien was er een extra probleem: mijn vader was arts en vroeger was het gebruikelijk dat artsen zich niet verzekerden tegen medische kosten. Collega's losten het onderling met elkaar op. Weliswaar was dat langzamerhand al aan het veranderen, maar mijn vader was in dat opzicht

een beetje van de oude stempel. In ieder geval had ik geen studentenverzekering voor geneeskundige zaken. Daarom vroeg ik aan Walter wat ik nu moest doen. Uiteraard wist hij een dermatoloog te vinden en daar heb ik een afspraak mee gemaakt. Die arts heeft mij er vanaf geholpen, maar het bleef niet bij die ene keer. Tijdens de afspraken had de arts het er iedere keer over dat hij zo'n prettig contact had gehad met mijn vader. Ik schrok natuurlijk de eerste keer dat ik dat hoorde, maar dat ebde al vrij snel weg toen hij het over wandelingen had in de polder bij Amstelveen. Ik wist dat het mijn vader niet kon zijn. Dat heb ik hem een paar keer geprobeerd te vertellen, maar als ik dan vier maanden later weer bij hem kwam, wist hij dat toch niet meer. Een keer kreeg ik ná een behandeling klachten van een vriendje dat ik hem toch besmet had. Wat bleek nou? Ik was frontaal wel genezen, maar mijn anus nog niet. Dat had ik zelf niet in de gaten. Dat zei ik tegen die arts en toen zei hij vriendelijk: 'Ja, jongen, ik weet toch ook niet wat jij allemaal uitspookt?'

In 1969 kreeg ik syfilis. Dit werd een groter probleem, want dat kon ik niet zelf betalen. Dit betekende dat ik mijn vader heb moeten inlichten. Hij wilde het eerst weer gooien op artsen onder elkaar, maar dat ging toen niet. Toen hebben mijn ouders de behandeling betaald en heb ik een studentenziektekostenverzekering genomen. Vanaf dat moment kon ik het zelf regelen, maar toen is het niet meer voorgekomen. Ik heb het idee dat mijn eigen ervaringen met geslachtsziekten heel normaal waren. In die tijd werden er geen condooms gebruikt, dus van andere homo's hoorde ik eigenlijk niet

anders. Toen ik bij de ASWH zat, heb ik een keer geprobeerd om van een stuk of twintig vrijwilligers in kaart te brengen wie met wie wat gehad had. Uit die tabel moest ik concluderen dat in een periode van één of twee jaar iedereen direct of indirect met iedereen naar bed was geweest.

In 1967 liep ik in de Leidsestraat, ik kwam van een vergadering van het COC. Ik had in mijn hoofd om nog naar het DOK te gaan, maar ik was eigenlijk een beetje moe. Voor de zekerheid had ik mijn fiets toch bij het DOK gezet, ik geloof dat je toen al niet mocht fietsen in de Leidsestraat. Ik hoorde en voelde dat er iemand achter mij aanliep. Diegene bleef mij maar volgen, ook al versnelde of vertraagde ik mijn pas. Ik heb me niet omgedraaid en ben gewoon doorgelopen. Toen ik bij mijn fiets kwam en ik het fietssleuteltje erin wilde steken, sprak ene Willem mij aan. Ik kende hem niet, maar we besloten om samen het DOK in te gaan om daar een beetje te praten.

Terwijl ik met hem zat te praten realiseerde ik me dat het om Willem – Teigetje – van Gerard Reve (toen nog Gerard Kornelis van het Reve) moest gaan. Er was veel publiciteit rond die schrijver in die tijd en ik had ook wel een foto gezien van hem en Willem samen. Willem nodigde mij uit om mee te gaan naar hun huis, ze woonden toen nog in Osdorp. Maar ik ben niet iemand voor ingewikkelde toestanden, ik wil altijd iemand helemaal voor mijzelf hebben. Dus ik besloot om niet mee te gaan.

Dat veranderde allemaal twee jaar later.

BOMVRIJ

Het werk bij de COC-congrescommissie heb ik altijd leuk gevonden. Maar het vereiste wel een bepaalde aanpak, het had wel iets weg van politiek. Als voorzitter overlegde ik eerst met de secretaris en vice-voorzitter. En dan zei ik altijd: 'Jongens, tijdens een vergadering gaan we niet naast elkaar zitten, maar verdeeld over de hele zaal.' Tijdens een bijeenkomst waren er zeker wel 30 tot 35 mensen aanwezig. 'Als ik dan zeg, "Het voorstel is om.." dan zeg jij: "Oh dat had ik ook gedacht."' Zo konden we met elkaar in een meer positievere stemming spreken dan als de eerste zei: 'Nou, daar voel ik niks voor. Dat moeten we niet doen'. Of dat mag, deze tactiek, dat weet ik niet, maar we hebben er wel nut van gehad. Bovendien hadden we te maken met COC-leden van wie de meesten heel doorsnee waren. Aardige mensen maar niet erg progressief: wat de boer niet kent dat vreet hij niet. Als er voorstellen kwamen van het hoofdbestuur moesten die aan de leden van de congrescommissie worden voorgelegd. Dat moest dus zo gebeuren dat het niet bij voorbaat werd afgewezen.

Naast heel belangrijke dingen die met de emancipatie te maken hadden, moesten we ook beslissen over kleine zaken, zoals of majoor Bosshardt mocht komen collecteren. Daarnaast kregen we regelmatig te maken met mensen die problemen hadden waarmee ze bijvoorbeeld niet terecht konden bij het hoofdbestuur van het COC. Het waren zaken waar ze oprecht bezorgd

over waren, maar waarvan ik niet altijd wist wat ik er mee aan moest. Zo stond bijvoorbeeld in het ledenblad De Schakel een kleine advertentie dat mensen konden overnachten in *Huize Otten* in de Utrechtsedwarsstraat. Ik had geen idee wat het was, de Utrechtsedwarsstraat kende ik ook niet goed. Het was de periode dat niet alleen van buiten Nederland, maar ook iedereen uit Nederland zelf naar Amsterdam trok. In de provincie was gewoon nog niks. De eigenaar van het pand had een heel grote parterre, met kleine ramen. Daar stonden iets van twintig bedden die allemaal netjes met gordijnen werden afgeschermd. Maar er waren leden van het COC die zich eraan stoorden dat daar weleens wat gebeurde. Ik kon er geen voorstelling bij maken, dus ik ben een keertje gaan kijken. Ik zou zo niet willen overnachten, maar voor mensen met een kleine beurs was het ideaal. Uiteindelijk hebben we gezegd dat wij er niet over gingen, wat ook zo was, maar we hadden er dus wel aandacht aan besteed. Het gaf aan dat er tussen de COC-leden enorm veel verschillen waren. Van streng gelovig tot totaal losgeslagen.

In die tijd was er grote woningnood, je had als vrijgezel – ook als hetero – geen recht op een woonvergunning. Verandering kwam er pas met de bouw van de Bijlmer, maar tot er meer huizen beschikbaar kwamen, woonden veel mensen, dus ook veel homo's, bij een hospita. Ze waren erg afhankelijk van bij wie ze in huis woonden. Van verschillende homo's hoorde ik dat ze helemaal niet blij waren met bijvoorbeeld de activiteiten van de ASWH. Omdat wij vonden dat homoseksualiteit gewoon geaccepteerd

moest worden en door ons veel zichtbaarder werd, werd hun eigen situatie moeilijker. Behalve de angst dat hun hospita erachter zou kunnen komen, gold dat ook voor burens en collega's. Er stond nogal wat op het spel. Volgens mij stamt uit die tijd de term bomvrije kamer: dat iemand ergens woonde waar die gewoon lekker zijn eigen gang kon gaan en zich niet steeds hoefde af te vragen wat de hospita ervan zou vinden.

Hoewel ik zelf in een gunstiger situatie verkeerde, zat ik ook nog steeds in die spagaat tussen openheid en het verborgen houden. De eerste twee jaar had ik een klein kamertje bij een dove hospita. Daarna heb ik vier jaar lang een halve woning gehad, dus ik was heerlijk eigen baas. Na een paar jaar hadden we daar een feestje in een pand aan de andere kant van diezelfde straat. Het was een gemengd feest met meer hetero's dan homo's. Mijn benedenbuurvrouw, met wie ik bijna iedere ochtend koffiedronk, was er ook. Toen ik aan het dansen was met een jongen realiseerde zij zich ineens dat ik homo was. Achteraf bleek ze altijd gedacht te hebben dat ik, vanwege al die jongens die mij over de vloer kwamen, zo'n groot hart had. Ze was er heilig van overtuigd dat het vriendschappelijk was, dat ik veel voor anderen over had die het moeilijk hadden. Het was voor haar echt een klap, omdat het totaal onverwachts kwam. Ondanks dat we dagelijks contact hadden, durfde ik destijds niet te vertellen dat ik de stad inging om naar het DOK te gaan.

Later is dat veranderd. Toen mijn broer op die woning was gekomen, voelde hij zich hoogst ongemakkelijk toen er een buurtbijeenkomst was en mijn buurvrouw ineens zei dat er voor

homo's ook het nodige gedaan moest worden. Hij zat naast haar en had het gevoel dat iedereen dacht dat het over hem ging.

DEMONSTRATIE

De homo-emancipatie was uiteindelijk niet tegen te houden. De eerste belangrijke wijziging werd de afschaffing van wetsartikel 248bis. Voor dat artikel ben ik nog benauwd geweest. Toen ik 21 werd had ik een vriendje, Erik, die een halfjaar jonger was. Zijn vader was een hoge militair en hij liet de gangen van zijn zoon nagaan, want hij was zeer tegen homoseksualiteit. Een oudere broer, zelf ook homo, hield Erik en mij in de gaten. Alleen doordat ik iets eerder 21 werd, was ik ineens strafbaar en zou ik gevangenisstraf en een strafblad kunnen krijgen. Uiteindelijk ben ik hem

uit het oog verloren toen hij, om zijn familie te ontvluchten, naar een andere plaats verhuisde.

Op 21 januari 1969 was er een demonstratie op het Binnenhof tegen de wet. Joke Swiebel was voorzitter van de FSWH die de demonstratie samen met Ruimte organiseerden. Naast haar zaten Ben Bussink en Pieter de Feijter in het bestuur. Met Joke heb ik in die spannende jaren goed samengewerkt. Zo had ze een brief aan mij geschreven nadat ik de eerste bijeenkomst voor studenten had georganiseerd. Daarin stond puntsgewijs vermeld wat er allemaal zou moeten gebeuren op het gebied van homo-emancipatie. Deze brief is uiteindelijk de basis geworden van de FSWH.

Joke sprak ik een tijdje terug op de Nieuwjaarsborrel van de Vrienden van IHLIA, samen met Jos Westerdijk uit Leiden. Het grappige is dat je dan soms over dingen die ruim vijftig jaar geleden gebeurd zijn toch weer net iets anders hoort. Het is alsof iedereen een stukje van de puzzel heeft. Zelf was ik bij de demonstratie alleen als deelnemer betrokken. Op het Museumplein verzamelden Amsterdamse deelnemers voor de bus naar Den Haag. Alleen had de verhuurder lucht gekregen van het doel van de reis en cancelde hij de bus op het laatste moment. Ondertussen zat Jos in Den Haag op ons te wachten met de ballonnen die hij verzorgde. In de haast zijn wij met een aantal mensen met het openbaar vervoer gegaan. Door niet naar het verzamelpunt in Den Haag, maar direct naar het Binnenhof te gaan, waren we nog net op tijd. Het was een goed georganiseerde ontspannen demonstratie. Ik stond met het toenmalige PvdA-Kamerlid

Hugo Raes, Gerard Reve en ik zelf (1969)

Achter de schermen bij een interview voor een documentaire van Michiel van Erp over de homodemonstratie in 1969 (2020)

Tans te praten. Helemaal aan het eind van het journaalitem ben ik één seconde rechts van hem in beeld. 's Avonds na de uitzending belde woedende familie naar mijn ouders dat ik homo was en de minister beledigd had. Het zou ruim dertig jaar duren voor mijn verhouding met die oom en tante weer hersteld werd. Die ommezwaai begreep ik eerst niet, maar toen bleek dat er van hun kleinkinderen maar liefst drie homo zijn. Dan moet je als grootouders wel de bakens verzetten.

Twee jaar na de demonstratie werd de wet afgeschaft. Ik denk dat het einde van art. 248bis op de eerste plaats vooral voor homojongeren van belang is geweest, maar dat het ook heeft bijgedragen aan het gewoner worden van homoseksualiteit. Hoe anders was

het in vergelijking met twintig jaar daarvoor, toen het COC nog met schuilnamen werkte. Ik ben ervan overtuigd dat de gemiddelde burger op een positieve manier om kan gaan met homoseksualiteit, of breder diversiteit, als ze persoonlijk homo's kennen.

Maar in 1969 stond de betere zichtbaarheid nog in de kinderschoenen. Dat was de reden dat in hetzelfde jaar Nieuw Lila werd opgericht. Het

was een groep, voornamelijk studenten – vier van de zes kwamen van de FSWH – die wilde dat het COC een meer open koers ging varen. Er werd al een heleboel gedaan in die richting, maar het was toch vooral, in tegenstelling tot tegenwoordig, een besloten vereniging. Nieuw Lila heeft toen duidelijk stelling genomen in welke richting het COC zich zou kunnen ontwikkelen. Ze hadden aan mij gevraagd om er ook bij te komen. Achteraf denk ik dat ze dat vooral hebben gedaan, omdat ik in die congrescommissie zat. In hun achterhoofd speelde waarschijnlijk mee dat als de Amsterdamse commissie voorstemde, ze altijd een meerderheid kregen. Uiteindelijk is het Nieuw Lila gelukt om een grote invloed op het COC-beleid te krijgen.

In 1969 was ook de Maagdenhuisbezetting. Walter Kamp en ik vonden de bezetting helemaal niets. Niet vanwege de doelstellingen, maar omdat je een gebouw bezetten gewoon

niet deed. Ik heb toen een pamflet gemaakt, zogenaamd namens studenten die het niet eens waren met de bezetting. In de tekst stond dat we overwogen om het kantoor van de ASVA te gaan bezetten. Bij Walter op kantoor hebben we alles gestencild en vervolgens ben ik met een groot pakket de straat opgegaan en overal gaan uitdelen. Ook bij het Maagdenhuis. Dat werd mij niet in dank afgenomen, wat ik me overigens wel kon voorstellen. 's Avonds zat ik thuis bij de burens voor de tv en hoorde ik tot mijn grote verbazing dat een actiegroep met de naam die op ons pamflet stond de ASVA bezet had. Er waren dus kennelijk meer mensen die niet tevreden waren met de gang van zaken. Daardoor kwam er toch, ook al was het maar een kleine minderheid denk ik, een splitsing bij de studenten in voor- en tegenstanders van de bezetting. Demonstreren is prima, en daar kan je heel inventieve dingen bij bedenken, maar ik vind dat je nooit met geweld je zin moet doordrijven.

Na Nieuw Lila was ik een beetje uitgekeken op het werk in de congrescommissie. Ik had het inmiddels al ruim drie jaar gedaan en ik was toen al samen met mijn vriend. En daarbij had ik inmiddels ook nog een baan naast mijn studie.

Als ik zo aan alles terugdenk, heb ik het idee dat er tussen mijn twintigste en mijn vijfentwintigste heel veel gebeurd is. Hoe heb ik eigenlijk alles in de vijfeneenhalf jaar dat ik in Amsterdam studeerde kunnen propven? In die periode ontdekte ik ook mijn leiderschapskwaliteiten en de behoefte om een mentor te zijn voor

mensen. Daarover beklagde mijn vader zich dan weer dat altijd als ik iets ging doen, het altijd meteen uitliep op een leidinggevende functie. Hij had het zo goed voor me gevonden als ik eens naar anderen had moeten luisteren. Maar het gebeurde zo, dat is eigenlijk altijd zo in mijn leven gegaan.

Toen we heel actief met de ASWH bezig waren, had ik het idee dat we groots werk verrichtten. Revolutie. En dat dat lag aan de persoonlijke inzet van een paar gangmakers. Ik ben mij later gaan realiseren dat het de tijdsgeest was. Als bijvoorbeeld Joke en ik niet actief waren geweest dan waren er wel anderen gekomen die dat gedaan hadden. Het grote voordeel van Joke was dat zij grote lijnen kon zien. Sommige andere mensen sprongen nog weleens van het een naar het andere, daar bereik je niet altijd zoveel mee.

Rond mijn 34e kwam er een tweede golf van actieve studenten. Bij de eerste vergaderingen dacht ik dat onder de aanwezigen weinig mensen zaten die de handen uit de mouwen wilden steken. Maar als je nu terugkijkt zie je dat Homologie en IHLIA eruit voortgekomen zijn. En natuurlijk de activiteiten bij de universiteit zelf. Ik heb toen nog meegeschreven aan een nota om die activiteiten te kunnen opstarten. En ik herinner me het eerste, nog lege kaartenbakje bij IHLIA, toen ze op de Weteringschans begonnen en het nog Homodok heette.

ONBAATZUCHTIGE LIEFDE

Terug naar 1969. Anderhalf jaar nadat ik Willem voor het eerst op de Leidsestraat had

1969

ontmoet, kwam ik hem in maart opnieuw tegen in Akhnaton. Er was het Integratiefeest en ik had geen dienst. Ik liep daar zo een beetje rond en ik werd door hem aangesproken. Het was eigenlijk best een leuke jongen. Na een beetje gepraat te hebben met hem, Gerard en nog een paar mensen van het groepje met wie hij

was, zei Willem opeens: 'We gaan thuis nog wat drinken en dan komen we straks hier weer terug.' Ik dacht: wat kan mij gebeuren met dat groepje, dus ik ging mee. Daarvoor had Willem al gevraagd waar ik woonde. Ik zei Houtrijkstraat 43-3 en toen moest hij lachen, want het nummer van het huis waar zij inmiddels woonden, tegenover Artis, dat was ook 43-3. Hij zei: 'Normaal zeg ik nooit waar ik woon, maar in dit geval kan ik er niet omheen.'

De volgende ochtend werd ik wakker bij Willem in bed. Het was een heel plezierige nacht geweest en toen kwam Gerard tevoorschijn. Hij ging naast het bed zitten en toen zei Willem: 'Als je naar de wc moet, kun je maar beter gaan, want hij blijft toch zitten tot hij je gezien heeft.'

Ik kwam erachter dat Gerard Willem gunde dat hij zijn eigen vriendjes had. Ik vond Willem erg lief en aantrekkelijk. Niet alleen qua uiterlijk, maar ook als persoon. En dat is in de maanden erna alleen maar sterker geworden.

Willem en Gerard waren meestal in

Greonterp en ik ben daar in dat jaar heel veel wezen logeren. Dat kon ook makkelijk, want bij de ASWH was ik me al aan het terugtrekken. En voor mijn studie had ik heel weinig afspraken, ook omdat ik het jaar daarvoor alle colleges van dit jaar al had gevolgd. Ik had een beetje vooruit gewerkt op mijn manier. De werkzaamheden voor mijn studie bestonden toen vooral uit het lezen van boeken en het werken aan mijn scriptie. Uiteindelijk moest ik voor Nieuw Lila ook het een en ander schrijven en dat heb ik op de typemachine van Gerard gedaan. Het was een hele eer dat ik daarop mocht werken, want dat was toch zijn broodwinning en ook een beetje een heilig apparaat, al schreef hij toen al vooral met een kroontjespen. Gerard heeft het mij nooit kwalijk genomen dat ik met Nieuw Lila bezig was, waarschijnlijk omdat ik voor Willem belangrijk was en omdat hij zelf op mij gesteld was. Ik heb het zelfs bestaan om hem te vragen wanneer hij weer eens een echt boek ging schrijven. Er zijn mensen voor minder de deur uitgezet. Maar op Joke Swiebel was hij heel fel. Ik heb begrepen dat hij later zelfs het lidmaatschap van het COC heeft opgezegd.

's Middags om een uur of vier ging er een fles wijn open en dan gingen we samen buiten zitten, in mijn herinnering was het altijd mooi weer. En dan werd er over van alles gesproken. Ik noemde Gerard weleens een wandelende encyclopedie. Lastiger werd het 's avonds laat als hij wilde doordrinken. Ik herinner me nog heel goed dat Willem een andere tactiek wilde proberen. Hij zei tegen mij: 'Als jij nou met Gerard meedrinkt, dan drinkt hij minder. Ik drink niet en dan houden we de zaak onder controle.' Nou, dat was dus niet het geval. En

ging gewoon steeds een volgende fles open. Op een avond lagen Willem en ik te slapen en toen hoorden we opeens kabaal. Een schrijver en zijn vrouw die op bezoek waren, hadden kennelijk iets gezegd wat Gerard niet beviel. Midden in de nacht werkte hij ze de deur uit, terwijl zij erop rekenden dat ze konden blijven slapen. Een andere keer was Gerard helemaal door het dolle heen, hij voelde zich zo belaagd. Toen heeft hij de telefoon op de grond gegooid en vervolgens de draad overal in de kamer van de muur getrokken. Hij wilde geen contact meer met de buitenwereld, hij was helemaal van slag. Dan kreeg hij een injectie van Willem met een kalmerend middel en moest ik hem vasthouden. Ik was toen ongeveer 24 jaar, ik had zoiets nog nooit meegemaakt.

Als ik nu terugkijk, heeft mijn relatie met Willem helemaal niet zo lang geduurd. Maar ik vond het een erg plezierige tijd – ik heb er zelfs nog over gedacht om van al mijn spaargeld een huisje van drieduizend gulden te kopen dat vlak bij hun huis stond. Gerard was er namelijk niet blij mee dat ik iedere keer met het openbaar vervoer van Amsterdam naar Greonterp kwam en andersom. Want daardoor voelde Willem zich geroepen om mij op te halen en weg te brengen. Hierdoor was hij weer een dag kwijt. Willem was officieel student, maar hij had het ontzettend druk met alles wat hij als secretaris van Gerard moest regelen. Toen ik samen met Willem in augustus in 1969 een week wilde zeilen, leek het ons niet verstandig dat Gerard al die tijd alleen thuis was. Wij schakelden daarom Antoine Bodar in die heel goed contact met de schrijver onderhield en tijdens onze afwezigheid

daar bleef slapen. Uiteindelijk was het zulk slecht zeilweer dat we besloten om thuis te slapen.

Als ik een langere tijd in Greonterp was, kon Gerard wel na een week zeggen: 'Nou wil ik vannacht weer eens met Willem slapen'. Daar had ik op zich geen moeite mee. Maar ik realiseerde mij daardoor wel dat de relatie met Willem voor mij persoonlijk geen toekomst had. Ik bleef toch altijd een soort van bijwagen. Dat werd ook duidelijk toen ze twee keer een langere tijd samen op vakantie gingen. Willem is uiteindelijk wel heel belangrijk voor mij geweest. Ik zie hem nog, we zijn vrienden. Hij beseft denk ik zelf niet dat hij de eerste was van wie ik voelde dat hij onbaatzuchtige liefde gaf. Aan die tijd met Willem en Gerard is een hoofdstuk geweid in het boek *Voor het naaktgeslacht* van Bert Boelaars. Mijn leeftijd wordt een paar keer verkeerd gezegd. Daar is Gerard Reve mee begonnen: hij noemde mij 25 op het moment dat ik 23 was. Ik denk dat Bert Boelaars zijn verhaal daarop heeft aangepast. Daarnaast heeft Bert het erover dat ik Willem en Gerard ontmoette op een homofeest, terwijl wij juist principieel een gemengd feest organiseerden: het Integratiefeest.

In de zomer van 1969 heb ik een advertentie gezet in Vrij Nederland. In die tijd was dat heel populair. Er kwamen ruim dertig reacties op en die ben ik gaan sorteren: in een stapel van zeker niet, een stapel van vier mensen die ik in ieder geval wilde spreken, en nog een soort tussengroep met twijfelgevallen. Het is natuurlijk mal om bij iemand op bezoek te gaan met het idee dat diegene mogelijk je vriend zou kunnen worden, dus die vier werden het niet. Toen ben

ik maar aan die tussengroep begonnen. Frans had geschreven dat hij niet wilde dat ik een brief naar zijn huis zou sturen, want zijn ouders wisten van niks. Ik weet niet meer hoe ik hem toen wel heb benaderd: misschien mocht ik naar zijn werk schrijven. In ieder geval hebben we afgesproken en het bleek een heel aardige jongen te zijn. Hij las veel, wat ik ook erg leuk vond. Bovendien zag hij mij wel zitten. Hij kende één homo en dat was zijn chef in de boekhandel in Utrecht waar hij werkte. Maar met zijn chef had hij het nooit over homoseksualiteit gehad. Al had deze wel snel in de gaten hoe het zat tussen ons. Van het bezoeken van een homobar wist Frans ook helemaal niks. Hij kwam uit een gezin waar ze zeer beschermd werden opgevoed en daarbij hadden ze geleerd om buiten de gezinsleden niemand te vertrouwen. Dat was allemaal niet zo gunstig. Toen hebben we het plan gemaakt dat hij op kamers zou gaan wonen. Als hij dat een tijdje gedaan zou hebben, dan zouden we samen kunnen gaan wonen. Dat leken mij verstandige stappen.

Als we elkaar af en toe zagen, moest dat altijd een beetje in gestolen uurtjes zodat het thuis niet te veel opviel. Toen is hij een keer door een 'vriendin' uitgenodigd om een dag mee te gaan zeilen, en die vriendin was ik natuurlijk. We hebben heerlijk op Loosdrecht gezeild en hij heeft toen de boot vastgemaakt. Vervolgens zijn we lekker in de boot, het was niet druk, gaan spelen met elkaar. Op een gegeven moment deed ik mijn hoofd omhoog en zag ik dat de boot midden op de plas dreef. We zijn toch weer aan de kant gekomen, maar ik moest natuurlijk wel eerst wat aan mijn kleding doen.

Frans leerde Gerard en Willem ook kennen, hij kreeg eveneens een uitnodiging van Gerard voor de uitreiking van de P.C. Hooftprijs in 1969. Die uitnodiging heeft hij trots aan zijn ouders laten zien. Een paar weken later werd ik gebeld: 'Heb jij geld voor een taxi? Ik kom er nu aan.' Hij was door zijn ouders het huis uitgezet, hij had vijf minuten de tijd om wat spullen te pakken en toen moest hij wegwezen. Frans was heel gevoelig, was heel erg gehecht aan zijn ouders, de hond en de familie. En toen stond hij ineens bij mij voor de deur in een halve woning. Dit had hij niet gewild, dit had ik niet gewild. En hij had helemaal geen geld, terwijl hij bijvoorbeeld wel dringend een jas nodig had voor de winter. Ik geloof wel dat zijn inkomen nog iets hoger was dan mijn inkomen als student, maar het ontlep elkaar niet veel. We hebben het eerste jaar daarom echt heel erg moeten rekenen als er weer een broek of sokken moesten komen. Zo zijn we samen begonnen.

Ik denk toch eigenlijk dat dit een slecht begin was van de relatie.

VERTROUWEN

Twee jaar later, in 1971, was ik afgestudeerd en had ik een baan als wetenschappelijk medewerker met een mooi inkomen en konden we een klein huisje in Amstelveen kopen. Daar was Frans ontzettend gelukkig mee. Het was vlak bij het Amsterdamse Bos, we hadden er de ruimte. Beneden een grote kamer en boven een paar kamertjes. Het was een enorme vooruitgang.

Samenwonen ging goed, maar ik begon wel

Lid doctoraal examencommissie

bepaalde dingen te merken. Zo deed hij raar als ik bijvoorbeeld contact had met pater Van Kilsdonk. Als hij bij ons kwam vond Frans dat geen probleem, maar als ik in mijn eentje naar hem toe ging, kon hij dat niet goed hebben. Bij mijn werk speelde dat ook. Ik had op de universiteit een kleine praktijk en cliënten ontving ik vaak aan het eind van de middag. Een keer om zes uur liet ik een client uit en wie zit er in de wachtkamer? Frans wilde zien wie er bij mij binnen was. Toen ik voor een cursus in Duitsland was, wilde ik op mijn vrije avond iets ondernemen. Duitsland is het land van de sauna's, dus ik nam lekker een saunabad. Weer thuis vertelde ik tegen Frans dat ik daar was geweest – een keurige heterosauna – maar dat viel niet goed. Hetzelfde gebeurde een jaar later toen ik voor een dag of vijf in Spanje moest zijn voor een congres en heel enthousiast vertelde over een jongen die zo mooi en bijzonder was dat ik daar zo met genoeg naar gekeken had.

Intussen deden we samen nog wel leuke dingen. Zo gingen we af en toe een weekendje naar een huisje van vrienden van ons in Friesland. In een zo'n weekend deden we boodschappen in Sneek en zagen we Willem en Gerard en inmiddels ook Hendrik, Woelrat. Ze nodigden ons uit om bij hen in Greonterp te komen eten. Volgens mij woonden ze er toen al niet meer, maar af en toe kwamen ze er terug. Het was heel gezellig met elkaar, maar we kregen de strikte opdracht om alles leuk te vinden wat Gerard deed. Anders zouden er problemen komen. Het was de eerste keer dat ik Woelrat ontmoette. Daarvoor waren Gerard en Willem enkele keren bij mij thuis geweest, op avonden dat mijn studentengroepje op zolder bij elkaar kwam. Willem kwam denk ik in de eerste plaats voor mij, maar Gerard vond het gewoon heel leuk een schare van jonge bewonderaars om zich heen te hebben. Het rare is dat ze toen niet vertelden dat ze Woelrat hadden leren kennen. Dat heb ik toen pas in Sneek ontdekt. De reden dat uiteindelijk het contact met Gerard en Willem stopte, was omdat Frans er echt niet mee uit de voeten kon. Als we bijvoorbeeld bij Gerard en Willem op bezoek kwamen in hun huis tegenover Artis, dan kwam ineens Gerard

1971

1973

naakt de kamer binnenwandelen. Dit hoefde voor mij ook niet, maar Frans kon dat echt totaal niet handelen.

De jaloersheid van Frans en dat ik met veel verschillende mensen omging zorgden voor spanningen. Na vier jaar kreeg onze relatie steeds meer scheuren, al praatten we daar eigenlijk helemaal niet over. Integendeel: we hadden zelfs het plan opgevat om een huisje in Friesland te kopen. Er was een jongen in mijn studentenvereniging die destijds een schuur had gekocht in Friesland, als huisje. Toen dacht ik dat het ook wel iets voor ons zou zijn. We kochten twee arbeidershuisjes, met een heleboel kamertjes, dus er konden ook vrienden komen logeren. Logés gaven geen spanningen. Vanuit Friesland gingen we vaak op zaterdagavond uit in Groningen. Dit was niet omdat we het samen zo goed hadden, maar omdat we impulsen

nodig hadden.

Pas na vijf jaar heb ik tegen Frans gezegd: 'Ik heb niet het idee dat ik verander of dat jij verandert en het is beter dat we op den duur uit elkaar gaan.' Waar ik eerder nog dacht dat het tijd nodig had, zag ik nu wel in dat het niet goed zou komen. Walter Kamp viel het al vele jaren eerder op dat ik toch met een relatie doorging, ook al was het een uitzichtloze situatie: 'Als het niet klikt, moet je gelijk stoppen.' Maar ik verlangde zo naar een relatie en ik vond ook dat het een beetje een onmenselijke benadering was als je anderen als een soort wegwerpartikelen zag. Wat het niet makkelijker maakte, was dat ik nadat ik al het gesprek met Frans had gehad een keer naar het DOK ben gegaan. En daar zag ik toch een bijzonder iemand zitten. Meestal als ik in het DOK kwam, was dat niet zo, maar die avond was Hans er. En hij nam mij mee naar zijn huis. Ik kwam pas heel laat in de nacht thuis en dat viel, wat te begrijpen was, helemaal verkeerd.

Frans had het idee dat we niet uit elkaar konden gaan, zonder dat hij een andere vriend had. Toen heb ik aan hem gevraagd of hij aan iemand dacht. De A10 was toen nog in aanleg en hij werkte bij de VU. Op die dijk had hij tussen de middag wel eens iemand zien lopen die hij heel interessant vond. Op die plek heeft hij hem geloof ik nooit meer teruggezien – ik ben zelfs weleens meegegaan naar de dijk – maar uiteindelijk heeft hij die jongen toch weer ontmoet. Zowel in zijn manier van doen als om te zien was het een heel aardige jongen.

Op een gegeven ogenblik heb ik, toen we in Friesland in ons huisje waren, tegen hem

1975

gezegd dat ik na zes jaar relatie zo niet verder wilde gaan. Frans is met die jongen gaan praten en die wilde wel met hem verder.

Ik ben vervolgens uit ons huis in Amstelveen gegaan en we hebben het huis verkocht aan hun tweeën. Intussen had ik nog contact met Hans. Op die eerste avond zei hij dat ik maar niet naar de rommel in zijn huis moest kijken. De hulp in de huishouding was die week volgens hem niet geweest. Dat was een mooie truc, want hij bleek in een psychiatrische inrichting te zitten. Dat weekend had hij verlof. Ik heb hem een paar keer opgezocht in de instelling. Op een avond heeft hij mij meegenomen naar een terrein in de buurt waar mensen 's avonds in hun auto zaten te vrijen. Wij hebben dat ook gedaan, maar of de auto was er niet geschikt voor of ik ben er niet geschikt voor, want op een gegeven ogenblik kwam mijn voet steeds tegen de claxon aan. Frans heeft nog een keer gevraagd of hij Hans mochten ontmoeten, wat

ook gebeurd is. Ik weet niet wat hij daarvan verwachtte, maar dat heeft het voor hem niet makkelijker gemaakt.

Ik ben Frans en zijn partner later in de stad nog weleens tegengekomen. Die vriend van hem wilde best praten, maar Frans was kennelijk nog zo gefrustreerd over alles dat hij zich afwendde, hij wilde niet praten. Ik heb dan ook geen idee hoe het verder met hem is gegaan. Hans is het gelukt om weer steviger op zijn benen te komen te staan en is gaan samenwonen met een vriend in Engeland. Later is hij in Londen gaan wonen en heb ik hem ook nog weleens opgezocht.

Veranderingen vonden ook plaats in de moeilijke relatie met mijn vader, maar nu in positieve zin. Ik was inmiddels al over de 25, afgestudeerd en ik had dus vrijwel meteen een goede baan te pakken, waarschijnlijk is hij mij vanaf toen met andere ogen gaan bekijken. Ook moest hij in 1972 het ziekenhuis in. In de blaas had hij iets zitten waarvan ze dachten dat het kanker was. Voor de meeste artsen is het heel moeilijk om zelf patiënt te zijn. Daarnaast was hij zo dom om zich in het ziekenhuis voor te stellen als dokter Sikkkel, dus iedereen kwam met zijn kwalen bij hem.

Gelukkig bleek het uiteindelijk niet kwaadaardig te zijn, maar het is wel een cruciale periode geweest. Hij werd toen heel erg geconfronteerd met dat hij misschien doodging. In het Antonie van Leeuwenhoek was onze grote vader heel klein en afhankelijk, zoals mijn zus Marijke zei. Hij bleek het echter

Met Frans (1972)

heel erg moeilijk te vinden om dat met mijn moeder te bespreken, ook omdat zij de nodige problemen had. Hij nam mij steeds vaker in vertrouwen. Zo vroeg hij mij hoe ik er tegenover zou staan wanneer hij eventueel niet voor allerlei levensverlengende ingrepen zou gaan en of we dan extra voor moeder zouden zorgen. Voor het eerst begrepen we elkaar beter en konden we elkaar meer waarderen. Ik kocht een nieuw dik

boek van zijn favoriete auteur. De naam van de schrijver weet ik niet meer, maar hij was er heel blij mee, want in zo'n ziekenhuis wil je wel lezen. Een paar maanden later hoorde ik dat hij de eerste bladzijde opensloeg en dat daar stond: 'Ik ben nu vijftig jaar en ik heb kanker.' Hij heeft toen het boek weer dichtgeslagen. Of hij het later ooit nog gelezen heeft weet ik niet.

TWEE WERELDEN

(1975-1979)

Nadat het in 1975 uit was gegaan met Frans, overheerste er in het begin een gevoel van opluchting: nu ben ik vrij en nu gaat mijn leven beginnen. Maar toen kwam het najaar en de dagen werden steeds korter. Ik moest in het donker naar mijn werk en in het donker van mijn werk weer naar huis. En ik was alleen. Ik raakte toen in een diepe depressie.

Ik bedacht mij dat het daarom een goed idee was om een weekje naar een commune in Roermond te gaan. Ze organiseerden een soort trainingsweek, ik denk dat je het zou kunnen omschrijven als een sensitivitytraining. Ik was er twee jaar eerder ook al een avond geweest, op uitnodiging van een jongen van die club. Hij vertelde heel spannende dingen over de commune: deze bestond uit een groep mannen en vrouwen waarbij er geen sprake was van exclusieve relaties. Het idee dat mensen niet elkaars bezit waren, sprak mij wel erg aan. De vraag van die jongen was of ik daar een keer iets over mijn vakgebied wilde komen vertellen. Op die avond waren er zo'n tien mannen, al leken het in mijn ogen vooral jongens, want de meesten waren iets jonger dan ik toen was. Ze hadden allemaal een uitstraling waarvan ik dacht dat dit de hemel was! En ik kwam erachter dat de vrouwen meestal buiten de commune woonden, vaak met een vaste partner.

Eddie was de leider van de commune en was heel merkwaardig: zeer dominant en heel begaafd. Iedereen deed wat hij zei. Het bleek dat hij mensen die hij interessant vond voor de commune op de een of andere manier probeerde binnen te halen. Zijn aanpak was om zo op hen in te praten dat ze echt dachten dat het helemaal mis was met hen, zodat ze

zichzelf vervolgens overgaven aan hem. Op zijn slaapkamer had hij een wand met allemaal foto's van 'zijn' jongens. En op een apart kastje had hij vier foto's van jongens die 'dood' waren. Niet letterlijk, of misschien een enkeling, ik weet het niet. Dit waren mensen met wie het 'mis' was gegaan, in ieder geval in zijn ogen. Bij mij deed hij ook een poging, hij viel mij iedere keer op die eerste avond in de rede. Hij probeerde mij duidelijk naar beneden te halen. Maar het lukte hem niet om greep op mij te krijgen, ook niet toen ik de sensitivitytraining volgde. Overigens ben ik nog steeds bevriend met twee mannen die destijds aan de commune verbonden waren en die nu in Amsterdam wonen.

Die week in de commune bracht voor mij echter geen verlichting. De depressie ging niet over. Sterker nog: het werd steeds erger. Een bevriende psychiater ontfermde zich over mij en is medicijnen gaan geven: Anafranil. Dat hielp niet, evenals een hogere dosering. Gevolgd door nog meer verhogingen.

Maar toen werd ik manisch.

Ik wist helemaal niet dat manie een risico was als je Anafranil in een hoge dosering gebruikte, mogelijk wist de arts dat ook niet. In ieder geval overviel het mij volledig. In een opwelling kocht ik een auto en wilde ik mijn huis gaan verbouwen. En zo had ik meer grootse ideeën en plannen. Als mensen daar voor het eerst mee geconfronteerd worden en het is nog niet zo erg dan denken ze: oh wat een leuke, spontane man! Voor mij was het belangrijkste dat die depressie weg was! Eindelijk had ik

weer zin om van alles te ondernemen. Dat ik steeds meer doorsloeg had ik niet in de gaten. Mijn toenmalige hoogleraar en een vriendin hebben geprobeerd om mij te laten opnemen. De goede man heeft mij gevraagd naar zijn huis te komen. Hij had bedacht om daar ook de ambulance naartoe te laten komen. Maar ik had het in de gaten, dus ik was op tijd weer weg.

Uiteindelijk ben ik een week later toch opgenomen in paviljoen III van het toenmalige Wilhemina Gasthuis. Doordat dit zo lang duurde, waren mijn ouders ook op de hoogte van de crisissituatie. Op de eerste dag van de opname, heeft mijn vader tegen mijn broer en zussen gezegd dat ze er rekening mee moesten houden dat ik nu voor altijd opgenomen zou blijven. Mijn vader had rond 1935 over psychiatrische opnamen geleerd dat het vaak betekende dat je niet meer in de maatschappij terugkwam. Met name mijn jongste zus is daar tegenin gegaan. Zij vroeg zich af wat dit nu weer voor onzin was. Van psychiatrie weet ze niks af, maar van mensenliefde des te meer. Toen ik na verloop van tijd weer naar huis mocht, heeft zij een kamertje bij haar op zolder leeggeruimd en ingericht. En kon ik een tijd bij haar gezin intrekken. Mijn broer heeft achter de schermen ook veel gedaan, zo kwam hij een keer in een manische periode bij mij op bezoek terwijl hij bezig was met mijn financiën. Hij zei tegen mij: 'Rijkjan, je moet toch echt op je uitgaven letten, want dit gaat niet goed.' En toen zei ik, zonder dat ik daar een reden voor had, dat het wel goed zou komen, dat het geld vanzelf weer aangevuld zou worden. Bij de post zat ook een brief van de universiteit en daar stond in dat ik een extra uitkering van drieduizend gulden

kreeg, omdat zij mij bij de universiteit een aantal jaren te laag betaald hadden. Dit was het bewijs! Mijn broer wist niet wat hij zeggen moest.

Na een paar weken in paviljoen III werd ik doelbewust overgeplaatst naar Vogelenzang: omdat ik zelf patiënten uit Amsterdam had, vonden ze het geen goed idee om mij naar een instelling te sturen waar mijn patiënten ook zouden komen. Het was januari, het was ijskoud. Bij de instelling was een vaart en daar kon je heerlijk schaatsen. Omdat ik daar mijn energie in kwijt kon, ging het met mij eigenlijk best goed. Maar ineens kwamen ze erachter dat ik dit iedere dag deed en moest ik binnenblijven. Toen ging het direct helemaal mis: ik kwam regelmatig in de isoleer. Op een gegeven ogenblik kwam een psychiater mij opzoeken om een praatje te maken. Op de een of andere manier kreeg ik zijn sleutels te pakken en heb ik hem opgesloten. Vervolgens ben ik de instelling uitgelopen. Daarna wilden ze mij niet meer terug hebben.

Ik kwam terecht in een andere instelling – in Provinciaal Ziekenhuis Santpoort – die inmiddels is opgeheven. Ik werd op de afdeling Rijnland geplaatst die bedoeld was voor patiënten die veel therapie kregen, maar we zaten net in een periode waarin er weinig begeleiding was. Met de ongeveer twintig cliënten die daar waren, praatten we onderling over hoe het beter kon. Daar heb ik ook mijn aandeel in geleverd, ik werd zo'n een beetje voorzitter van dat geheel. De begeleiding vond een cliëntengroep met eigen ideeën echter zo bedreigend, dat ik weer in een isoleer ben gezet. En daar heb ik zeker zes weken in gezeten. Ik kreeg iedere dag wel bezoek van een begeleider, maar de andere

patiënten mocht ik niet meer zien. Ik heb toen een tas klaargezet met de meest essentiële spullen, zodat, als er een mogelijkheid was, ik kon ontsnappen. Om toch nog een beetje lichaamsbeweging te hebben, mocht ik op een binnenplaats rondjes rennen. Dat was voor mij een goede oefening om weer een beetje energie te krijgen.

Ik werd altijd in een manische periode opgenomen. In theorie wist ik wel dat manie bestond, maar voor mij was het allemaal nieuw. Het is idioot hoor, het kan ook niet, maar als je manisch bent, is dat heerlijk. Zolang er nog geen grote ongelukken zijn, voelt het alsof je in een sneltrein zit. Je beleeft van alles. Zo had ik een motorboot gehuurd met zo'n kajuitje erop. Een vriend van mij had zin om mee te varen. We legden aan bij de toenmalige Amsteltaveerne, de portier zou de boot in de gaten houden. Daarna gingen we naar De Viking in de Reguliersdwarstraat. Deze bar was opgezet door Reint, samen met zijn vriend, een advocaat. Dat was een jongen die daarvoor in het DOK hoereerde. In Viking werkten ook heel wat jongens die of voor geld beschikbaar waren of dat vroeger waren geweest. Wat ik heel erg spannend vond, was de flipperautomaat. Als daar een leuke jongen aan het flipperen was, ging ik achter hem staan en dan – dat was in een manische periode – duwde ik mijn onderlijf tegen hem aan om te kijken hoe het met het flipperen ging. Ik had toen het idee dat het mijn taak in het leven was om die jongens te testen. Vervolgens nodigde ik zo'n jongen uit voor een

1978

autotochtje, ging ik gevaarlijk rond Amsterdam rijden en keek ik hoe die jongen reageerde. Of ze durfden niet te reageren of ze reageerden echt niet, maar ja dat is allemaal gebeurd. Je weet op dat moment absoluut niet wat je aan het doen bent.

In ieder geval waren we op die avond in De Viking heerlijk aan het dansen. In die tent waren

op de dansvloer beneden heel grote spiegels die tot aan de grond liepen en het bleek dat, hoewel ik het niet in de gaten heb gehad, er een aantal barsten in die spiegels te zitten. Van Reint mochten we niet naar buiten, want er moest eerst betaald worden. Die vriend van mij is toen gaan collecteren bij iedereen in de bar tot hij genoeg geld had. Vervolgens kwamen we weer bij de boot die er nog keurig lag. Ik wilde toen naar de Spinhuissteeg varen, want daar woonde ik. Maar die bruggen zijn laag, dus we konden daar niet zomaar onderdoor varen. Ik voer eerst achteruit en gaf daarna zoveel gas dat de kap van die boot er door de brug vanaf werd gesloopt. Zo konden wij er in ieder geval onder door. Op dat moment had ik totaal geen idee van wat ik deed, ik vond gewoon dat ik praktisch bezig was. Het idiote is, maar dit hoorde ik pas jaren later, dat die jongen met wie ik was die avond ook manisch depressief was. En hij vond het allemaal prachtig wat we samen deden.

Intussen zat ik in Santpoort nog steeds in de isoleer te wachten op het moment dat ik kon ontsnappen. Plots stond een keer de deur open. Binnen een minuut was ik weg. Toen wilden zij mij ook niet meer terug hebben. Ik kwam op sloffen en ongeschoren in Amsterdam aan. Bij De Viking hing Reint uit het raam. Ik mocht even binnenkomen en hij heeft mij toen geschoren. Ik was in te slechte staat om in Amsterdam zelfstandig te wonen, daarom werd ik opgenomen in de Sinai-Kliniek in Amersfoort. Dat was een joodse kliniek en ook echt bedoeld voor vooral orthodoxe joden die zich aan allerlei

joodse gebruiken wilden houden. Daar viel ik niet onder, dus wat moest ik daar? Maar al snel werd mij duidelijk dat je daar als persoon helemaal geaccepteerd werd. Je was op de eerste plaats mens en dan pas patiënt. Ik werd daar ook niet geïsoleerd, maar als het nodig was moest ik in een kamer blijven met minder prikkels. En de deur zat niet op slot.

Desondanks bleef ik rare dingen doen, zoals midden in de nacht door het raam naar buiten springen, omdat ik dacht dat ik daar weg moest. Dat moet voor mijn medepatiënten en de begeleiding heel vervelend zijn geweest, want het geeft een hoop onrust en zorgt voor veel schade. Gelukkig heb ik er geen verwondingen aan over gehouden, maar ik weet van een andere patiënt, die iets soortgelijks had gedaan, dat hij zijn hele leven lang mank bleef lopen omdat zijn been ernstig beschadigd was.

Het manische was meestal wel weer snel voorbij, maar het werd altijd gevolgd door een heel diepe depressie. Het leven is echt onmogelijk als je in zo'n diepe depressie zit. Hoewel ik ten tijde van de ASWH geen behoefte had aan psychiatrische ondersteuning, waren er wel veel actieve deelnemers die bij een psychiater liepen. Ik denk dat de mensen die als eersten naar buiten traden toch onder grote druk leefden. Tien jaar later kon ik zelf ook niet zonder psychiatrische steun.

Ik bleek dus een bipolaire stoornis te hebben. Later vond ik, toen ik de papieren na mijn moeders overlijden opruimde, een diagnose van haar waarin stond dat zij ook een bipolaire

stoornis had. Hetzelfde ging waarschijnlijk op voor een tante van mijn moeder. Haar zagen wij eigenlijk nooit, maar ze was permanent opgenomen. In die tijd werd er niet gesproken over wat iemand had, maar het zou zomaar kunnen zijn dat zij ook een bipolaire stoornis had. En dat ze in die tijd niks anders hadden dan iemand permanent op te nemen. In de eerste instelling waar ik was opgenomen, ben ik begonnen met het slikken van Lithium. Met een paar onderbrekingen slik ik dit al vanaf mijn dertigste. Het middel is echter niet goed voor mijn nieren, dat is ook de reden waarom ik weleens geprobeerd heb om te stoppen, maar dan raakte ik toch weer in een depressie of ik werd zelfs manisch. Dus ik ga er maar mee door.

Uiteindelijk ben ik ervan overtuigd dat door hun houding ten opzichte van patiënten het in de Amersfoortse kliniek gelukt is om mij weer op de rails te krijgen. Alle opnamen hebben bij elkaar een jaar of vier geduurd. Ik heb later nog één keer een terugval gehad waarin ik een paar maanden ben opgenomen, maar dat was de laatste keer. Het heeft ook enorm geholpen dat ik snel Ko ontmoette.

IV

KO

(1980-2010)

BIJMANNEN

De eerste vier jaar dat ik in Amsterdam studeerde en nog geen vriend had, heb ik dus de nodige avontuurtjes gehad. Maar korte contacten vond ik eigenlijk maar niks. In principe wilde ik alleen met iemand naar bed als er perspectief was dat we een relatie zouden kunnen krijgen. Het was zelfs zo dat als ik met iemand eenmalig het bed had gedeeld, ik met mijzelf afsprak dat ik toch wel een week of drie moest wachten voordat ik weer seks had. Dat lukte natuurlijk niet altijd. De gedachte achter deze regel was dat ik slecht was. Ik denk dat ik heel erg ben opgevoed met de regel dat je seks alleen in een relatie hebt. Als kind heb ik ook nooit erotische spelletjes gedaan. Ik heb geprobeerd het te verklaren met dat sensualiteit, erotiek en seks bij mij een beetje in elkaars verlengde liggen. Seks zonder erotiek, zonder sensualiteit windt me niet op. Zo waren in Amsterdam bijvoorbeeld de pisbakken heel populair. Dat zou ik niet eens gekund hebben. En dat was denk ik ook de reden waarom ik een sauna eerst niet zag zitten, want daar word je toch vooral geacht anoniem te presteren.

Dit idee veranderde toen ik ontdekte dat je gewoon je eigen gang kan gaan in de sauna. Je bent tot niks verplicht. Vanaf

mijn 34e was ik daar dan ook vaak te vinden. In tegenstelling tot nu was die plek toen een zeer druk gebeuren, er waren op sommige dagen echt honderden mensen. Dit is ook de plek waar ik de meeste nieuwe vrienden heb ontmoet. Ook mijn vriend Ko met wie ik 28 jaar samen geweest ben. Het grappige is dat ik met Ko die avond in 1980 helemaal geen seks heb gehad, omdat hij in Brussel woonde en op tijd weg moest om de trein te halen. Maar we vonden elkaar allebei aardig en een week later moest hij weer in Amsterdam zijn en toen heb ik heel achteloos gezegd: 'Je kunt wel bij mij slapen.' Ik heb hem toen voor het gemak een sleutel gegeven en die heb ik nooit meer terug gehad.

Ik denk dat Ko en ik eigenlijk nooit heel erg

Ko en ik rond 1985

verliefd op elkaar zijn geweest, althans ik niet op hem. Maar dat het wel heel erg houden van was. Bovendien hadden we elkaar zoveel te zeggen. We hadden al heel snel de gewoonte dat ik het ene weekend naar hem toekwam en het andere kwam hij naar mij. Dat betekende ook dat mijn aandacht wat minder op Amsterdam gericht was. Want als Ko in Amsterdam was dan deden we dingen samen en het andere weekend was ik er niet eens. De relatie met hem heeft veel geholpen om in rustiger vaarwater te komen. In ons eerste jaar, in 1981, kon ik nog behoorlijk depressief zijn. Als hij dan bijvoorbeeld vroeg om naar de bioscoop te gaan, reageerde ik heel enthousiast, maar dat meende ik helemaal niet. Ik deed gewoon alles met hem mee om maar iets te doen. Daarnaast was hij in die periode zelf nog heel erg bezig met het

verwerken van het overlijden van zijn moeder. Ik heb mij weleens afgevraagd in hoeverre hij gemerkt heeft hoe moeilijk ik in het begin nog in elkaar zat.

Ko was ondernemend, hij kwam steeds weer met dingen die hij leuk vond om te doen. Hij winkelde erg graag en vond het heerlijk om dan ook iets te kunnen kopen. En als we met

vakantie gingen, moest er altijd een of andere trofee gevonden worden die mee naar huis ging. Hij vond het leuk om te koken, met name ook als we gezelschap hadden in huis. Ik kook rechttoe-rechtaan, maar hij maakte er altijd iets bijzonders van.

Ko had veel behoefte aan een arm om zich heen. Aan steun. Hij kon er ook slecht tegen als mensen lelijk tegen hem deden. Zelf was hij heel zorgzaam, niet alleen voor mij, maar voor iedereen in zijn omgeving. Als iemand met iets zat, gaf hij heel graag wijze raad, terwijl ik vaak dacht dat hij beter eerst zijn mond even kon houden, zodat die ander eerst de ruimte kreeg om zijn verhaal te doen. Wel was hij trouw. Als hij bijvoorbeeld met een jeugdvriend woorden had, liet hij hem niet zomaar vallen. Daarnaast was het een gezelligheidsdier. Wanneer hij alleen in Brussel was dan hoefde je 's avonds meestal niet te bellen, want dan was hij toch op pad.

Die kameraadschap was het leukste aan hem. Ik was vanaf het begin altijd erg gespitst op zeer monogame relaties, al bleek de praktijk weerbarstiger. Met Willem kon het niet anders, want hij had al een vriend. Met Frans had ik een monogame relatie en dat was wat mij betreft ook zo gebleven. Alleen was hij dus heel jaloers, zelfs als er alleen al een andere man in de buurt was. Ook met Ko ging het anders dan anders. Het begon er al mee dat we elkaar in de sauna hadden ontmoet. En doordat we elkaar alleen in het weekend zagen, ontstond bij ons vanaf het begin het idee dat we ook andere mannen konden ontmoeten, naast onze hoofdrelatie. Ko had wel als voorwaarde dat het niet gebeurde waar hij bij was. Net als ik beleefde hij zijn eigen avontuurtjes en had hij ook wel andere

1983

relaties naast die van ons. Wel ontdekte ik langzamerhand dat hij naar mij toe niet zo open was over wat hij meemaakte als ik naar hem toe. Zijn verhalen kwamen altijd pas later.

RIK

Toen ik nog geen veertig was, ontmoette ik Rik, een jongen die destijds 21 was. Hij was kapper van beroep of hij had daar een opleiding voor gedaan. Hij zou mijn haar een keer knippen, om daarna samen naakt te zwemmen in het zwembad vlak bij mijn huis. Vervolgens zouden we in een kroeg in de buurt wat drinken. We liepen over straat en op mijn mededeling dat we rechtsaf moesten, zei hij: 'Nee, laten we maar naar jouw huis gaan.' Ik ging ervan uit dat ik als 'oudere' met hem het voortouw in bed moest nemen. Maar hij nam ineens de leiding en zei: 'Je houdt er vast wel van om gedomineerd te worden.' Ik wist niet wat mij overkwam. Het bleek dat hij van sm hield, al moest hij wel de meest actieve figuur zijn. Ik heb me eraan overgegeven. Later ging ik vaker met Rik de stad in, zoals naar de Argos en andere tenten.

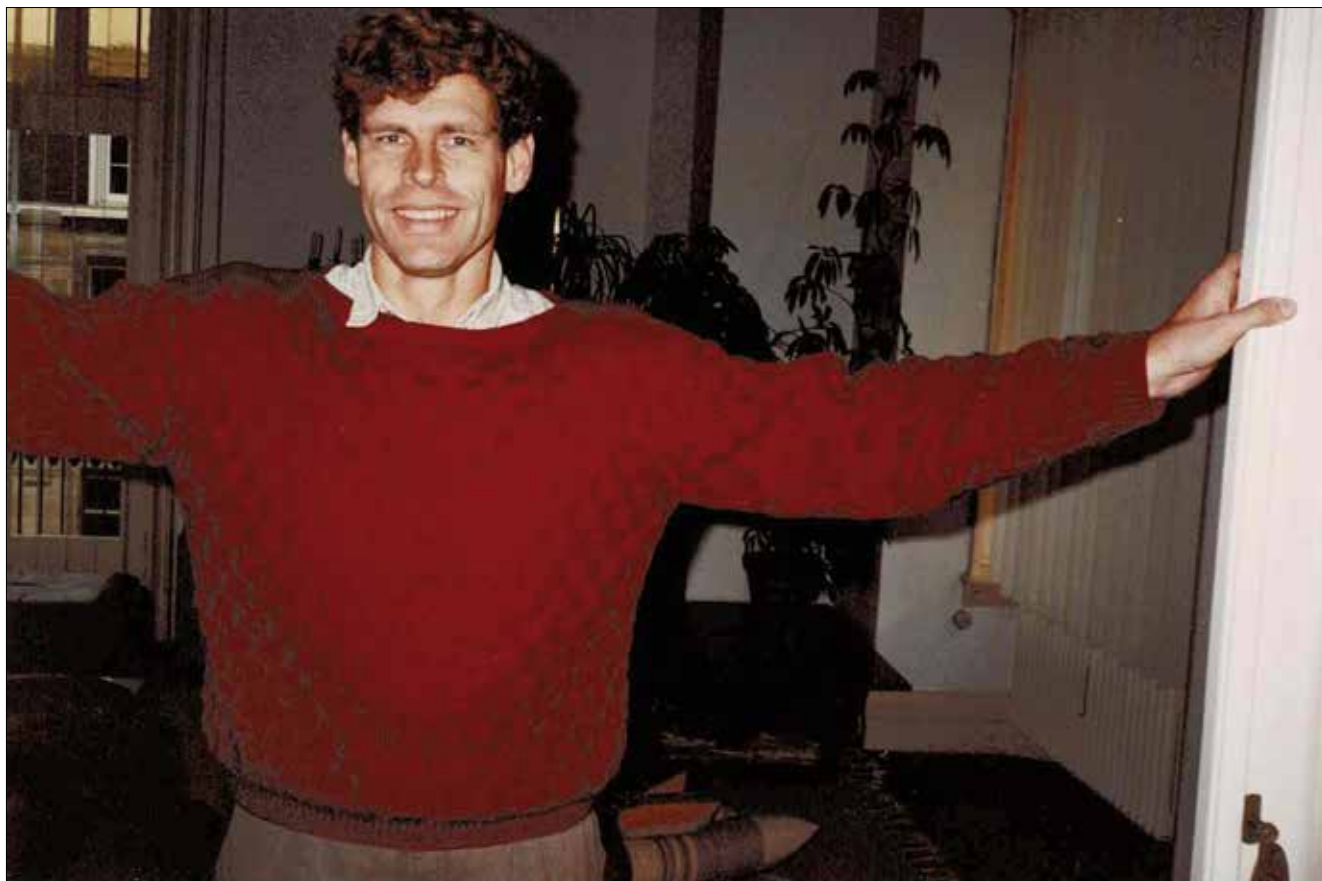
In die periode ben ik, als ik uitging, ook langzamerhand leer gaan dragen. Rik deed dat ook. Ik vond en vind leer een mooi materiaal. In het begin had ik alleen een jack, nog door Rob

zelf gemaakt. Het was de tijd van John Travolta en die droeg zelf ook een prachtig exemplaar. Later kocht ik een broek en een pet. Als ik met Ko uitging droeg ik alleen het leren jack, van hem hoefde het allemaal niet zo opvallend te zijn.

Eens per maand was er een bijeenkomst voor homo's van de VSSM, de Vereniging Studiegroep Sodomasochisme. Er hing altijd een plezierige sfeer, ook omdat het niet commercieel was. Ze organiseerden doe-het-zelfavonden waar je handboeien, halsbanden of riemen kon maken. Het materiaal kochten ze groot in en zo kon je voor heel weinig geld aan je spulletjes komen. Tegelijkertijd ontdekte ik dat, als ik in het leer was, ik kennelijk een uitstraling had waardoor jongens en mannen die

Ko en Rik rond 1985

1983

anders niet naar mij keken ineens geïnteresseerd waren.

We fietsten in die tijd 's avonds volledig in het leer en met de pet op gewoon door de stad. Ik heb een keer gehad dat een meneer zei: 'Nee, nee, ik verzet mijn auto direct hoor!' Hij dacht echt dat ik een agent was zo in het donker. Op een avond werd het heel erg spannend toen ik een jongen uit Brussel te

logeren had. Het was een prachtige, slanke jongen die ook volledig in het leer was. Hij zat op de stang van mijn fiets, terwijl ik trapte. Achterop had ik een lange, donkergrijze plastic vuilniszak gebonden waar ik een wapenstok in had verstopt, want ik wist dat je daarmee niet zomaar over straat kon. We waren op het Rokin en toen werden we ingehaald door een politieauto die heel langzaam langs me reed.

De auto stopte. En liet mij vervolgens langs die auto fietsen om daarna weer langzaam voorbij te rijden. Ik kon alleen maar denken aan die wapenstok. Als ze dat ontdekten zou het foute boel zijn. Het raampje ging open: 'Hee! Collega's!' En ze reden lachend door.

Als ik in de sauna of in de kroeg iemand ontmoette die ook in sm geïnteresseerd was, nodigde ik hem bij mij thuis uit. En wanneer iemand voor de eerste keer bij mij op bezoek kwam, dan deed ik hem direct bij binnenkomst een blinddoek om. Vervolgens draaide ik hem een paar keer in de rondte en liep ik met hem een ingewikkelde weg door het huis, zodat hij zijn oriëntatie helemaal kwijt was. Dat deed ik uiteraard alleen met mensen van wie ik dacht dat ze dat zouden waarderen. Dan kon het spel beginnen, dat overigens veel belangrijker was dan het klaarkomen. Het wond mij op dat ik op die manier mensen kon opwinden. Ik speelde hierbij altijd de dominante rol. Maar ik ben nooit iemand geweest van de harde sm, zoals iemand echt pijn doen, wonden maken of dat soort dingen. Het ging mij om het opbouwen van de spanning.

Wat ik een paar keer heb gedaan, en waarvan ik later dacht dat ik dat niet meer moest doen, was om iemand vast te binden die daar heel erg op geilde en om diegene vervolgens een tijd aan zijn lot over te laten. 's Ochtends om half negen bond ik iemand vast, ik ging naar mijn werk en kwam tussen de middag naar huis en dan maakte ik hem los. Wel had ik als voorzorgsmaatregel dat ze met een hand op een knopje konden drukken als het niet meer ging, zodat bij mij de telefoon overging. Later

vond ik verbindingsstukken waarbij mensen door op een knopje te drukken zichzelf in een noodsituatie konden bevrijden. Op die manier hielden ze het toch een beetje zelf in de hand. Dat was veiliger, maar dan hoorde je toch van enkele mensen dat het niet 'echt' was.

Een keer had Ko een jongen ontmoet in Brussel die sm-gevoelens had. Ko zei tegen hem: 'Moet je luisteren, daar kan ik je niet bij helpen, maar als je een keer zin hebt om mee te gaan naar Amsterdam, mijn vriend houdt daar wel van.' Die jongen kwam uiteindelijk en bleek een aangenaam iemand te zijn om mee te spelen. Op die avond was Ko moe en ging vroeg naar bed. Toen hij eenmaal lag te slapen, bedacht ik mij dat de attributen en het grote bed in diezelfde kamer stonden. Ik heb toen aan Ko gevraagd om naar de logeerkamer te gaan, wat hij onder protest gedaan heeft. Vervolgens ging ik met die jongen in de weer en werd het voor mij een heel plezierige nacht. De volgende dag was Ko echter in tranen. Ik begreep er in eerste instantie niets van, hij had die jongen nota bene zelf in huis gehaald. Maar dat hij zelf in de buurt was, kon hij niet aan. Daarbij hielp ook niet dat ik een tamelijk open boek was over wat ik allemaal deed, dus dat moest hij ook aanhoren. Ik zat dus op het verkeerde spoor, omdat ik dacht dat hij dat wel zou kunnen hebben.

Hoewel mijn ouders geprobeerd hebben om seksuele voorlichting te geven en ik ook op school iets over bloemen en bijen leerde, op seks met een jongen en helemaal op neuken

1986

was ik totaal niet voorbereid. Maar ik merkte al snel dat ik neuken veel lekkerder vond dan met elkaar masturberen. Bij voorkeur neukte ik mijn vriendjes terwijl ze op hun buik lagen, zodat ik in die houding hun lijf ook van top tot teen kon voelen. Dat en het neuken zelf zorgden voor een heerlijk orgasme. Ik heb verschillende vrienden kunnen 'helpen' die dolgraag geneukt wilden worden, maar die daar pijnlijke ervaringen

mee hadden. Hen heb ik met geduld en liefde geleerd hoe ze daarvan konden genieten. Maar toen de hiv-crisis kwam twijfelde ik over mijn goede werken.

Sowieso had het virus een enorme impact op iedereen. Ko en ik zijn vanaf dat moment eigenlijk heel anders gaan leven. Nu is het denk ik niet meer voorstelbaar, maar toen was er echt paniek over wat er gebeurde. In het

begin wist je ook niet of je het bijvoorbeeld van het geven van een hand kon krijgen. Maar het was toch wel heel duidelijk dat het in ieder geval seksueel werd overgedragen. Wij zijn toen gestopt met avonturen buiten onze relatie. Een van 'mijn' zogenoemde buitenmannen is helaas later wel aan aids overleden net als vele vrienden. Daarnaast spraken we af dat we elkaar alleen met een condoom neukten, terwijl we daar allebei eigenlijk een hekel aan hadden. Dat hebben we een hele tijd volgehouden tot er na ongeveer een jaar een onderzoekje van de Schorerstichting uitkwam over hoe stellen omgingen met hiv. Ik las de resultaten van de studie waarin ze geloof ik vijftig stellen geïnterviewd hadden. Het bleek dat wij de enigen nog waren die onderling condooms gebruikten, terwijl we verder met niemand anders seks hadden. Toen hebben we tegen elkaar gezegd dat we toch wel te streng waren en konden de condooms weer de deur uit.

Wat de seksuele opwinding extra kon prikkelen waren piercings. Een jongen met oorringetje vond ik leuk om te zien, zelfs hartveroverend. In de sauna zag ik dat er nog veel meer mogelijkheden waren om een ring te dragen. Ik koos voor tepelringen maar moest daar mee weer stoppen toen ik flinke infecties kreeg. Enkele jaren later heb ik een Prins Albert genomen en daar was ik heel gelukkig mee, omdat het dragen ervan, althans bij mij, voor een permanent licht gevoel van opwinding zorgt. Na verloop van tijd ben ik toch met de Prins Albert gestopt; mijn vriend kon mij, om schade aan z'n gebit te voorkomen, niet pijpen als ik de piercing in had. Maar omdat het zo'n

lekker gevoel was heb ik twee keer opnieuw een Prins Albert laten zetten. De laatste keer heb ik hem verwijderd omdat ik vanwege mijn ziekte af en toe een scan moet ondergaan. Toch hoeft ik er alleen maar aan te denken en ik krijg al een aangenaam gevoel.

ZIEK

Tijdens een van de weekends in Brussel in 1989 had Ko een Nederlandse krant bemachtigd. Daarin stond dat er appartementen in Amsterdam in de Kerkstraat, tussen de Utrechtsestraat en de Amstel in, te koop waren. Hij moedigde mij aan om daar op af te gaan. Ik had een huurhuis en op den duur zou een koophuis toch voordeliger zijn. Toen ben ik die zondagavond teruggegaan en was ik op maandag om half negen al bij de makelaar. Ik heb meteen voor een huis ingetekend. Een kwartier later was een goede vriend van mij – dat hoorde ik pas later – bij diezelfde makelaar en die kreeg te horen dat alles al vergeven was.

Ik had de woning op tekening gekocht en dan lijkt altijd alles iets groter dan dat het werkelijk is. Het grote voordeel van het huis was wel dat het twee slaapkamertjes had. Bovendien was het leuke dat alles op loopafstand was, net zoals ik had aan de Vijzelstraat. Toch was ik er niet gelukkig. De woning vond ik wat benauwd en ik vond het eigenlijk wel druk om in de stad te wonen. Er liepen altijd veel mensen door de Kerkstraat. Als Carré 's avonds uitging dan hoorde je opeens een hele golf van stemmen voorbij komen. Na uitgebreid zoeken in Noord, Nieuw West en Buitenveldert ontdekte ik in

1996 dat in de Burgemeester Hogguerstraat een grote flat te koop stond. Daar ben ik gaan kijken en ik was meteen helemaal verkocht. Ko was ook mee en die was eigenlijk nog enthousiaster dan ik, terwijl ik er moest gaan wonen. Het was een heerlijke flat.

In hetzelfde jaar voelde ik op een gegeven moment bij Ko een rare harde bal in zijn buik. Binnen een week werd hij aan dikkedarmkanker

Ko

geopereerd. Negentig cm darm werd verwijderd. Hij werd in Brussel behandeld, maar hij wilde bij mij uitzielen. Na de operatie wilde hij per se niet eerst langs zijn huis, want dan zou hij niet meer de energie hebben om nog naar Amsterdam te gaan. Voor hem had ik in de woonkamer een bed neergezet. Hij kwam binnen en zei direct: 'Dat bed gaat hier weg. Ik wil geen bed in de kamer.' Ko herstelde, maar we wisten dat in zijn familie een erfelijke vorm van dikkedarmkanker heerste. Bij iedereen die die operatie had gehad, moest tien jaar later ook de maag eruit. Hij had het in levende lijve bij zijn eigen moeder gezien. En dat hing als een zwaard van Damocles boven zijn hoofd.

In 1997 werd hij voor zijn werk afgekeurd en mocht daar niet meer aan de slag. Ze vonden, gezien de ingreep die hij had gehad, dat hij daar niet fit genoeg meer voor was. Dat was eerst een teleurstelling, maar een geluk bij een ongeluk was wel dat hij bij mij in Amsterdam kwam wonen. Hij heeft nog een jaar of twee zijn woning in Brussel aangehouden met het idee dat hij misschien weer aan de slag zou kunnen. Maar toen duidelijk werd dat dat er echt niet meer in zat, heeft hij dat huis verkocht. Het samenwonen ging eigenlijk allemaal heel goed. We hadden beiden genoeg bezigheden buiten de deur en het had ook veel voordelen om lekker met ons tweeën te zijn.

We kregen daar min of meer ook veel gelegenheid toe. Vanwege mijn eigen ziektegeschiedenis was ik al in 1982 voor de helft afgekeurd. Die andere helft vulde ik

met mijn werk als psycholoog waarbij ik als onderdeel van mijn baan aan de universiteit ook een kleine praktijk als gedragstherapeut had. Via de Schorerstichting stond ik op een lijst van hulpverleners die homovriendelijk waren. Het leverde altijd wel een of twee mensen op die op die manier bij mij terechtkwamen. Daarnaast was ik de laatste tien jaar van mijn carrière coördinator van de stagiaires. Dat heb ik eigenlijk een van de allerleukste dingen in mijn werk gevonden. Met studenten die voor het eerst stage gingen lopen in een werksituatie die ze nog helemaal niet kenden, en dan ook nog met niet de makkelijkste cliënten en patiënten, gebeurde nog weleens wat: ze liepen tegen zichzelf aan of ze kwamen in conflict. Ik vond het heel mooi om hen te ondersteunen.

We hadden op jaarbasis maar liefst honderd stagiaires. Ik begeleidde ze natuurlijk niet allemaal zelf, maar ik moest wel zorgen dat de tent liep. Ik had toch al een beetje de neiging om probleemgevallen naar mij toe te trekken, want de andere medewerkers deden het er bij en die hadden nogal snel de neiging om te denken dat het wel los zou lopen.

Er was een student die ik kende uit een practicum en die gestopt bleek te zijn met zijn studie. Dat gebeurde vaker, maar het is wel triest als het gebeurt wanneer je bijna klaar bent met je studie. Ik ben zo brutaal geweest om die jongen te vragen of hij een keer langs wilde komen. Dat deed hij en ik besprak met hem wat er aan de hand was. En wat er nog gedaan moest worden om af te kunnen studeren. Een half jaar later was hij afgestudeerd. Ook al zou

Met de familie van Ko

hij misschien later met dat vak niets doen, hij had in ieder geval iets afgerond.

Ik denk dat ik een jaar of 62 was toen ik op mijn werk problemen kreeg. Op dat moment had ik eigenlijk twee hoofdtaken: het coördineren van de stages en ik gaf enkele practica. Die gingen over gespreksvaardigheden in klinische situaties en dat was heel leuk om te doen. De groep bestond de eerste jaren uit ongeveer twaalf studenten die vervolgens in oefengroepjes van vier werden opgesplitst. Het was arbeidsintensief, maar de studenten waren er heel erg blij mee en ik kon er stiekem ook mijn ei in kwijt. Ze moesten uiteraard rollenspelen doen en ik zorgde ervoor dat er af en toe een homo in voorkwam. Het was heel leuk om te zien hoe mensen daarmee omgingen. Sommigen zeiden zelfs: 'Moet dat nou?' Maar de studenten corrigeerden elkaar

Provence 1983

en zeiden bijvoorbeeld: 'Als je straks een praktijk hebt, kun je ook een homo tegenkomen.'

Er moest echter bezuinigd worden op het onderwijs, hetgeen betekende dat die groep van twaalf naar zestien werd uitgebreid. Later werden het zelfs 24 studenten. Je raakt zo het contact met de individuele mensen kwijt, dus ik wilde dit eigenlijk niet meer. Voor de verantwoordelijke hoogleraar lag de prioriteit bij onderzoek, ik hoefde bij hem niet aan te komen met voorstellen voor intensiever onderwijs. Ik ben toen gaan informeren bij andere afdelingen waar ik soortgelijk werk zou kunnen doen. Die

Met Ko op vakantie

1985

waren er, ook omdat ik een goede naam had. Maar terwijl de personeelsdirecteur dit alles zat uit te zoeken, kwam hij opeens met een ander voorstel. 'Rijkjan, ik weet niet of je er weleens over na hebt gedacht om vervroegd met pensioen te gaan, maar met de regelingen die er zijn om eerder te vertrekken denk ik niet dat je er financieel op achteruit gaat.'

In eerste instantie was ik hier nog niet aan toe, maar al snel kwamen de ideeën over hoe ik mijn pensioen kon invullen. Ko en ik konden nu buitenlandse reizen maken en nog meer leuke dingen doen. Ik heb alles laten uitrekenen, het scheelde misschien een tientje per maand, dus toen heb ik voor vervroegd pensioen gekozen.

NOODLOT

Een paar maanden erna in 2007 werd Ko echter opnieuw ziek, dus van onze buitenlandse reizen is niks meer gekomen. Binnen de kortste keren was ik ineens verpleger wat ik trouwens met heel veel liefde heb gedaan. Hoewel ik in de laatste fase heel veel hulp van mensen om mij heen kreeg, kwam het meeste uiteindelijk toch op mij neer. Ik had natuurlijk het liefst gehad dat hij nog tien jaar langer had mogen leven, maar in dat laatste jaar samen hebben we toch een heel goede tijd gehad. We zijn heel intens bezig geweest. Het klinkt misschien raar, maar ik had het niet willen missen.

Daarbij hadden we ook de steun van onze hond. Het was een boerenfox, een klein opdondertje. Ik vond het geen mooie hond, maar het was wel een heel levendige. Daarvoor

had ik een labrador gehad die we na acht jaar moesten laten inslapen, maar na een tijdje wilde ik toch wel weer een nieuwe hond. Ko zei twee jaar voor zijn overlijden: 'Neem nou een kleintje. Een boerenfox is niet zo groot, dat is veel makkelijker als je op reis gaat.' Sommige mensen moesten wel vreselijk lachen als ze een grote man met zo'n klein hondje buiten zagen lopen. En dat werd ook nog eens versterkt als ik de hond buiten riep. Zij heette namelijk Mabel.

Ik met een labrador in 1996

De eigenaar van het nestje waar hij uitkwam, had ze allemaal genoemd naar iemand van het Koninklijk Huis. We hebben veel plezier van die hond gehad, Ko zelf ook. Hij nam dat beest overal mee naartoe, zelfs naar de kapper waar zij in een hoekje ging liggen. Als ik met de hond door de winkelstraat liep, kon ik merken waar die hond gewend was om een koekje of een stukje leverworst te krijgen. Zij trok je gewoon naar binnen. Een maand voor Ko's overlijden kwamen we terug van het ziekenhuis met het bericht dat het echt definitief was, er was geen redden meer aan. We zaten op de rand van ons bed in de slaapkamer naast elkaar. En ineens verscheen tussen ons in een klein snuitje. De hond voelde blijkbaar aan dat er iets hevigs aan de hand was. Zij vroeg niet om aandacht, maar ging er gewoon bij zitten.

Ko heeft sinds zijn diagnose in 1996 uiteindelijk nog twaalf jaar geleefd, waarvan er elf nog heel goed waren. Hij had veel energie en deed allerlei vrijwilligerswerk. Toen hij op zijn sterfbed zo onder de morfine lag, dachten wij dat hij vast niet meer kon zeggen dat hij op dat moment wilde sterven. Maar op het cruciale moment deed hij zijn ogen open en begon hij een heel verhaal om de dokter te bedanken. Dat hij zo goed voor hem gezorgd had en dat alles bespreekbaar was. Toen zei hij tegen mij: 'De laatste twaalf jaar waren de beste tijd van mijn leven.' Dat was toch wel heel fijn om te horen. 'En denk eraan Rijkjan', vervolgde hij, 'je gaat door met je leven. Je zoekt een nieuwe vriend.' Ik vond dat zo sterk, en het heeft mij ook kracht gegeven.

Officieel ben ik nu weduwnaar, want met

Ko was ik getrouwd. Omdat we als homo's eerst nog niet konden trouwen, hadden we een geregistreerd partnerschap. Tien jaar later zagen we op een zaterdag Cohen op televisie die een aantal homostellen tegelijk trouwde. En toen heeft Ko meteen de daaropvolgende dinsdag op het stadhuis gevraagd hoe je het geregistreerd partnerschap kon omzetten in een huwelijk. Daarvoor moesten we samen langskomen aan het loket. Ko belde mij op mijn werk en vroeg of ik daarom tussen de middag even naar het stadhuis kon komen. Eenmaal aan het loket ging het proces een beetje stuntelig, omdat die ambtenaren het ook nog niet eerder had meegemaakt. Toen werd het aan de balie binnen tien minuten omgezet in een huwelijk, al kregen we geen nieuw boekje.

Met Ko heb ik geen kinderen, hij vond ze vooral lastig. Ik had misschien best graag kinderen gewild, maar dat was voor Ko onbespreekbaar.

★★

Toen Ko was overleden, was ik eigenlijk behoorlijk moe. Dat vond ik heel vanzelfsprekend, omdat ik zo'n intensief laatste jaar mee had gemaakt. Maar toen sloeg het noodlot nog een keer toe. Een paar maanden later werd er bij mij zelf kanker ontdekt: Multipel myeloom. Voor ik het wist zat ik aan de chemotherapie en dat was vrij ingrijpend. Ten tijde van de diagnose stond er een gemiddelde levensduur van tweeëneenhalf jaar voor. Nu is dat, als je begint met de ziekte, gemiddeld een jaar of vijf. Maar het zijn altijd

gemiddelden, je kan er niks over zeggen. Ik kreeg een stamceltransplantatie, daarna ging het toch eigenlijk al vrij snel weer beter met mij. Inmiddels is het al meer dan elf jaar geleden dat de kanker ontdekt is.

Wel slik ik nu elf verschillende medicijnen en het is een enorme uitzoekerij om te achterhalen of je alles in huis hebt en op de juiste momenten slikt, zeker als je een dagje weggaat. Het vervelendste is dat je soms medicijnen krijgt in een andere verpakking, want dan is waarschijnlijk die leverancier weer goedkoper of je krijgt dezelfde medicijn, maar dan in een ander kleurtje. Daarnaast hebben al die medicijnen bijwerkingen. Ik heb al negen jaar last van neuropathie: dat zenuwen – bij mij vooral in mijn voeten, maar ook bij mijn handen – ongevoelig worden en zich terugtrekken. De huid is heel dun geworden en ik heb snel wondjes. Dat is ook de reden dat ik nu speciaal aangepaste schoenen draag. Het rare is dat als ik mij stoot, ik het niet in de gaten heb omdat ik het namelijk niet voel. Maar dan 's avonds zie ik opeens dat het gebloed heeft. Ik fiets tegenwoordig met een helm op want bij een bloeding in je hersenen kunnen ze niet komen.

Alles heeft ook invloed op elkaar. Met eerdere pillen kreeg ik heel veel last van pijn, met name in mijn tenen waardoor ik 's nachts moeilijk kon slapen. En dat kon alleen tegengegaan worden met een medicijn dat weer slecht voor de nieren was. Dat soort problemen heb je voortdurend. Vorig jaar wilde de cardioloog een hartkatheterisatie doen, maar daarbij gebruiken ze een stof om te zien wat ze doen en in mijn geval kan het betekenen

dat de nieren ermee stoppen. Dus dat durfde hij niet aan. Maar mijn hart moet wel in de gaten gehouden worden, mijn conditie gaat daardoor ook achteruit. Het lastige is dat je niet altijd weet wat wat is. Zo moet ik bijvoorbeeld 's nachts ongeveer ieder uur mijn bed uit om te plassen. Voor je nachtrust is dat niet goed. Het zou de vermoeidheid kunnen verklaren, maar het kan ook door de kanker op zich komen, van de lage bloedwaarden of mijn hart. Daarnaast heb ik een tijdje gehad dat ik heel erg trilde. Als ik een kopje wilde pakken of neerzetten dan voelde ik mij heel ongelukkig, want iedereen kon het zien. Dat is nu gelukkig een stuk beter, ik onderneem zelfs weer uitjes. In december 2019 ben ik twee dagen naar Antwerpen geweest. Van tevoren dacht ik dat het met dat wandelen niet goed zou lukken, maar ik heb daar hele stukken kunnen lopen. Dus ik heb mij voorgenomen om vaker een paar dagen ergens naartoe te gaan.

Wat ik al die tijd merkte is dat ik behoefte had – en nog steeds heb – aan het praten met mensen die dezelfde kanker hebben. Als ik er bijvoorbeeld met familie of vrienden over spreek, dan zijn ze dit onderwerp na ruim tien jaar ook wel een beetje zat. Maar de mensen die het zelf hebben, en dan hoeven ze nog niet eens precies dezelfde bijverschijnselen te hebben of dezelfde medicijnen te gebruiken, herkennen heel veel. En ik herken wat zij doormaken, dat is prettig. Wat ik zelf lastig vind om mee om te gaan is dat als mensen je zien lopen en zeggen hoe fijn het is dat je genezen bent. Ik hoor dat ik dat niet pijnlijk moet vinden, want ze 'bedoelen het goed', maar ik blijf

het moeilijk vinden. Gelukkig zijn er af en toe bijeenkomsten voor lotgenoten met Multipel myeloom, alleen moet je nu wat verder rijden dan vroeger om bij een bijeenkomst te komen. Zo'n bijeenkomst begint eerst met een praatje van een hematoloog waarin eigenlijk altijd centraal staat hoe het is om het te krijgen. Voor veel mensen die 'nieuw' zijn is dat natuurlijk heel relevant, maar ik vind het ook heel erg belangrijk om te praten over wat er allemaal met je lijf gebeurt als je het al heel lang hebt.

Vroeger was er nog een aparte vereniging voor deze vorm van bloedkanker. Maar die moest met andere verenigingen samengevoegd tot één organisatie: Hematon. Omdat we zoveel van elkaar konden leren en weet ik wat allemaal. Voor wat betreft zaken als de ledenadministratie kon ik mij er iets bij voorstellen, maar als het gaat om het contact tussen de patiënten zeker niet. Al die soorten kanker die eronder vallen verschillen zoveel van elkaar: bij sommige soorten is er een goede kans op genezing en ook de leeftijden waarop je een bepaalde kankersoort krijgt verschillen enorm. De reden dat ik er eigenlijk heel boos om ben is dat ik tot het ontstaan van Hematon voor de Multipel myeloom-vereniging, de CMWP, de website deed en al vraagtekens had gezet bij het proces om samen te gaan. Ik zou ook in het bestuur van die vereniging komen en ter kennismaking zat ik bij een vergadering. Daar bleek dat de voorzitter min of meer al had ingestemd met de fusie, terwijl dat nog helemaal niet in de vereniging besproken was. Ik heb daar wat van gezegd en meteen aangegeven dat ik niet in het bestuur wilde.

Later volgde er een ledenvergadering met een stemming. Het bleek dat veel patiënten heel gezagsgetrouw zijn: 40 mensen stemden voor en 39 tegen. In plaats van dat de voorzitter probeerde om de tegenstanders erbij te betrekken, ging hij gewoon door met de fusie. Het enige wat ik nu zie is dat ze bij Hematon weer iets meer aandacht gaan besteden aan de verschillende patiëntengroepen. Maar laatst kreeg ik hun blad weer toegestuurd en stond er op de voorkant: 'Wat doe je als je kanker over is?' Ik leg het blad dan het liefst direct weg.

Kanker.nl heeft een speciale gespreksgroep voor myeloom. Eigenlijk is het maar een kleine groep mensen die daar actief aan meedoet, maar het aantal mensen dat de posts leest is heel groot. Op hun site houd ik een blog bij over mijn ziektegeschiedenis. Ook al is het maar een enkeling die daarop reageert, het is voor mij een goede manier om de hele toestand van mij af te schrijven. Bovendien is het handig, want zo hoef ik niet steeds iedereen mondeling op de hoogte te houden.

Ik ben in januari 2009 met de chemo begonnen, dus ik ben daar al meer dan tien jaar mee bezig.

Het voordeel is dat het laatste jaar van de chemo via pillen is gegaan. Daarvoor ging het een tijd met een infuus en dan word je extra geconfronteerd met dat je ziek bent. Als ik in het ziekenhuis was, zorgde ik ervoor dat ik altijd leesvoer bij mij had. Zo kon ik in mijn eigen wereld blijven, want ik was niet iemand die erop uit was om gezellig met de mensen om mij

heen een praatje te maken. In het begin werd ik in het OLVG, locatie West behandeld voorheen het Sint Lucas Andreas Ziekenhuis. Daar stonden de bedden in een huiskamersetting. Het was dus bijna opgezet om met elkaar te praten, en dan hoorde je alle verhalen over hun ziekte. Daar werd je niet blij van.

Na drie of vier maanden chemo kreeg ik een stamceltransplantatie, en dat was heel heftig. Je krijgt voor de behandeling een heel zware chemo om zoveel mogelijk kankercellen te doden. Vervolgens blij je, als je die transplantatie hebt gehad, geen enkele weerstand te hebben. Daarom ga je daarna meteen in een soort van quarantaine om je weerstand weer op te bouwen. Het gekke is dat je het ziekenhuis na een paar weken weer zo snel mogelijk uit moet om te voorkomen dat je een ziekenhuisinfectie oploopt. In principe zou ik nu opnieuw een dergelijke transplantatie kunnen doen, want ze hebben bij de eerste keer voldoende stamcellen afgenomen om de behandeling te herhalen. Maar destijds ben ik er heel erg ziek van geworden: mijn hele slijmvlies was aangetast, dus slikken, eten en drinken was hopeloos. Hoewel het voor iedereen heftig is, bedacht ik mij toen al dat het voor mij geen tweede keer hoefde. Bovendien is het mij nooit meer gevraagd; naarmate je ouder wordt, is de kans kleiner dat zo'n stamceltransplantatie goed verloopt. Ook al heeft de eerste behandeling geholpen, je weet dat Multipel myeloom tot nu toe niet te genezen is, zelfs niet bij een enkeling die het bijvoorbeeld al vijftien jaar heeft. Ik heb een

tijdje gehad dat het niet meer aantoonbaar was in mijn bloed, maar ze wisten, en ze hadden ook gelijk, dat het vroeg of laat weer terugkomt.

V

THUIS

(2011-)

Ongeveer twintig jaar geleden bezocht ik voor het eerst de leerfeesten van het COC. Ik vond het allemaal heel spannend en leuk, zo in die prachtige ruimte en met zoveel geile mannen. Maar ik had eigenlijk meer zin om iets te doen dan om bezoeker te zijn. Dus meldde ik mij aan als vrijwilliger. Daar heb ik een jaar of zeven heel veel tijd in gestopt, want het is niet alleen op de avonden zelf dat je daar moest zijn, maar het moest ook allemaal voorbereid worden. Ko vond het allemaal prima. Voor de feesten waren strenge kledingvoorschriften, als je je daar niet aanhield kwam je ook niet binnen. Na enkele jaren werd mij gevraagd om bij de ingang toezicht op de kleding te houden. Eerst wilde ik dat niet want het leek mij heel vervelend om tegen bekenden te moeten zeggen dat ze zo niet naar binnen mochten. Maar toen er te veel bezoekers zich niet aan de voorschriften hielden, ben ik het toch gaan doen. Na een aantal jaren merkte ik dat ik minder energie kreeg. Als ik bijvoorbeeld in het COC een trap op liep was ik buiten adem als ik boven kwam. Toen vond ik dat het tijd werd om met de leerfeesten te stoppen.

Desalniettemin merkte ik dat ik het niet leuk vond dat ik op mijn werk en in mijn vrije tijd helemaal geen homo's meer tegenkwam. Daarom heb ik contact opgenomen met de toenmalige directeur van COC Amsterdam met de vraag of ze nog een vrijwilliger zochten voor iets. Dat bleek het organiseren van activiteiten te zijn voor mensen met een of andere vorm

van een handicap. Het COC wil wel helpen om iets op gang te brengen, maar ze vinden het belangrijk dat de mensen uit de doelgroep er zelf aan meewerken. Ik heb met een twintigtal verschillende mensen met een handicap gesproken om te kijken waar nu de behoefte lag. Eigenlijk kwam het er steeds op neer dat ze wel allerlei ideeën hadden, maar dat ze toch te druk bezig waren met hun gezin en hun werk om zelf een bijdrage te leveren.

Er was een dame in een rolstoel die er wel veel tijd in wilde steken en zij heeft toen geprobeerd om *Roze Wielen* op te richten. Zij is naar het landelijke COC gegaan, omdat het kantoor van de landelijke organisatie voor haar met de rolstoel toegankelijker was. Uiteindelijk is ook Roze Wielen, door gebrek aan vrijwilligers, op niets uitgelopen. Mijn conclusie was dat mensen met een lichamelijke handicap helemaal niet de behoefte hadden om aparte bijeenkomsten te organiseren. Zij wilden eigenlijk maar één ding: alle bijeenkomsten zo toegankelijk maken dat ook zij mee kunnen doen.

Tegelijkertijd was er een groep die heel duidelijk wel eigen bijeenkomsten wilde en dat waren de mensen met een licht verstandelijke beperking. En daar zat Arnold bij. Hij is twintig jaar jonger dan ik ben en toen ik hem leerde kennen in 2001 kwam hij als vrijwilliger bij de leergroep. Al bleef ons contact in het begin oppervlakkig: ik deed meer het organisatorische werk en hij was met mensen in het pand bezig om iets te schilderen en dergelijke. Wat mij opviel was dat de meeste mensen grapjes over hem maakten, omdat hij die verstandelijke beperking heeft

en een beetje anders is. En dat deden ze ook in zijn gezicht. Daar hield ik niet van en Arnold merkte ook dat ik hem anders benaderde dan de anderen. Toch was het samenwerken met hem af en toe ook wel lastig. Als je bijvoorbeeld tegen hem zei dat hij met zwarte verf een paar

witte plekjes moest schilderen, vroeg je je na anderhalf uur toch af waar hij bleef. Dan ging je kijken en dan was hij de hele wand zwart aan het schilderen.

Samen hebben we in 2006 'Café Oké' opgericht dat nog steeds bestaat. Café Oké is

Voordracht in Den Bosch in 2017

Toegankelijkheid homo-uitgaansgelegenheden

Samen met een paar vrienden en Arnold heb ik een paar keer een overzicht gemaakt van de toegankelijkheid van homo-uitgaansgelegenheden in Amsterdam voor mensen die rolstoelgebonden zijn en dat op internet gezet. Helaas is dat de laatste vijf jaar niet meer bijgehouden.

een lhbt-ontmoetingscafé voor mensen met een licht verstandelijke beperking. Ik had heel idealistisch bedacht dat we bij een overleg zowel vrijwilligers zonder als met beperking konden uitnodigen. Al snel kwam ik tot de conclusie dat je wel een heleboel geduld kunt hebben, maar dat niet alles mogelijk is. Dan hadden we bijvoorbeeld een agenda met acht punten en dan waren we bij punt vier en begon Arnold weer over punt één. Andere vrijwilligers die niet uit de doelgroep kwamen wilden zo niet meer vergaderen, omdat het niet werkte. Het café is een paar keer van plek verhuisd, omdat het COC geen vast onderkomen had. Maar nu zitten we al heel lang in het DOC op de Stadhouderskade. In 2010 hebben we een boot geregeld voor de Canal Parade. Dat was toch

wel een soort van mijlpaal en het leuke is dat de meeste mensen die toen meevoeren nog steeds actief zijn.

Naast Café Oké zijn we ons gaan bezighouden met meer landelijke zaken voor mensen met een verstandelijke beperking. Ik werd webmaster van zonderstempel.nl, werk dat ik na een onderbreking vanwege mijn gezondheid weer op mij heb genomen. Arnold en ik werden ambassadeur, wij gingen namens *Zonder Stempel* in het land op bezoek of stonden in een marktkraam voorlichting te geven. Als een instelling bijvoorbeeld de Roze Loper haalde dan moet het door een hotemetoot – iemand van het landelijk COC of ANBO bijvoorbeeld – uitgereikt worden, maar soms was die er niet en dan werden Arnold en ik gevraagd of wij het wilden doen. Dat hebben we twee keer gedaan, dat was gewoon leuk.

Arnold is nog steeds ambassadeur, maar ik heb mij teruggetrokken.

Ten tijde van Café Oké was Arnold de enige vrijwilliger die geen computer had. Als wij wilden afspreken om iets voor te bereiden, moest er eerst een brief naar hem gestuurd worden. De telefoon hielp ook niet erg, want hij was vaak niet thuis. Dus het was eigenlijk in mijn belang dat hij net zoals de anderen per mail bereikt kon worden. Ik heb het met hem daarover gehad, maar hij mocht geen computer hebben van zijn familie. Het zou slecht voor hem zijn. Bovendien was de begeleiding er

niet zo voor. Toen ben ik een keer meegegaan naar zijn begeleiding en heb ik met zijn moeder gepraat. Hoewel het niet zo makkelijk was, kreeg hij uiteindelijk toch een oude computer. Hij had natuurlijk les nodig en dat heb ik op mij genomen. Zo eens in de week kwam ik bij hem of hij bij mij. Achteraf vind ik het onbegrijpelijk, maar dan zaten we knietje aan knietje voor die computer terwijl er nooit iets is gebeurd, en ik heb ook nooit gedacht dat er iets zou moeten gebeuren. Ik kwam daar gewoon om een vrijwilliger computerles te geven, meer niet. Misschien hielp het dat we toen allebei een relatie hadden. Maar het leuke was dat als ik een week later weer kwam, hij zelf al verder was gegaan. Hij had er gewoon aanleg voor. Nu is het zo dat ik me soms afvraag hoe ik bepaalde dingen op de computer moet doen en dan komt hij met het antwoord.

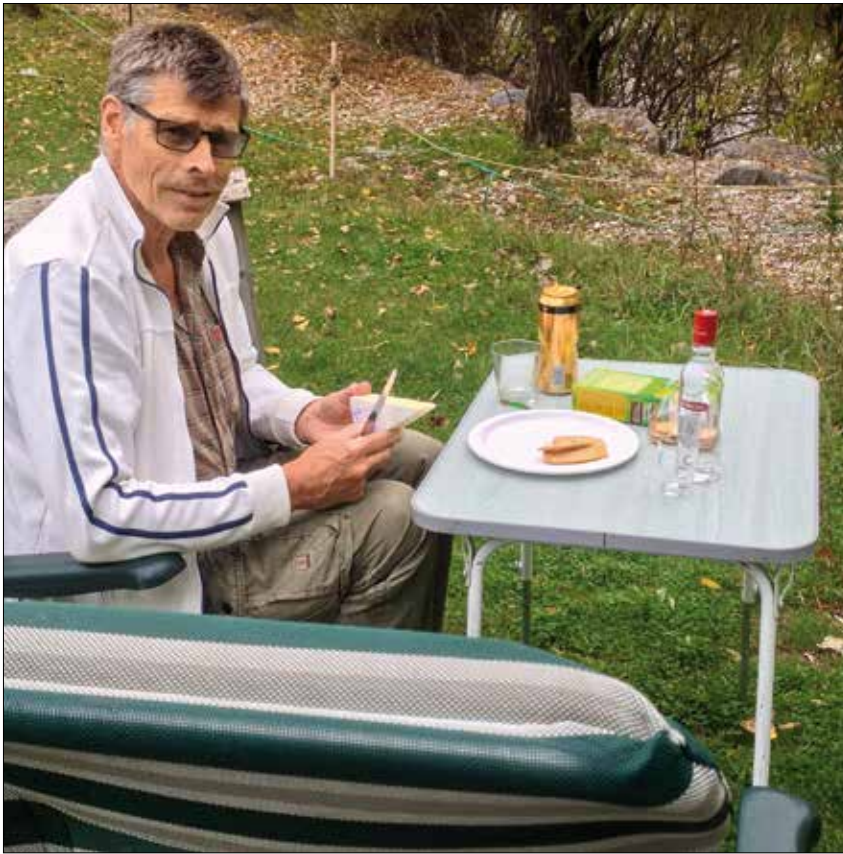
Het moment dat ik hem pas echt met andere ogen ging bekijken was tijdens de botenparade van 2010. Er werd een filmpje gemaakt en Arnold moest daar namens Zonder Stempel het woord doen. Toen besepte ik dat hij dit eigenlijk heel goed deed. Ik stond ervan te kijken hoe hij de hoofdzaken eruit haalde en dat zo voor de camera zei. Toch duurde het nog een jaar voordat Arnold en ik voor elkaar kozen.

Ik heb heel lang een oude camper gehad die me goed beviel, maar in 2011 besloot ik toch een nieuwe te kopen. Ik ging vrij veel weg met de camper, ik genoot er echt van. Met die nieuwe camper ben ik op proef eerst een keer naar Bazel geweest. Dat reisje was het idee van een oude vriend van mij, Peter, die ook meeging. Na het overlijden van Ko en

2010

mijn ziekte had ik volledig als vrijgezel geleefd. Noodgedwongen deelden Peter en ik het tweepersoonsbed. Hij was zo lief en zoende zo lekker, ik ging weer verlangen naar een vriend. Na het reisje naar Bazel heb ik eerst een lange trip naar Spanje gemaakt. Het alleenreizen beviel me wel goed. En ik had een hond, dus ik had aanspraak. Als ik in de camper in mijn eentje sliep, dan vond die hond het niet nodig om op zijn plekje te blijven liggen, maar kroop aan mijn voeteinde. Dat was eigenlijk wel lekker.

Met de camper in de Provence (2015)

Uiteindelijk zei ik een keer tegen Arnold: 'Jij kent veel mensen, is er iemand bij aan wie ik zou kunnen vragen of hij met mij met de camper mee op pad wil?' Een paar weken later zag ik hem weer en vroeg ik hem het opnieuw. 'Ja,' zei hij vervolgens. Dat bleek hij zelf te zijn. Toen schrok ik, want we konden wel redelijk goed met elkaar overweg, maar zeven dagen per week is iets anders dan dat je elkaar een paar uur ziet. Daarom bedacht ik om eerst een paar dagen op proef met elkaar weg te gaan.

Dat zag hij zitten en toen zei hij erachteraan:

'En dan weet ik wel waar naartoe.' Hij stelde voor om naar Flevo-Natuur te gaan, een naturistenterrein. Ik ben zelf naturist, dus dat was voor mij geen probleem. Wat ik zo prettig vind aan Flevo-Natuur is dat mensen er genomen worden zoals ze zijn. Later hebben we daar een chalet gekocht en zijn er vijf jaar lang ieder weekend naartoe gegaan. Eén keer heb ik van een vervelende man gehoord: 'Hee homo!' Maar verder hebben we juist genoten van de ontspannen manier waarop iedereen met elkaar omgaat. Naast het reizen met de camper vond ik de dagen op Flevo-Natuur – dat een uurtje hier vandaan, vlak bij Nijkerk ligt – een mooie periode. Het was alsof je alles even achter je laat, een beetje vakantie als het ware.

Eigenlijk ontdekte ik op de eerste avond al dat ik voor Arnold zou kiezen. Op de eerste plaats deed hij vreselijk zijn best, het is gewoon een heel lieve jongen. Ik ging met de hond een eind wandelen – nu merk ik pas dat ik door die hond voldoende wandelde – en toen ik terugkwam was het eten praktisch klaar. En dat in een kleine ruimte met maar twee pitten en pannetjes die hij verder niet kende. Zo had hij het avondeten geïmproviseerd. Je begrijpt: mijn hart smolt.

Binnen de kortste keren kozen we voor elkaar en hadden we een vriendschap. Dat is tot op

Op Lanzarote (2017)

heden nog steeds zo. Volgens mij hebben we nog nooit ruzie gehad, we kunnen over alles samen praten. Zoals over de tijd dat Arnold zijn vriend ernstig dement was geworden en werd opgenomen en ik over Ko die in die tijd net was overleden. Maar we kunnen ook over

dingen praten waar we het niet over eens zijn. Ik ben voor hem heel stimulerend, maar hij voor mij ook: hij staat bijvoorbeeld voor honderd procent achter mij, hij is trots op mij. Tegelijkertijd heeft hij in de afgelopen negen jaar ook heel veel van mij geleerd. En daar is hij

zich ook heel erg bewust van. We zijn natuurlijk niet precies hetzelfde, maar het is wel zo dat in onze achtergrond en in onze fantasieën, ook seksuele, heel veel overeenkomsten zijn. We begrijpen elkaar. Als je spontaan met iemand een relatie begint, dan moet je daarna nog gaan uitvinden of het allemaal een beetje klikt, dat was voor hem gedeeltelijk natuurlijk ook zo, maar ergens kenden we elkaar toch al heel goed. Ik wist dat niet, maar ik kwam erachter dat hij in de zeven jaar van de leergroep mij uit en te na bestudeerd had. Hij wist alles van mij, zoals naar welke jongens ik keek. Ik denk dan ook dat hij iets eerder was met de verliefdheid.

Wat heel interessant was is dat toen Arnold en ik voor elkaar kozen, hij zei: 'Nog eens wat, wil jij een open of een gesloten relatie?' Zover was ik eigenlijk nog helemaal niet. Ik had toen al kanker, en gezien mijn ziekte is het verstandig om niet te veel bacteriën en ziektes in huis te halen, dus ik heb hem uitgelegd dat het voor mij beter zou zijn om een gesloten relatie te hebben. Daar had hij geen enkel probleem mee, hoewel hij ook open relaties gewend is geweest. Tot nu toe, het is al bijna tien jaar, gaat het ook op die manier. Waarbij ik natuurlijk wel besef, dat hij twintig jaar jonger is, namelijk 55. Hij heeft toch denk ik andere verlangens dan ik heb.

DE WEER

Eind 2011 kon ik een woning op De Weer in Zaandam kopen, een paar honderd meter van Arnolds huis. Dat is heel fijn wonen, maar enkele

jaren terug kwamen we allebei tot de conclusie dat het toch wel raar was dat het leek alsof homo's en lesbo's in Zaandam niet bestonden. Toen zijn we hier begonnen met activiteiten te organiseren, eerst onder de naam 'Zaandam Roze' en dat veranderde al snel in 'De Zaanse Regenboog'. Maar het ging heel moeizaam. De jongeren wilden niks met de ouderen te maken hebben en van de vrouwen, die altijd op onze bijeenkomsten in de meerderheid waren, vond een grote groep het niet meer leuk om met de mannen samen te komen. Zo werd er bijvoorbeeld in overleg met alle betrokkenen afgesproken dat er op vrijdag een gezellige avond voor iedereen zou komen en dan werd er ineens op zaterdag een bijeenkomst alleen voor vrouwen georganiseerd. De eerste vrijwilligers wilden ook niet naar buiten treden. Niet met hun foto in de krant en niet met hun naam en stem voor de radio. Dat is een beetje tegenstrijdig wanneer je wilt emanciperen

Daarnaast hadden we een gemeente-ambtenaar die niet erg meewerkte. Het begon er al mee dat hij bij Veiligheid werkte, een rare portefeuille om het lhbt-beleid bij onder te brengen, vond ik. Die ambtenaar was een belijdend lid van een orthodoxe kerk. Later hoorde ik dat een jaar of acht geleden – er was al een keer eerder geprobeerd om iets op te zetten – dat met name hij het toen heeft tegengehouden.

Ik moest na twee jaar vanwege mijn gezondheid stoppen, maar de Zaanse Regenboog bestaat nog steeds. Mijn opvolger heeft zich tot een enorme organisator ontpopt. Op de een of andere manier weet hij met de verschillende

Kusjesdans

Een fenomeen dat ik in België leerde kennen: er wordt een soort bambamuziek opgezet en dan vormen zich twee cirkels. De buitenste cirkel staat stil en de binnenste die loopt. Als je iemand aardig vindt, geef je diegene een knipoog, een zoen of een hand. En verder ga je maar door. Het was niet de bedoeling dat je dan je direct ging afzonderen met iemand. Als je een groot feest hebt waar duizend man zijn en een paar honderd man doen mee aan de kusjesdans dan weet je precies na die dans bij welke mensen je een kans maakt als je later een babbeltje met ze maakt. Ik denk dat ik dat voor het eerst met Ko in Antwerpen heb meegemaakt In de Stadsgehoorzaal. Ze konden wat mij betreft die kusjesdans niet vaak genoeg doen. Een heel efficiënte manier om met nieuwe mensen in contact te komen. Volgens mij is het fenomeen niet bekend in Nederland. Wel werd ik toen een jaar of twintig was, meegenomen naar het Vondelpark.

Daar zag het er toen heel anders uit met begroeiing rond het beeld van Vondel. Daar werd eigenlijk ook een soort van kusjesdans gedaan: er waren daar toen ook twee cirkels. Het was alleen met mannen. Af en toe zag je dan dat iemand van de ene cirkel samen met iemand van de andere cirkel in de bosjes verdween. Voor mij was het allemaal te direct. Toen ik dat zag, dacht ik wel dat ik hier niet moest zijn. Het was heel doelbewust dat ze later die bosjes weg hebben gehaald.

groepen *on speaking terms* te komen. Dus dat is ontzettend goed. En hij is erg druk aan het proberen om een prideweek te organiseren. Door corona kan het in 2020 niet doorgaan maar aan 2021 wordt al hard gewerkt.

Zo terugkijkend vind ik het heel erg jammer dat het duidelijk lastiger is om je op straat als homo te manifesteren. Dat is voor de mensen zelf ook niet goed. Ik weet nog hoe vrij ik me heb gevoeld tijdens de Gay Games toen Amsterdam een vrije stad was. Toen realiseerde ik mij dat ik mij altijd onbewust op straat afvroeg of het veilig was. Maar bij de Gay Games kon je volledig jezelf zijn. Ik denk zoals hetero's zich altijd voelen. Tegenwoordig hoor je nog weleens dat de omgeving van iemand bij zijn of haar coming-out direct begripvol en steunend reageert. Mijn ervaring is toch vooral dat het vaak een wat lastig onderwerp is en blijft, dat er geen vanzelfsprekend en open contact over ontstaat. We leven nog steeds in een heterowereld.

Binnenkort krijg ik nieuwe burens, een Turkse familie, en dat blijft iedere keer weer spannend. Burens, orthodox-christelijk, van een huis verderop hebben ons in het verleden ruim een jaar lang niet gegroet nadat ze beseften dat het om een relatie van twee mannen ging. Je blijft toch als homo een vreemde eend in de bijt. Datzelfde gevoel overheerst ook als ik terugdenk aan mijn tijd bij Unitas. Ik had een leuk contact met heterovrienden bij de studentenvereniging. Later voegde zich nog een andere homo bij ons groepje: Paul. Op latere leeftijd kwamen we toevallig vlak bij elkaar wonen, hij bleek MS te hebben en ik ben tot

hij overleed nog een aantal jaren zijn buddy geweest. In onze vriendengroep was hij goed zichtbaar, de maandelijkse bijdrage moest aan hem als penningmeester betaald worden. Maar toen ik een tijdje terug op een reünie was bleek niemand zich te kunnen herinneren wie Paul was. Dat heeft mij wel aan het denken gezet over onze integratie. Op een uitzondering na was er geen echt contact.

Ik zou het ook belangrijk vinden dat er wat meer speelse mogelijkheden voor lhbt'ers bij komen om elkaar te ontmoeten. Zelf hou ik niet zo van erg georganiseerde activiteiten, als een bingo of het kijken naar een toneelstuk. Ik vind het eigenlijk het leukste als ik mensen een beetje terloops kan ontmoeten. Maar ik merk dat dergelijke mogelijkheden er nu minder zijn dan vroeger. Ik geloof dat toen ik twintig was er wel veertig homokroegen waren in Amsterdam. Ze waren dan niet altijd vol, maar de paar kroegen die er nu nog zijn, zijn meestal leeg. Vroeger was het ook zo dat als je om zes uur even een borreltje ging halen, het eigenlijk overal wel gezellig was. De mogelijkheid om gewoon ontspannen andere homo's te ontmoeten, dus niet meteen via een app, is een beetje weg. Ook zou ik nu niet meer in het leer door de stad gaan, zeker 's avonds niet. Toch is er onder homo's natuurlijk nog veel behoefte aan sociaal contact met soortgenoten. In Amsterdam zijn bijvoorbeeld verschillende grote homokoren ontstaan en er zijn de nodige homosportverenigingen.

Al met al wil ik toch niet al te pessimistisch zijn. Bij mij komt een herinnering naar boven aan Van Kilsdonk, een paar dagen voor zijn overlijden in 2008. Hij belde mij op om

te vragen of ik van plan was naar de COC-vergadering op woensdag te gaan. Dat was ik en hij vroeg of hij kon meerijden. Die avond zag ik dat hij niet meer zijn gebruikelijke energie had, hij mengde zich nauwelijks meer in het gesprek. Maar op de terugweg zei hij in de auto heel gelukkig te zijn dat er voor homo's zo veel bereikt was.

EEN GOEDE VRIEND

Ondertussen beheerst de ziekte steeds meer mijn leven. De laatste jaren werd ik als ik op straat liep weleens licht in het hoofd en viel ik bijna flauw. Eind mei van 2020 gebeurde dat in huis en raakte ik af en toe buiten bewustzijn. Ik ben met de ambulance naar het ziekenhuis gebracht en twee dagen later kreeg ik een pacemaker. Gelukkig kan ik nu weer een trap oplopen zonder dat ik hijgend bovenkom. Maar dat was de afgelopen tijd niet de enige opname, in 2018 en 2019 heb ik zelfs een paar maanden in het ziekenhuis gelegen. Toen vonden we al dat het eigenlijk handiger zou zijn om meer in Arnolds huis te zitten, zeker omdat ik geen zin en moed meer had om in mijn eigen woning veel te doen. Ik heb mijn eigen huis wel aangehouden, maar sindsdien staat het hier eigenlijk stil; ik kom hier iedere dag voor de post, kleren en medicijnen. En om een loopje te hebben. Ik parkeer de auto wel voor mijn deur, ook voor de veiligheid. Maar verder ben ik eigenlijk een beetje invalide. Door de neuropathie en een voetwond die terugkomt is lopen pijnlijk. Ik doe in Arnolds huis de afwas, maar bijvoorbeeld kleren wassen

doet hij. Vanwege de corona regelt hij de boodschappen, terwijl ik buiten met de auto sta te wachten. Ook kookt hij meestal, niet alleen omdat hij dat graag doet, maar omdat ik het een opgave vind. Waar ik wel heel blij mee ben is dat ik gelukkig weer achter de computer kan werken.

Op de achtergrond speelt mee dat mijn levensverwachting een heel stuk korter is dan de zijne. Hij moet straks verder. En dat kan hij het beste vanuit zijn eigen plek doen. Wanneer ik 's nachts ieder uur mijn bed uit moet voor een plasje en ik soms niet meer kan inslapen, denk ik weleens aan hoe lang ik dit nog kan en wil volhouden. Theoretisch heb ik geen angst voor de dood, maar praktisch is het misschien anders. In het eerste begin van mijn ziekte is er een periode geweest dat ik iedere dag een fles wijn dronk, om een beetje in vergetelheid weg te zakken. Dat was heerlijk, maar na een tijdje heb ik het teruggebracht tot drie glazen per dag en later tot bijna niets. Ik heb tot voor kort ook wel gehad dat als ik een glas wijn nam, ik daarna van de kaart was.

Een paar jaar geleden heb ik tegen Arnold gezegd dat het beter was om ons chalet op Flevo-Natuur te verkopen. Als ik naar het ziekenhuis zou moeten, zou ik niet zelf kunnen rijden en Arnold heeft geen rijbewijs. Flevo-Natuur was dan gewoon te ver weg. Het was erg leuk daar, maar ook Arnold heeft er helemaal vrede mee dat we nu permanent in Zaandam zitten en dat we van hieruit dingen ondernemen. Uiteindelijk hebben we de camper ook moeten verkopen. Ik had een jaar of acht geleden al eens in een Frans ziekenhuis

gelegen, een week lang. Hoewel de artsen goed werk hebben geleverd is het heel erg lastig om in het buitenland uit te leggen wat je allemaal hebt. Af en toe kom ik in de verleiding, dan denk ik eraan om een camper te huren. Of ik zou lekker een weekje naar Lanzarote willen gaan, maar ik vind het een beetje te risicovol. Ik kan heel makkelijk een infectie oplopen. Dus we houden het rustig, maar we gaan bijvoorbeeld wel naar Antwerpen en we denken veel na over wat nu nog meer leuke plaatsen zijn om naar toe te gaan, zoals Maastricht en Groningen. Maar ik heb wel bedacht dat ik niet naar een bed & breakfast moet gaan, want in tegenstelling tot een hotel heb je meestal het toilet op de gang en daar moet ik vaak naartoe. Bovendien heb je in een b&b vaker persoonlijker contact met mensen en daar heb je niet altijd zin in. Dan is een hotel makkelijker.

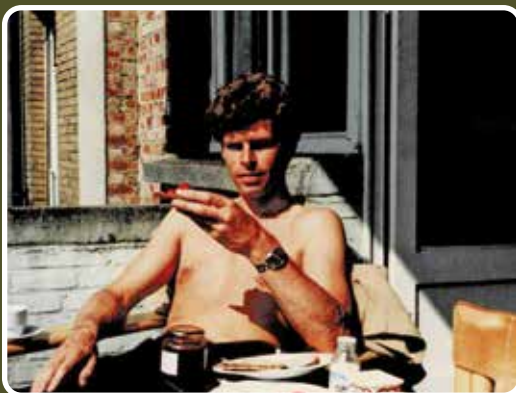
★★

Mijn leven is een stuk rustiger en overzichtelijker, en dat is prima. Het komt als het ware tot stilstand, zeker nu in deze coronacrisis. Iedereen werd verzocht zoveel mogelijk in huis te blijven en zelfs de OBA was gesloten en veel contacten konden alleen via telefoon of het internet. Maar de herinneringen blijven. Hoewel ik natuurlijk liever niet had gehad dat ik op mijn dertigste helemaal in elkaar was gestort door de bipolaire stoornis, iets wat de rest van mijn leven behoorlijk beïnvloed heeft, kijk ik met veel plezier terug op mijn leven. Vooral op de vele mensen met wie ik bevriend ben geweest. Door aids en andere ziekten zijn er al veel overleden, maar ze hebben – hoe kort of hoe lang ik ze ook

mocht kennen – mijn leven verrijkt. Toen ik op mijn twintigste in Amsterdam kwam ontmoette ik bijvoorbeeld een heel lieve en lekkere jongen. Hij woonde bij mij in de buurt in Amsterdam-Oost. De gordijnen gingen dicht, kaarsje aan. Super romantisch. Het vrijen was heerlijk. Toen zei hij de volgende ochtend dat zijn moeder had gezegd dat hij zich nog niet aan één man moest binden. Dat hij daar nog te jong voor was. Heel jammer, maar het leuke is dat ik hem in de loop van de tijd steeds opnieuw weer tegenkwam. Op de een of andere manier was het ijs gebroken doordat je ooit zo intiem met elkaar bent geweest. Dat soort momenten maakten het allemaal de moeite waard.

Ik hoop in ieder geval dat ik herinnerd zal worden als een goede vriend. Niet alleen door mensen met wie ik een relatie heb gehad, maar ook door anderen die op mijn pad kwamen.

Als jonge jongen weet Rijkjan (1945) zich niet zo goed raad met zichzelf en hoe hij zich moet verhouden tot de rest van de wereld. Dat verandert allemaal wanneer hij in Amsterdam gaat studeren. De homoseksuele jongen is eerst nog onwennig om de stad te ontdekken, maar als hij er vaak op wordt gewezen hoe hij op Gerard van het Reve lijkt, gaat hij alles anders bekijken: "Toen dacht ik opeens dat als ze het aan mij zouden kunnen zien dat ik homo was, ik het net zo goed ook kon zijn."

Een drukke periode volgt: "Als ik zo aan alles terugdenk, heb ik het idee dat er tussen mijn twintigste en vijfentwintigste heel veel gebeurd is. Hoe heb ik eigenlijk alles in de vijfeneenhalf jaar dat ik in Amsterdam studeerde kunnen proppen? In die periode ontdekte ik ook mijn leiderschapskwaliteiten en de behoefte om een mentor te zijn voor mensen." Hij is onder andere de drijvende kracht

achter de oprichting van de Amsterdamse Studenten Werkgroep Homoseksualiteit (ASWH).

Een grote tegenslag is wanneer hij op zijn dertigste helemaal instort door een bipolaire stoornis. Dit beïnvloedt zijn verdere leven enorm. Gelukkig ontmoet hij Ko met wie hij een heel lange liefdevolle relatie krijgt en die Rijkjan in rustiger vaarwater weet te brengen.

De laatste jaren staan in het teken van een levensbedreigende ziekte, maar desondanks weet hij er samen met zijn nieuwe liefde Arnold iets moois van te maken. Ook nu nog zetten ze zich samen in voor de homo-emancipatie. Zijn wereld mag inmiddels wat kleiner zijn geworden, maar hij voelt zich in Zaandam helemaal thuis. Met genoeg kijkt hij terug op een rijk leven en de vele inspirerende mensen die hij ontmoet heeft.